

מערכות

350 ספטמבר-אוקטובר 1996

ISSN 0464-2147

2 **יצחק רבין וביטחון ישראל / פרופ' אפרים ענבר**

על חלקו של יצחק רבין בעיצובה של מדיניות הביטחון הלאומי של ישראל במשך כ-30 שנה - מאז ימיו כרמטכ"ל ועד לכהונתו השנייה כראש-ממשלה בשנים 1992-1995.

13 **בעיות של המודיעין הלאומי בעידן המודרני - המקרה הישראלי / אלוף (מיל') אביעזר יערי**

מהם צורכי המודיעין הלאומי בעקבות השינויים שחלו הן בטכנולוגיה הצבאית והן במזרח התיכון שלאחר התמוטטות ברית-המועצות.

18 **הרהור נוסף על מלחמת יום הכיפורים / אהרון יפה**

במלחמת יום הכיפורים פעל צה"ל על פי הדוקטרינה המסורתית שלו, הגורסת השגת הכרעה מהירה. הגשמת דוקטרינה זו כרוכה באבדות כבדות ובהגברת התלות המדינית בארה"ב. האם לא הגיעה העת לגבש דוקטרינה אחרת?

25 **חיל הים במלחמת יום הכיפורים / אלוף (מיל') זאב אלמוג**

אלו מבצעים עיקריים ניהל חיל הים במלחמת יום הכיפורים, ומהו סוד ניצחונו הגדול?

32 **הארטילריה המצרית במלחמת יום הכיפורים / אל"ם (מיל') דני אשר**

כיצד נפרסה הארטילריה המצרית לקראת צליחת התעלה ומה היה הסד"כ שלה? מה היו המשימות המרכזיות שהוטלו עליה, ובאיזו מידה היא מילאה אותן?

41 **על גבול הבדיוני / ד"ר עזריאל לורבר**

החידושים הטכנולוגיים העיקריים בצבאות העולם בשנים הבאות.

ספרא וסייפא / בימת מערכות לעיון ולביקורת

53 **עיניים להם ולא יראו. מלחמת יום הכיפורים - מתקפת פתע? / רס"ן רפי**

על "החסמים המחשבתיים" בקרב ההנהגה המדינית והצבאית אשר מנעו ממנה להאזין לפעמוני האזעקה, שצלצלו בקול רם וברור ערב מלחמת יום הכיפורים

מפקדת וערכת ראשית: סא"ל ד"ר רחל רוז'נסקי

עורך: רס"ן דני אפרתי

עורך משנה: יואב תדמור

עיצוב העטיפה: רותי בית-אור

מערכות בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל

צוות המערכת:

צבי עופר

אביטל רגב-שושני

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 7 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה:

חיילים ועובדי מערכת הביטחון - 30 ש"ח

אזרחים - 35 ש"ח.

מלחמת ששת הימים.
הרמטכ"ל יצחק רבין בין ראש הממשלה לוי אשכול לאלוף ישראל טל

יצחק רבין וביטחון ישראל*

פרופ' אפרים ענבר**

ליצחק רבין היה חלק חשוב בעיצוב מדיניות הביטחון הלאומי של ישראל במשך כ-40 שנה: כקצין בכיר בצה"ל וכרמטכ"ל (1965-1968), כשגריר ישראל בארצות-הברית (1968-1973), כשר הביטחון (1984-1990) ופעמיים כראש-ממשלה (1974-1977); 1992-1995). מרבית חייו עסק יצחק רבין בסוגיות של ביטחון לאומי, ובעיקר בסכסוך הישראלי-ערבי. לרבין הייתה השפעה על החשיבה האסטרטגית הישראלית. דעותיו זכו להערכה של ישראלים רבים מכל גוני הקשת הפוליטית. יתר על כן, רבין היה דמות מעוררת סמכות רבה בצה"ל, והיה האחראי לקידום של קצינים רבים, שהיו לבעלי השפעה במערכת הפוליטית הישראלית. שלא כמנהיגים ישראלים שהרבו לכתוב ולהבהיר את הגיגיהם המדיניים, רבין לא השאיר משנה סדורה, להוציא את האוטוביוגרפיה שלו.¹ כאן מבקשים אנו לנתח את החשיבה של רבין בכמה עניינים אסטרטגיים, כמו האוריינטציה של מדיניות החוץ הישראלית, השימוש בכוח צבאי והמשואה האסטרטגית החדשה.

האוריינטציה האמריקנית במדיניות החוץ הישראלית

ישראל שאפה תמיד להישענות עצמית, כיוון שהיה לה אמון מועט ברצון הטוב של הקהילה הבינלאומית. עם זאת, בשל חוסר סימטריה במשאבים בינה לבין מדינות ערב, שאפה ישראל לאזן את הפער בינה לבין הערבים בברית עם מעצמה עולמית.² האוריינטציה הצרפתית במדיניות החוץ הישראלית בשנות ה-50 ובשנות ה-60 הוחלפה בהדרגה בהישענות על ארצות-הברית. התהליך הזה לווה בוויכוח לא קל בצמרת הפוליטית הישראלית על בעל-הברית הרצוי. בראשית שנות ה-60 העריך רבין, כי קשרי ישראל עם אירופה הופכים לבעייתיים, וארצות-הברית תיוותר בעלת בריתה היחידה.³ בנושא הזה הוא הגיע לעימות עם שמעון פרס, שהיה בשנות ה-50 מאדריכלי האוריינטציה הצרפתית.⁴ לטענת רבין, לאירופה לא נותרה חשיבות במונחים גיאור-אסטרטגיים, ורק ארצות-הברית חשובה, אסטרטגית, לישראל. רבין היה מהכוחות העיקריים, שהניעו את ממשלת אשכול בשנות ה-60 לפנות לארצות-הברית כדי לזכות בתמיכה מדינית ולרכוש ממנה נשק. מתוך תפיסה זו פעל רבין במרץ רב כדי לקבל את תפקיד השגריר בארצות-הברית בשנת 1968, לאחר פרישתו מצה"ל.⁵

את ארצות-הברית ראה רבין כציר עיקרי בפעילות הדיפלומטית של ישראל - גם מפני שהיה אוהד מושבע של אמריקה ושל תרבותה. מאביו למד להעריך את ארצות-הברית⁶ ושאף תמיד לשהות שם תקופה ממושכת. למרות ביקורתו על היבטים מסוימים של החברה האמריקנית אהב רבין מאוד את ארצות-הברית ואת חמש שנותיו בושינגטון.⁷ שם למד להעריך גם את תכונותיה של המערכת הפוליטית האמריקנית, ואף ניסה לנקוט ולהחיל בישראל כמה ממאפייניה. כשגריר ישראל פעל רבין להעצים את ערכה של ישראל בעיני ארצות-הברית, לשכך כל עימות אפשרי בין שתי המדינות או לדחותו. הוא פעל רבות כדי להקשיח את עמדת ישראל במלחמת ההתשה (1968-1970), כיוון שחשב שעמדה כזו תשפר את היחסים בין ישראל לבין הממשל החדש של ניקסון. הוא תמך נמרצות בהפצצות העומק הישראליות בתוך מצרים. דעתו התקבלה על-ידי ראש-הממשלה, גולדה מאיר, בניגוד לדעתם של שר הביטחון, משה דיין, ושר החוץ, אבא אבן.⁸ לפי עמדה זו, שאפה ארצות-הברית לערער את שלטונו של הנשיא עבד א-נאצר במצרים, ושאפה זו תאמה גם את האינטרסים של ישראל. יתר על כן, דימוי של ישראל חזקה, המוכנה להשתמש בכוחה למען האינטרסים הלאומיים שלה, היה, לפי רבין, הכרחי

* עובד מחוברת בנושא זה, שפורסמה על-ידי מרכז בגין-סאדאת (בי"סא) למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת בר-אילן, מארס 1996.

** המחבר הוא פרופסור חבר במחלקה למדעי המדינה של אוניברסיטת בר-אילן ומנהל מרכז בי"סא.

להשגת עוד נשק אמריקני.

לכן הוגבלו היחסים עם אירופה לענייני כלכלה ולענייני תרבות. מאמצים דיפלומטיים של ישראל באירופה נועדו לשקם נזקים לעמדה הישראלית עקב יחס האירופים לסכסוך הישראלי-ערבי ולצמצם את הלחצים האירופיים על ארצות-הברית בנושאים הללו.¹¹

המאמץ הדיפלומטי העיקרי של ממשלת רבין הראשונה (1974-1977) נועד להיעשות בושינגטון. רבין חרד באותה עת לעתידה של ארצות-הברית כמעצמה עולמית עקב התוצאות העגומות של המלחמה בדרום-מזרח אסיה, נטישת הכורדים והאדישות לגורל הנוצרים במלחמת האזרחים בלבנון. למרות חששו פן תהיה ישראל קורבן נוסף לירידה בעוצמת המערב,¹² לא הייתה שום חלופה בעיניו לארצות-הברית. בסגנונו הבוטה אמר רבין בשנת 1976, כי עצם קיומה של ישראל יועמד בסכנה, אם ארצות-הברית תיטוש אותה לחלוטין.¹³ הוא התווה חמישה תחומים לסיוע הנחוץ מארצות-הברית:

1. אמצעי לחימה;
2. סיוע כספי;
3. הרתעת הסובייטים;
4. סיוע למנוע שימוש לרעה באו"ם;
5. סיוע בשמירת מגעים עם יהודים ברחבי העולם.¹⁴

בגלל הרצון להדק את שיתוף הפעולה עם האמריקנים ייחס רבין חשיבות עצומה לנכונותה של ישראל להיענות לבקשתם בספטמבר 1970 ולנקוט צעדים צבאיים כדי לסייע לירדן להכשיל את הפלישה הסורית לשטחה. "...בתחום היחסים בין ארצות-הברית לישראל הייתה למאורעות השפעה מרחיקת-לכת: הנכונות האמריקנית לקיים שיתוף פעולה הדוק עם ישראל לשם הגנה על האינטרסים שלה באיזור נגד ניסיונות סובייטיים-ערביים לערער את מעמדה ניצחה מכתפי ישראל את גלימת המבקשת, הנתמכת והנסעדת - וביססה את הדימוי של שותפה, אומנם לא שוות-ערך למעצמה הגדולה, אך בעלת ערך באיזור חיוני זה של העולם".⁹

כשנבחר בשנת 1974 לראשות הממשלה, הייתה לושינגטון חשיבות רבה עוד יותר בעיני רבין. משבר האנרגיה העצים את כוחם המדיני של הערבים בזירה הבינלאומית, וישראל חוותה ביתר-שאת את הבידוד במערכת הבינלאומית.¹⁰ אירופה הייתה תלויה בהספקת נפט מארצות ערב ולא יכלה לפצות את ישראל על נסיגותיה משטחים שכבשה במלחמת ששת הימים או לסייע לה במקרה שהשותפים הערבים יפרו את ההסכמים.

הרמטכ"ל יצחק רבין עם נשיא ארצות-הברית ריצ'רד ניקסון. 1968

הואיל ואחרי מלחמת יום הכיפורים התנאים הבינ-לאומיים לא היו נוחים לישראל, וכיוון שהיו לה חילוקי דעות עם ארצות-הברית בנוגע לקביעת הגבולות (עם סוריה ועם מצרים) ובקשר לפתרון הבעיה הפלסטינית, הדגיש רבין את הצורך לשמור על יחסים טובים עם ארצות-הברית. כמו כן הוא ניסה להרוויח זמן. בהכירו היטב את הזירה הפוליטית בארצות-הברית, הציע לנצל את שנת הבחירות, המשתקת במידה רבה את מדיניות החוץ האמריקנית, כדי לדחות לחצים אפשריים על ישראל. בסוף 1974 הוא אמר: "עלינו לעבור שנה

ביחסינו עם ארצות-הברית בהליכה על קצות האצבעות. אם נעבור בהצלחה את שנת 1975 ונגיע ל-1976 - נרוויח לא שנה אחת, אלא שנתיים"¹⁵ הניסיון להרוויח זמן היה אז מרכיב חשוב באסטרטגיה הישראלית ביחסי ישראל-ערב. הוא נבע מתוך אמונה, כי עם הזמן - ובהכירם בעוצמת ישראל - יסכימו הערבים לפיוס עם ישראל ולדו-קיום עימה.

רבין היה סבור, שנכונות ארצות-הברית לסייע לישראל קשורה לשכנוע האמריקני, כי ישראל כנה במאמציה להגיע לשלום במזרח התיכון ונושאת ונותנת עם שכנותיה מתוך רצון אמיתי להגיע להסכמים.¹⁶ בהכירו את הקשיים בהשגת נשק בארצות-הברית, אמר רבין: "המאבק להשיג נשק [הוא] ממושך, וארצות-הברית תעזור לנו אם תגלה, שישראל רוצה לעשות שלום."¹⁷

אכן, מדיניות רבין כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי באמצע שנות ה-70 הוכפפה ליחסי ישראל-ארה"ב. הצורך למנוע שחיקה ביחסים עם ארצות-הברית בשילוב עם הצורך למנוע מלחמה נוספת עם הערבים הביאו למדיניות הוויתורים של רבין. הסכם הביניים בין ישראל למצרים בספטמבר 1975 (שהביא לנסיגת ישראל ממעברי הגידי והמיתלה ומשדות הנפט בסיני) הוגדר על-ידי רבין בראש ובראשונה כאמצעי להשביע את רצון האמריקנים, לחזק את היחסים החדשים בין מצרים לארצות-הברית ולפורר את הקואליציה בין מצרים לסוריה. בעיניו, ההסכם בספטמבר 1975 לא היה צעד חשוב בפיוס בין ישראל למצרים.¹⁸ שיפור היחסים עם הערבים נראה לרבין כתהליך היסטורי ארוך. הידידות המתמשכת עם ארצות-הברית והסיוע האמריקני נדרשו לתהליך הפיוס עם הערבים, בו-בזמן שישראל מקרינה דימוי של מדינה חזקה, שעל הערבים להתפייס עימה.

אפילו אחרי בוא סאדאת לירושלים וגם אחרי הסכמי קמפ-דייוויד המשיך רבין להאמין, כי הבדלי הגישות בין ישראל לערבים אינם ניתנים לגישור, וכי אי אפשר למנוע מתחים ביחסים עם ארצות-הברית. לכן - הוא גרס - לישראל אין ברירה אלא להרוויח זמן. "אין כל דרך למצוא דרך ביניים, אפילו כשלכולם יש מלוא הכוונות הטובות. מדיניותנו ההגיונית ביותר היא למשוך זמן."¹⁹ הסכם השלום עם מצרים, שנחתם בשנת 1979, נראה לרבין כעוד הסכם ביניים, שיש להשתמש בו

בעיקר כדי לשמור על יחסים טובים עם ארצות-הברית. יתר על כן, הוא הצטער על "המחיר הנמוך" שקיבלה ממשלת בגין מן האמריקנים תמורת הנסיגה המוחלטת של ישראל מסיני.²⁰

אכן, בהסכמי קמפ-דייוויד לא הצליחה ישראל לקבל מהאמריקנים יותר ממה שקיבלה מהם ממשלת רבין בהסכמי הביניים בשנת 1975, הנחשבים לתחילת מיסוד הרמה הגבוהה בסיוע צבאי ובסיוע כלכלי לישראל, ושימשו דוגמא למה שרבין כינה "תיאום אסטרטגי" בין המדינות. בשנת 1975 התחייבה ארצות-הברית לספק לישראל נשק מתוחכם וגם נפט (אם לא יושג בשוק העולמי). מעבר לזה, ההסכמות משנת 1975 הגבילו את חופש הפעולה של האמריקנים בתהליך המדיני במזרח התיכון. לדוגמא, מזכר ההבנה בין ישראל לארה"ב כולל הבטחה אמריקנית לווטו, שימנע שינוי בהחלטות 242 ו-338 של מועצת הביטחון, הבטחה לא לשנות את היחס כלפי אש"ף ומתן אפשרות לישראל להטיל וטו על כל הצעה לכנס מחדש את ועידת ז'נווה. כמו כן נקבע במזכר ההבנה, שההסכם הבא בין ישראל למצרים יהיה חוזה שלום.²¹

הדגש הרב של רבין על יחסים טובים עם ארצות-הברית היה גם בתחום הסמלי. לקראת סוף 1975 הוא לחץ לדחות את ביקורו הצפוי בארצות-הברית, כדי שיהיה המנהיג הזר הראשון שיבקר בשנת 1976 - שנת המאתיים לייסודה. אופייני לגישתו האמריקנו-צנטרית של רבין היה רצונו להדגיש את המימד התרבותי המשותף בין שתי המדינות - נדבך חשוב ביחסים המיוחדים - בביקור סמלי "ראשון" של בעלת-ברית קטנה ודמוקרטית בארצות-הברית, החוגגת את תחילת המאה השלישית לעצמאותה.²²

ארצות-הברית המשיכה להיות חשובה כתמיד לרבין, כשנבחר שוב לראש-הממשלה בשנת 1992. רבין הדגיש באותה עת, כי רק ארצות-הברית יכולה להנהיג מאמץ בינלאומי שמטרתו לעצור את התפשטות הנשק הגרעיני במזרח התיכון.²³

ישראל נשענה על ארצות-הברית גם במאמציה למנוע מכירת טילים בליסטיים "נידונג" מצפון-קוריאא לאיראן (שממנה הם יכולים לפגוע בישראל).²⁴ בעקבות אי שביעות רצון אמריקנית נוכח הניסיון הישראלי לטפל ישירות אצל הצפון-קוריאנים בעסקת הטילים, הופסקו המגעים הדו-צדדיים.

מלחמה. זאת ועוד, נוכחות הכוח האמריקני - טען - מעלה את המחיר המדיני של הפרת הסטטוס-קוו, שארצות-הברית מחויבת לו.

למרות האוריינטציה האמריקנית המודגשת שלו ורצונו בתיאום אסטרטגי עימה נמנע רבין מלתמוך ברעיון של ברית הגנה פורמלית עם ארצות-הברית. הוא הדגיש שוב ושוב, במיוחד בפני קהלים אמריקניים, שלישראל אין כוונה לבקש שחיילי ארה"ב יילחמו למענה: "...עיקר מהותי הוא לישראל: אנו לבדנו אחראים להגנתנו".²⁸ עמדת רבין הייתה, כי ברית הגנה עלולה להפחית מאוד את התמיכה הרחבה שממנה נהנית ישראל בקרב הציבור האמריקני וכן היא עלולה לפגוע בחופש הפעולה של ישראל. יתר על כן, ברית כזו יכולה להגביר את הלחצים על ישראל בנושא הגרעין. בשנות ה-90 אף התנגד רבין להקמת פרום בין-ממשלתי קבוע לקיום דו-שיח אסטרטגי.²⁹ רבים מתוך המנהיגות הפוליטית הישראלית היו שותפים לאוריינטציה האמריקנית במדיניות החוץ הישראלית ולרגישות כלפי המאוויים האמריקניים במהלך קבלת החלטות מדיניות. אך יותר מאחרים היה רבין מזוהה עם גישה זו. הוא תמיד הביא בחשבון את תגובותיה של וושינגטון בקביעת עמדותיו.

השימוש בכוח הצבאי

בניית עוצמה צבאית והשימוש בה העסיקו רבות את המנהיגות הפוליטית הישראלית כבר לפני קום המדינה. רבין היה בין אלה שתרמו נכבדות לעשיית צה"ל לגוף צבאי יעיל וחזק, שהשיג את הניצחון הגדול בשנת 1967. הוא סבר, כמו בן-גוריון, שהעוצמה הצבאית של ישראל היא תנאי הכרחי להישרדותה במלחמתה המתמשכת נגד הערבים. אולם הוא לא סבר שאפשר לפתור את הסכסוך הישראלי-ערבי במחי פעולה צבאית בלבד וביקר את הנטייה להישען רק על כוח להכרעת הסכסוך. לפי השקפתו, אין ישראל יכולה לאזור די כוח כדי לכפות הסכם שלום על שכנותיה.³⁰ יתר על כן, בשנים האחרונות פקפק רבין ביעילותה של יוזמה מלחמתית נגד אויבי ישראל, כיוון שכיבוש שטחים והרס כוחות אויב אינם שווים את המחיר, שישלם העם בישראל על כך. רבין הטיף לאסטרטגיה הגנתית, שתיסמך על כוח התקפי חזק, שחייב להשיג ניצחון מהיר ומכריע במקרה של כשל הרתעה. "ראיתי את המבחן למדיניות ביטחון,

יצחק רבין כשגריר ישראל בארצות-הברית. פברואר 1971

בשנת 1993 הביע רבין בגלוי את רצונו ל"השתתפות פעילה של ארצות-הברית בביטחון ישראל".²⁵ במיוחד ביקש מהאמריקנים להציב בישראל סוללות טילים נ"מ "פטרויט" ולסייע לישראל בפיתוח מערכת הגנה נגד טילים בליסטיים.²⁶

רבין הביע עניין גם בהצבת כוחות אמריקניים בגולן כחלק מהסכם שלום עם סוריה, שתעורב בו נסיגה ישראלית מהגולן.²⁷ רבין רצה במעורבות אמריקנית בתהליך השלום כדי לצמצם את הסיכונים שישראל נוטלת על עצמה. כבר בשנת 1975 בירך רבין על משלוח כוח משקיפים של ארצות-הברית לפיקוח על הסכם הפרדת הכוחות בסיני כ"תיל ממעיד" יעיל, שיתריע על תנועות עוינות של צבא וכגורם המעכב את המעבר למצב

שאני הייתי מופקד עליה, למנוע מלחמה ולהיות מסוגל, אם היא תיכפה עלינו, להכריע בצורה מוחצת ומהר³¹.

אף שאינו תנאי מספיק לשים קץ לסכסוך, יתרון צבאי היה מבחינתו של רבין תנאי הכרחי להשגת המטרה. לדעתו, לישראל יש סיכוי להגיע להסדר עם שכנותיה רק מעמדת כוח, משום ש"אף שליט ערבי לא יתחיל לחשוב ברצינות על תהליך שלום, כל עוד הוא יכול להשתעשע ברעיון שבאיזושהי צורה אלימה יוכל להשיג יותר מישראל"³². רבין הגדיר את העוצמה הצבאית ככלי שימושי להעברת הסכסוך משדות הקרב אל שולחן הדיונים - כאשר יש לישראל תנאים מיטביים להרבות את הישגיה בתהליך. צה"ל נראה ככלי, היכול למתן את שאיפות הערבים בסכסוך עם ישראל. בעיניו, כוח צבאי היה אמצעי ל"דיפלומטיה של אלימות"³³. זאת ועוד, שימוש אקראי בכוח נראה לרבין כשימושי לאותן לערבים את נחישות ישראל וכדי להגביר את יכולת הרתעתה.

רבין היה איש צבא, שלא נמנע מלהמליץ על שימוש בכוח. עם זאת הראה נטייה לשימוש מוגבל בכוח, ותמיד היה מודע להשלכות המדיניות של פעולות צבאיות. סקירת עמדותיו של רבין ביחס לתגובת ישראל כלפי הניסיון הסורי להטות את מקורות הירדן בשנים 1964-1966 וסקירת מדיניותו באינתיפאדה (1989-1990) ובלבנון מבהירות את העדפתו להשתמש בכוח מוגבל, מחד גיסא, ולהכפיף את המדיניות הצבאית לשיקולים מדיניים, מאידך גיסא.

סוריה: לקראת סוף 1964 החלה סוריה לממש את החלטות הפסגה הערבית מינואר אותה שנה להטות את מימי מקורות הירדן כדי לשבש את הפעלת "המוביל הארצי" של ישראל מהכינרת לאזורים הצחיחים במדינה. ממשלת ישראל התייחסה להפרעה זו כאל קאזוס-בלתי, ובכירים בממסד הפוליטי-צבאי דרשו פעולה צבאית כדי לתפוס שטחים בסוריה ולסכל את ההטיה³⁴. כרמטכ"ל התנגד רבין לרעיון, מפני שהיה מביא לידי מלחמה כוללת עם סוריה. הוא היה איתן בדעתו שיינקטו צעדים פחות חריפים, צידד בפגיעה מתחום ישראל בציווד ההנדסי הסורי שביצע את ההטיה והעדיף לנצל חילופי אש, שיזמו הסורים, כדי לפגוע בציווד ההטיה ולא לפעול נגדו במיוחד. אש ארוכת טווח, פעולות מיוחדות בסוריה ובלבנון ופעילות צבאית שנחשבה לבעלת פרופיל מדיני

נמוך שמו קץ למאמץ ההטיה הסורי. רבין גם אישר שימוש מוגבל בחיל האוויר, אשר נתפס אז כצעד שיש בו פוטנציאל של הסלמה, כדי להתגבר על העליונות הטופוגרפית של הסורים, שישבו ברמת-הגולן. קרבות האוויר, שהתנהלו בשמי סוריה בעקבות הפעלת חיל האוויר הישראלי, היו אחד הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים.

אינתיפאדה: התקוממות הערבים בסוף 1987, האינתיפאדה, הייתה הפתעה אסטרטגית לישראל. רבין כיהן אז כשר הביטחון בממשלת האחדות הלאומית. הוא הודה בכנות, כי ישראל הצליחה לגבש דרך להתמודד עם האינתיפאדה רק אחרי תהליך ארוך של ניסוי וטעייה, שאופייני למערכת קבלת ההחלטות של ישראל³⁵. בהתחלה הניח רבין, שהמהומות יסתיימו במהרה, ורגיעה תחזור לשטחים. התגובה הראשונית כללה נוכחות צבאית מסיבית ומאסר מסיתים פלסטיניים, תוך הנחיה לצבא לצמצם מגע עם המפגינים ולהימנע מירי אם אין סיכון ממשי לחיילים. בינואר 1988 יזם רבין תגובה חריפה יותר - עימות ישיר עם המפגינים ומדיניות של הכאות.

המדיניות החדשה נבעה מהכרתו של רבין, כי להפגנות יש מטרות מדיניות מרחיקות לכת, שיש למנוע את מימושו, וכן מהתנגדותו לאמצעים שעלולים להרבות שפיכות דמים בקרב הפלסטינים. רבין התרשם מיכולתו של משמר הגבול להשליט סדר באמצעות אלות, וכוחות צה"ל בשטחים צידו בהן. זה ההקשר לאמרתו המפורסמת: "אף אחד לא מת ממכות". רבין קיווה להשליט סדר תוך הפעלת כוח מדוד, כיוון שצה"ל איבד משהו מהרתעתו.

אף שמספר הנפגעים בקרב המפגינים פחת מייד, לא השיגה המדיניות החדשה את מטרתה להפסיק את ההפגנות ההמוניות. יתר על כן, רבין למד עד מהרה, כי פלסטינים מוכים הם חומר חדשותי מושך יותר מאשר פלסטינים מתים³⁶. למרות הכול, המשמעות המדינית של תשומת-לב העולם למהומות ומצוקת החיילים שהשתתפו בהכאות הביאו במרס 1988 להערכה מחדש של המדיניות ולאיומץ קו חדש, שננקט מאז במשך שנים.

אז השתמש רבין בתפיסתו על השימוש בכוח בסכסוך הישראלי-ערבי לעימות עם ההתנגדות האלימה בשטחים. האינתיפאדה נתפסה כאחד הפנים של הסכסוך הממושך בין ישראל לעולם הערבי, שבו אין די בשימוש בכוח לפתרון הבעיה.

לבחירות בשטחים הוא שוכנע על-ידי חבריו במפלגת העבודה לאמץ תוכנית לבחירות בשטחים, שתהיה כלי לבחירת משלחת פלסטינית בעלת מעמד עצמאי. תוכנית זו נכללה לאחר מכן - במאי 1989 - ביוזמת השלום של ממשלת האחדות הלאומית.

לבנון: דוגמא אחרת לגישה המועדפת על רבין בסכסוך צבאי היא הזירה הלבנונית. כבר בשנת 1976 - בהיותו ראש-ממשלה - התנגד לשלוח את כוחות צה"ל אל מצפון לנהר הליטאני כדי לעזור לנוצרים במלחמת האזרחים, שהחלה בשנת 1975, הגם שישראל סייעה להם בנשק ובאימונים.³⁸ רבין העריך שארצות-הברית אינה מתנגדת למעורבות הסורית בלבנון לטובת הנוצרים, אך קבע שמניעת פעילות צבאית סורית באוויר - על-ידי פעילות ישראלית בכוחות נ"מ וביס בכל לבנון ועל-ידי נוכחות קרקעית בדרומה - היא עניין חיוני לישראל. הוא הצליח, באמצעות האמריקנים, להשיג הסכמה סורית לתנאי ישראל - "קווים

רבין עיצב תוכנית מדינית-צבאית להתמודדות. הוא פתח במדיניות של התשה נגד האוכלוסייה האזרחית באמצעים צבאיים ובאמצעים מנהליים, שהדגישו כי האוכלוסייה המקומית תשלם ביוקר על פעילות אלימה במקומותיה. רבין היה מודע למשמעות הקשה של האמצעים נגד הפלסטינים, אך לא רצה לדחוף את האוכלוסייה בשטחים לייאוש ולהגברת ההתנגדות לנוכחות הישראלית. הוא עמד על כך, שלגישה החדשה, שהדגישה את הנחישות הישראלית לא להיכנע לשימוש הפלסטיני בכוח, יצורפו אמצעים מדיניים. ואכן, בד בבד נמשך החיפוש אחר מוצא מדיני לבעיה, שיספק כמה משאיפות הפלסטינים. זה היה הכרח לרבין. ואכן לפני בחירות 1988 הסכים רבין לשינוי במצע מפלגתו כדי לאפשר משא-ומתן עם נציגות עצמאית של הפלסטינים מהשטחים להסכם ביניים. רבין האמין, כי האינתיפאדה יצרה בראשונה מצב, שבו תושבי השטחים מובילים את המאבק הפלסטיני. לכן, לדעתו, יכלו הללו לשמש שותף למשא-ומתן.³⁷ לפיכך, למרות התנגדותו בעבר

רבין כראש-ממשלה, חותם על הסכם לשיתוף פעולה ישראל-אמריקני.
משמאל: הנרי קיסינג'ור ושר החוץ דאז יגאל אלון מימין: שר הביטחון באותם ימים, שמעון פרס

הסתייגותו מנטילת סיכונים בפעולות צבאיות, את רגישותו הגוברת לאבדות ואת אמונתו בביקוח הדוק של המדינאים על פעולות צבאיות.

המשוואה האסטרטגית החדשה

בשנים האחרונות היינו עדים לתמורות בגישתו של רבין לסכסוך הישראלי-ערבי ולהערכתו את הסביבה האסטרטגית של ישראל.⁴² רבין, שנודע בגישתו המציאותית לבעיות אזוריות ולבעיות עולמיות, חשב באחרונה, כי נוצר "סדר עולמי חדש". הוא התחיל לדבר על הצורך של ישראל "להצטרף למסע השלום, הפיוס ושיתוף הפעולה הבינלאומי שדוהר בימים אלה על פני הגלובוס כולו".⁴³

בראש ובראשונה התמוטטות ברית-המועצות יצרה אווירה חדשה בעולם. רבין זקף לזכות התפתחות זו חלק מפתיחת הדלת לעשיית השלום במזרח התיכון. יריבי ישראל איבדו את "המטרייה הסובייטית" - אותם יחסים כלכלים-מדיניים מיוחדים, שהיו חלק חיוני ביכולת הערבים להתעמת עם ישראל. אירוע בינלאומי אחר, שרבין הגדירו כתורם חיובית לביטחון ישראל, היה תבוסת עיראק במלחמת המפרץ (חורף 1991) בידי קואליציה שהנהיגה ארצות-הברית.⁴⁴ רבין סיכם את הערכתו הכוללת למצב האזורי בשנת 1992 באומר: "אנו חיים כיום בתקופה, שבה קטן האיום לעצם קיומה של מדינת ישראל".⁴⁵ הפחדים הקיומיים המסורתיים לגבי עצם יכולת שרידותה של ישראל הוחלפו בתפיסת איום נמוכה בהרבה. לרבין הייתה גם הערכה חדשה בנושא מעמדה הבינלאומי של ישראל. בעבר ראה בישראל מדינה מבודדת, שתוכל לסמוך רק על עצמה. הפריזמה היהודית שלו ליחסים בינלאומיים הגבירה תחושה זו. באחרונה הבחין רבין, כי העמדות כלפי המדינה היהודית משתנות, והוא איבד את פחדי העבר שלו ואת חשדותיו כלפי העולם. "אין אנו עוד בהכרח 'עם לבדד ישכון, ואין זה נכון שיהעולם כולו נגדנו'".⁴⁶ בפני קהלו המועדף, הקצונה הבכירה של צה"ל, הוא הדגיש כי "עלינו לראות את העולם המשתנה: שוב אין הוא נגדנו".⁴⁷ רבין הוסיף באותה הזדמנות, כי במציאות החדשה "עלינו להיות חלק ממנה, והיא מצווה עלינו לחולל מהפכה בדפוסי המחשבה וההתנהגות שלנו לקראת השנים הבאות... השלום מחייב עולם מושגים חדש, הגדרות חדשות".⁴⁸ שפה כזו הייתה חדשה לרבין ושיקפה

אדומים" לפעילות הסורית - כתנאי להבטחה ישראלית שלא להפריע לפלישה הסורית. לאחר מכן העדיף רבין לראות את דרום לבנון הופכת למקום מקלט לפלסטינים (שנמלטו דרומה מאימת הצבא הסורי) ולבסיס לטרור נגד ישראל על פני האפשרות שהסורים ייכנסו לגזרה ויגיעו לגבול לבנון-ישראל. במרס 1977 נע כוח סורי דרומה, ורבין העדיף להשתמש בשירותים הטובים של ארצות-הברית כדי להזהיר את הסורים, ולא תקף את הכוח הסורי, ואכן הסורים נסוגו.

בתקופה זו השתמשה ממשלת רבין בכוונה של כמה קצינים לבנוניים להגן על מקומות מגוריהם נגד הארגונים הפלסטיניים כדי ליצור מדיניות של "גדר טובה" (שכללה סיוע כלכלי וסיוע צבאי למיליציות ידירותיות) - מדיניות שבישרה את הקמת איזור הביטחון מצפון לגבול ישראל בשנת 1978.

רבין תמה על התועלת של מלחמת של"ג (יוני 1982) ועל מטרותיה ארוכות הטווח, אך לא על צדקתה. הוא אף העדיף שלא להשתמש במונח הרווח "מלחמת ברירה".³⁹ למרות היותו חלק מהאופוזיציה, ביקורתו הייתה מאופקת. רבין ואחרים במפלגת העבודה נמנעו מלהתנגד למלחמה זו, שכל הנראה זכתה בברכתה של וושינגטון.⁴⁰ הוא אף אמר, ש"בעיצומם של הקרבות אין מקום לוויכוח ציבורי".⁴¹ למרות זאת, הוא גילה ספקנות מרובה באשר ליכולת להשיג את המטרות המדיניות של המלחמה באמצעות כוחו של צה"ל. אכן, כשהיה שוב למקבל החלטות עיקרי, כשר הביטחון בממשלת האחדות הלאומית משנת 1984, דעותיו נגד מלחמת לבנון ומאמציו היו מרכזיים בהחלטת הממשלה בינואר 1985 לסגת מלבנון ולבסס את רצועת הביטחון.

מחיר החזקתה של רצועת הביטחון בדרום לבנון גדל בהתמדה, אך ממשלת רבין (השנייה, 1992) הגבילה את תגובותיה על התקפות החיזבאללה מדרום לבנון כדי למנוע מתחים בתהליך השלום עם סוריה. רק אחרי חודשים רבים של הבלגה, ביולי 1993, לאחר התקפות חוזרות ונשנות בקטישות על אצבע הגליל, הורתה הממשלה להשתמש בכוח רב (מבצע "דין וחשבון") תוך כדי הבהרת כוונתה להימנע מהסלמה. בדצמבר 1994 ביקר רבין בפומבי את דברי אלוף עמירם לוי, האלוף החדש בביקוד הצפון, שקרא למחשבה יותר התקפתית בהתמודדות עם יוזמות החיזבאללה בדרום לבנון. מדיניותו של רבין הבהירה היטב את

יצחק רבין, ראש-הממשלה
ושר הביטחון, בתרגיל צה"ל.
ספטמבר 1995

את הערכתו שהמצב האסטרטגי של המדינה השתפר מאוד.

חידוש נוסף בחשיבה של רבין היה הדגשת גורמים כלכליים על חשבון עוצמה צבאית. בנאומו הראשון בכנסת כראש-ממשלה בשנת 1992 הוא אמר, שביטחון לאומי אינו מורכב רק מכמות טנקים, מטוסים וספינות טילים, אלא מהרבה מרכיבים. בדו"ח מחצית הכהונה (שפורסם ביוני 1994) הדגיש רבין, כמו שמעון פרס,⁴⁹ את חשיבות הגורמים הכלכליים: "צעדים לקראת פיוס בין ישראל למדינות ערב יצרו תהליך, שהפך את הכלכלה לכוח מניע, שמעצב את היחסים באזור, במקום אינטרסים לאומניים, ששלטו בו בעבר."⁵⁰ בהתייחסו לאיום האיסלאמי הצביע רבין, כי "הדרך היחידה לייבש את הביצה של הרדיקליזם האיסלאמי הינה באמצעות פיתוח כלכלי ובאמצעות שיפור רמת החיים."⁵¹ הדגש על גורמים כלכליים במשוואה האסטרטגית הביא גם להקטנת תפיסת האיום, כיוון שמצבה הכלכלי של ישראל טוב יותר לאין ערוך מזה של כל שכנותיה.

למרות הערכתו שהסיכוי למלחמה בעתיד הקרוב הוא מועט, וכי האיום הממשי על ישראל קטן, האמין רבין, כי בפני ישראל עדיין ניצבים אתגרים צבאיים קשים. סוג האיומים ועוצמתם השתנו: תהליך השלום הקטין את האיום משכנותיה הקרובות של ישראל, אך ישראל עדיין מאוימת על ידי מדינות "הטבעת השנייה", כמו עיראק ואיראן. תהליך השלום הקטין את הסיכוי שמדינות ערב ינקטו צעדים צבאיים נגד ישראל, אך לא את יכולת הערבים לעשות זאת - שגדלה למעשה.⁵² בגלל טילים בליסטיים, נשק כימי ונשק ביולוגי ועקב הניסיונות של מדינות באזור לרכוש נשק גרעיני הזהיר רבין, שמלחמה באזור יכולה להפיל מספר גדול מאוד של קורבנות אזרחיים.⁵³ איום דומה היה, לדעתו, באיסלאם הקיצוני.⁵⁴ לכן האויב העיקרי של ישראל היה - על פי תפיסתה של ממשלת רבין - איראן: מדינה רחוקה, שמעודדת טרור איסלאמי ומנסה ללא הרף לרכוש פצצה גרעינית. ממשלתו של רבין ניסתה אפוא במרץ רב להשיג

רבין, כמו מנהיגים אחרים, הרגיש שהחברה הישראלית מגלה סימני עייפות ומוכנה פחות לשאת בתוצאות המלחמה הממושכת בערבים. רבין השווה את תגובת האוכלוסייה היהודית להפצצות המצרים בשנת 1948 ולהתקפות הטילים העיראקיים בשנת 1991. בשנת 1948 מותם של יותר מ-30 יהודים בהפצצה המצרית לא הותיר רושם על חיי תל-אביב, ואילו בשנת 1991 ברחו מהעיר ומפרבריה עשרות אלפים. הוא סיים את ההשוואה בקביעה "השתנינו"⁵⁹. מסקנתו הייתה, כי הישראלים איבדו משהו מנחישותם ומחוסנם. הערכתו כי החברה הישראלית התרככה החישה - לדעתו - את הצורך להשלים בהצלחה את תהליך השלום.

הסכמי שלום עם שכנותיה של ישראל שביטבעת הראשונה". במהלך הזה שינה רבין כמה מדעותיו. לדוגמא, הוא חרג מהעדפותיו בעבר והסכים לנהל משא-ומתן עם אש"ף. מעניין, אפילו כאשר קיבל אש"ף, בסוף שנת 1988, את הנוסחה של שתי מדינות (אחת ליהודים ואחת לפלסטינים), עדיין התייחס אליו רבין כאל "ארגון טרור רצחני"⁵⁵. זאת בניגוד לנונותו לנהל דו-שיח עם תושבי השטחים, אשר לדעתו היה יכול להוביל לדו-קיום. רבין טען, ששיחות עם אש"ף מובילות להקמת מדינה פלסטינית, לחלוקת ירושלים ול"זכות השיבה" לפליטים. בעבר סירב רבין בתוקף להעלות את הנושאים האלה על שולחן הדיונים.

במרס 1993 דחה רבין הצעה אמריקנית לנהל משא-ומתן עם אש"ף, אף על פי שהתברר לו, כי לערבים בשטחים יש חופש תמרון מוגבל במו"מ עם ישראל. זאת מפני שסירב לקבל את הצורך של אש"ף במדינה פלסטינית, שבירתה ירושלים⁵⁶. למרות זאת חתם על הצהרת העקרונות עם אש"ף על מדשאות הבית הלבן בספטמבר 1993. יתר על כן, רבין נתן ידו להסכם נוסף עם אש"ף בספטמבר 1995, המהווה צעד גדול לכינונה של מדינה פלסטינית.

כמו כן, ההסכמים עם הפלסטינים התייחסו לשטחים כאל יחידה פוליטית אחת - דבר המקטין את הסיכויים לשינויים בגבולה המזרחי של ישראל לפי תוכנית אלון, שרבין היה מחסידיה. נראה שרבין שינה את דעותיו בנושא החשיבות האסטרטגית של שטחים, כולל רמת-הגולן. ביוני 1974 הכריז רבין, ש"אפילו במסגרת שלום סופי לא נוכל לוותר על הגולן. שליטה סורית ברמת-הגולן - אפילו יהיה שלום אמיתי - תהיה איום אסטרטגי מתמיד על ישראל". לפני הבחירות ב-1992 טען ש"לא נרד מרמת-הגולן - גם תמורת הסכם שלום. נהיה מוכנים לפשרה מצומצמת, והיא לא חייבת להיות טריטוריאלית"⁵⁷. נכונותו של רבין לתיקונים "קוסמטיים" בלבד בגבול הצפוני הייתה ידועה.

בניגוד להצהרותיו בעבר בעד החזקת רמת-הגולן הביע רבין במהלך 1994 את נכונותו לסגת מהרמה. לדוגמא, באפריל 1994 (בוועידת התק"ם) הכריז, ששלום עם סוריה יספק יותר ביטחון מאשר מספר יישובים ברמת-הגולן⁵⁸. הירידה בערך האסטרטגי של יישובים בחשיבתו של רבין קשורה לאמונה, הרווחת בחוגים "יוניים", שתרומתם הביטחונית של שטחים מצטמצמת.

ראש הממשלה יצחק רבין עם המלך חוסיין, בביקורו הרשמי הראשון בישראל, בבית גבריאל בעמק הירדן

סיכום

רבין היה מאדריכלי הברית הישראלית-אמריקנית בהיותו שגריר בווינגטון ואחר-כך כראש-ממשלה וכשר ביטחון. הייתה לו ראייה מפוכחת של היחסים הבינלאומיים, הוא לא נרתע משימוש בכוח צבאי, אולם היה זהיר בהפעלתו. בסוף הקריירה שלו נתן רבין גושפנקא לשינויים בחשיבה האסטרטגית בישראל תוך התבססות על הערכה אופטימית יותר של הסביבה. נותר לראות אם הדרך, שבה הלך רבין בסוף ימיו, אכן מתאימה להתפתחויות במזרח התיכון.

1985, פרק 1

34. **פנקס שירות**, עמ' 121-125
35. דן סגיר, "ירדן עוד תשוב", **הארץ**, מוסף ליום העצמאות ה-40, מאי 1988, עמ' 26. חלק זה מתבסס על מאמרי: "Israel's Small War: The Military Response to the Intifada", *Armed Forces and Society* 18 (Fall 1988), pp. 29-39
36. "ראיון עם רבין", **ספקטרום**, 6 (מרס 1988), עמ' 9
37. ראיון עם רבין בטלוויזיה הישראלית, 13 בינואר 1988
38. רבין, **פנקס שירות**, עמ' 503
39. "The No-Choice War Debate in Israel", *Journal of Strategic Studies*, 23 (March 1989), pp. 29-30
40. ארצות-הברית תמכה במטרות המלחמה של ישראל, כגון הקמת סדר פוליטי חדש בלבנון, שבמרכזו הנוצרים והוצאת אש"ף והסורים מלבנון. ארצות-הברית אף ניסתה לדחות את הנסיגה הישראלית דרומה אל נהר אוואלי בספטמבר 1983.
41. ראיון עם יצחק רבין, **מגוון** (27 באוגוסט 1982), עמ' 8. עצות שהוא נתן לעיתים לשר הביטחון, אריאל שרון, נחשבו בטעות לתמיכת רבין במלחמה.
42. החלק הזה במאמר מתבסס על מאמרי: "Contours of Israeli New Strategic Thinking", *Political Science Quarterly* (Spring 1969)
43. נאום ראש-הממשלה בהצגת הממשלה החדשה בפני הכנסת, **דברי הכנסת**, 13 ביולי 1992
44. "Address by Yitzhak Rabin" in: Yehuda Mirsky and Ellen Reis **Towards a New Era in U.S.-Israel Relations**, The Washington Institute, Washington, September 1992.
45. מירסקי ורייס, **שם**, עמ' 2
46. נאום ראש-הממשלה בהצגת הממשלה החדשה בפני הכנסת, **שם**
47. נאום ראש-הממשלה ושר הביטחון בפני בוגרי המכללה לביטחון לאומי, 12 באוגוסט 1993. ראו נוסח הנאום **במעריב**, 20 באוגוסט 1993
48. **שם**
49. לעמדת שמעון פרס, ראו את ספרו **המזרח התיכון החדש**, סטימצקי, תל-אביב, 1993
50. **הארץ**, 29 ביוני 1994, עמ' ב3
51. נאום מדיני של ראש-הממשלה, **דברי הכנסת**, 3 באוקטובר 1994.
52. "ראיון עם רבין", **במחנה**, 23 בספטמבר 1992, עמ' 3
53. **שם**. ראו גם הרצאתו של רבין בחוברת (לעיל הערה 30)
54. "ראיון עם רבין", **מעריב**, מוסף שבת, 24 ביוני 1994
55. Dan Petreanu, "Labor's PLO Dilemma", *Jerusalem Post*, 20 January 1989
56. Martin Indyk, "Current Assessment of the Middle East Process", Official Text of address Delivered at Haifa University 16 November 1995, p. 3
57. **דבר**, 2 ביוני 1992
58. **ידיעות אחרונות**, 22 באפריל 1994, עמ' 3
59. **הארץ**, 20 ביולי 1994, עמ' ב1

הערות

1. יצחק רבין עם דב גולדשטיין, **פנקס שירות**, ספריית מעריב, תל-אביב, 1979
2. Aaron S. Klieman, "Israeli Diplomacy in the Thirtieth Year of Statehood: Some Constants and Discontinuities", in *Israel - A Developing Society*, Asher Arian ed., Van Gorcum, Assen, 1990 (pp 30-49).
3. **פנקס שירות**, עמ' 108-109, 114. ראה גם: Moshe Zak, "A Bridge Across the Atlantic", *Jerusalem Post*, 10 November 1995
4. סוגיות אחרות שהיו בהן חילוקי דעות בין השניים בתקופה מעצבת ביחסים ביניהם היו רכש, תעשיות צבעיות והסוגיה הגרעינית.
5. **פנקס שירות**, עמ' 213-214
6. **שם**, עמ' 14
7. Robert Slater, *Rabin of Israel*, p. 172 Robson Books, London, 1977
8. **פנקס שירות**, עמ' 162, 352-552
9. **שם**, עמ' 313
10. לסוגיית בידודה של ישראל: Efraim Inbar, **Outcast, Contries in the World Community**, Monograph in International Affairs, Denver University Press, 1985
11. ראיון עם רבין, 25 באפריל 1979
12. סלייטר (לעיל הערה 7), עמ' 156-159
13. **מעריב**, 3 באוקטובר 1976
14. **מעריב**, 18 ביוני 1976
15. **הארץ**, 3 בדצמבר 1974
16. **הארץ**, 22 בספטמבר 1974
17. **הארץ**, 1 באוגוסט 1974
18. ראיון עם רבין, 18 בנובמבר 1979
19. **ניוזוויק**, 1 בינואר 1979. וכן: דב גולדשטיין, "ראיון השבוע עם יצחק רבין", **מעריב**, 16 במרס 1979
20. ראיון עם יצחק רבין, 18 בנובמבר 1979; וכן: חיים איזק, "ראיון עם יצחק רבין", **דבר**, 27 באוקטובר 1978
21. נוסח ההסכם: **ווישינגטון פוסט**, 16 בספטמבר 1975; **ניו-יורק טיימס**, 18 בספטמבר 1975
22. ראיון עם רבין, 25 באפריל 1979
23. **דבר**, 17 בינואר 1992, עמ' 18
24. **הארץ**, 1 בנובמבר 1994, עמ' 4
25. **ידיעות אחרונות**, 12 בינואר 1993
26. **ידיעות אחרונות**, 16 בנובמבר 1994
27. **הארץ**, 13 בספטמבר 1994
28. בנאום לשני בתי הקונגרס בינואר 1976; רבין, **פנקס שירות**, עמ' 603.
29. **הארץ**, 5 בדצמבר 1995, עמ' א1
30. ראו הרצאתו של יצחק רבין במרכז גיין-סאדאט, 10 ביוני 1991, בחוברת **יצחק רבין וביטחון ישראל** בהוצאת מרכז בי"סא, מרס 1996; השו' לפרק 6 בספרי: **War and Peace in Israeli Politics: Labor Party Positions on National Security**, Lynne Rienner, Boulder, 1991
31. ראו הרצאתו של רבין בחוברת, **שם**
32. **שם**
33. תומאס שלינג, **חימוש והשפעה**, מערכות, תל-אביב,

בעיות של המודיעין הלאומי

בעידן המודרני - המקרה הישראלי*

אלוף (מיל') אביעזר יערי

* הרצאה שניתנה בכנס בינלאומי שנערך בדרום-קוריאה באוקטובר 1995 ואשר הוקדש למודיעין הלאומי בעידן הדמוקרטי-זציה

הואט במקצת במזרח התיכון בעקבות התפרקותה של ברית-המועצות, אולם מבחינות רבות אחרות הוא נותר כפי שהיה בעבר. ההאטה הייתה בכמויות, אך לא באיכות של כלי נשק הקונוונציונליים. התוצאה היא, שמירוץ החימוש המהיר בתחום הקונוונציונלי פינה את מקומו למודרניזציה איטית יותר - אך עמוקה יותר - של כל הצבאות המזרח תיכוניים. דהיינו לא מדובר בתהליך שבו הצבאות מאבדים מחשיבותם ומפנים את מקומם לכוחות חברתיים אחרים - תהליך האופייני לחברות העוברות דמוקרטיזציה.

יתר על כן, ההאטה הכמותית במירוץ החימוש הקונוונציונלי מאבדת את ערכה נוכח ההחרפה במירוץ החימוש הלא קונוונציונלי. כמה מדינות במזרח התיכון כבר רכשו לעצמן יכולת בתחום הכימי והביולוגי, ואחדות מהן משקיעות מאמצים רבים לפתח יכולת גרעינית. הבעיה היא, ששליטים אוטוריטריים מתפתים לעיתים קרובות לעשות שימוש בצבאות הגדולים העומדים לרשותם, והם אף אינם נרתעים מלעשות שימוש בנשק לא קונוונציונלי - בין אם לצורך איום ובין אם לצורך הפעלה ממש - כפי שראינו בשתי מלחמות המפרץ (מלחמת איראן-עיראק ומלחמת עיראק-כוויית), שהפכה למלחמת הקואליציה נגד עיראק. כמו כן מתפתים שליטים כאלה ליזום פעולות טרור באמצעות ארגונים קיצוניים לקידום האינטרסים שלהם. אולם הסכנה הגדולה ביותר לעתיד היא שאותם משטרים, המפתחים נשק בלתי קונוונציונלי, יתפתו לעשות בו שימוש נרחב.

משמעותה של תמונת מצב זו מבחינת המודיעין הלאומי היא שבתחום האסטרטגי-צבאי אי אפשר להוריד את המתח, את הכוונות ואת ההתכוונות. קשת האיומים היא כיום רחבה יותר מאשר אי פעם בעבר ומשתרעת מטרור פנאטי מתוחכם, דרך מלחמה קונוונציונלית, שבה ייעשה שימוש בנשק חדיש ובתורות לחימה מתקדמות, וכלה בהפעלת

תום המלחמה הקרה בעקבות התפרקותה של ברית-המועצות חולל שינויים חשובים במזרח התיכון: מירוץ החימוש בין מדינות האיזור הואט מעט, אם כי הוא לא פסק, בריתות ישנות התפרקו ובמקומן נוצרו בריתות חדשות - דבר שבא לידי ביטוי בולט במיוחד בעת גיבושה של הקואליציה נגד עיראק לקראת מלחמת המפרץ. שינוי חשוב אחר הוא האווירה החדשה שהשתררה בסכסוך הערבי-ישראלי - אווירה שכבר הניבה התפתחויות חשובות מאוד בתהליך השלום. ייתכן ששינויים אלה יילכו ויעמיקו, וכתוצאה מכך ייוולדו צרכים מודיעיניים חדשים.

אולם בחינה של הבעיות שעומדות בפני המודיעין הלאומי מחייבת לא רק לסקור את השינויים שחלו במזרח התיכון, אלא גם את הגורמים שנשארו עדיין קבועים.

בראש ובראשונה חשוב לציין, שתהליך הדמוקרטיזציה, שפקד אזורים נרחבים בעולם לאחר תום המלחמה הקרה, עדיין לא הגיע למזרח התיכון. מבנה המשטרים, כפי שעוצב בין שנות ה-50 לשנות ה-70, נשאר יציב, וברוב המקרים אין הוא מגלה סימנים של התפתחות חיובית. הדבר נובע מאי היקלטותם של ערכים דמוקרטיים, שנעשה ניסיון לייבאם למספר מדינות מזרח תיכוניות בין שנות ה-20 לשנות ה-40 - בעיקר בהשראת גורמים אימפריאליים אירופיים. הכישלון בתחום זה יצר תנועה מהפכנית נגדית של פונדמנטליזם דתי. תנועה זו מתיימרת לתת תשובה לצרכים החברתיים והאישיים תוך הבלטת ריקבונם של המשטרים "המהפכניים" מן העבר. היא נלחמת - כביכול בשם הדמוקרטיה - במשטרים שהפכו לדיקטטורות של אישים, הנשענים על בירוקרטיות מפלגתיות או צבאיות, שנתרוקנו מכל תוכן סוציאלי ולאומי חיובי, שעליו הצהירו בתחילת דרכן.

בראשית כתבה זו אומנם צוין, שמירוץ החימוש

הקמתן של מספר סוכנויות מודיעין בעלות מנגנונים עצמאיים להפקת מודיעין ולניתוחו. מדינות קטנות ועניות אינן יכולות להרשות לעצמן הוצאה כספית כל כך גדולה, והתוצאה היא, שאותן מדינות קטנות מתקשות לעשות יותר מאשר לשלם מס שפתיים לפלורליזם המודיעיני, ובפועל הן מסתמכות בדרך כלל על גוף מודיעיני אחד מרכזי, בעוד שהגופים המודיעיניים האחרים הם משניים ולעיתים אף מנוונים. הדבר בא לידי ביטוי הן באמצעים שמעמידים לרשותם והן בחשיבות שמייחסים להם. בישראל נעשה מאמץ לקיים פלורליזם מודיעיני, אך הישגיו אינם משביעי רצון הן בשל האילוצים התקציביים שהוזכרו לעי והן בשל בעיות אחרות.

באשר לפיתוח שתי זרועות נפרדות של המחקר במודיעין הלאומי - זרוע בסיסית וזרוע שוטפת - בישראל מתייחסים לרעיון זה כאל יעד שיש לחתור לקראתו, אך הדרך אל ההגשמה עדיין רחוקה. הכוונה היא שמצד אחד תימשך ההתמחות וההתמקדות בניתוח ההתפתחויות השוטפות בתחומי הצבא, המשטר, הכלכלה והחברה כדי להפיק מהן מודיעין התרעתי לגבי סכנות של מלחמה, של הפיכה, של מפולת מיידית בתחומי החברה והכלכלה וכו'. מודיעין שוטף זה הוא כלי העזר העיקרי בניהול משברים לאחר שפרצו - למשל מלחמה - משום שהוא למד היטב את המבנה, את הארגון ואת דוקטרינת הפעולה של היריב. יתר על כן, מהמודיעין הזה גם מצפים שיהיה כלי עזר מרכזי בניהול משברים לפני פריצתם - דהיינו שיספק התרעה בזמן.

מצד שני חשוב שיקום ויפעל מודיעין בסיסי, שיתמקד במחקר ארוך טווח של פיתוח התשתיות במדינות היריבות בתחומי הצבא, הכלכלה והחברה. מודיעין זה יצטרך לעמוד על משמעויותיהם של השינויים העמוקים המתרחשים אצל היריבים. הוא ינסה לתאר את האפשרויות להתפתחותם של משברים ושל מהפכות, את הרקע האפשרי לקבלת החלטות על יציאה למלחמה או על הליכה לשלום - כפי שהן עולות מתוך התהליכים הבסיסיים. המודיעין הזה יחקור באופן שיטתי גם את אישיותם של מנהיגי היריב. ההתמקדות באישיותם של המנהיגים חיונית במיוחד במזרח התיכון, שכן המנהיג המזרחי תיכוני מקבל במקרים רבים את ההחלטות לבדו - ובכלל זה את ההחלטות הגורליות על שלום ועל מלחמה. המודיעין הבסיסי יקנה למודיעין השוטף את

נשק לא קונוונציונלי - אם על-ידי טרוריסטים ואם על-ידי צבאות סדירים עוינים.

אולם במקביל לתהליכים אלה מתפתחים גם תהליכים אסטרטגיים-מדיניים של פיוס ושל השלמה, שהניבו את תהליך השלום הישראלי-ערבי ואף מספר הסדרים. אף יש כבר מי שמכריזים על מזרח תיכון חדש, שבו ישורר שלום כולל, ושבו כל המחלוקות ייפתרו באמצעות משא-ומתן ולא באמצעים אלימים. החזון הזה אומנם עוד לא התגשם, אך גם הוא מעמיד אתגר חשוב נוסף בפני המודיעין הלאומי - האתגר של הבנת הפוטנציאל הגלום בתהליך השלום בתחומי הפיתוח האזורי, החברה והכלכלה.

לקחי מלחמת יום הכיפורים

בישראל וגם בארצות אחרות במזרח התיכון רואים את מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973 כמלחמה שהצמיחה אתגר חדש בתחום המודיעין הלאומי המודרני. מההפתעה של מלחמת יום הכיפורים הפיק המודיעין הישראלי לקחים, ובשלושה מהם אגע כאן:

1. יש צורך בפלורליזם במערכות המודיעין הלאומי בעידן המודרני.
2. אין די במחקר שוטף, המסוגל לתת התראות ספציפיות לטווח זמן מידי, אלא יש צורך גם במחקר תשתיתי ארוך טווח, שיוכל להצביע על התהליכים העיקריים המביאים לתמורות של שלום או של מלחמה.
3. במחקר המודיעיני יש להימנע ככל האפשר ממלכודת הקונספציה.

את הפלורליזם במודיעין הלאומי משיגים באמצעות הקמתן של מספר מערכות מודיעין מקבילות - הן בתחום האסטרטגי-צבאי והן בתחום האסטרטגי-מדיני. מדובר במערכות שצריכה להיות להן נגישות לאותו מאגר של חומר מודיעיני, שאותו תנתח ותפרש כל מערכת באופן עצמאי. בצורה כזאת יוכלו מקבלי החלטות ליהנות מהערכות מודיעיניות שונות, המבוססות על אותו חומר גלם מודיעיני. מצב כזה - אם ייווצר - טוב לאין ערוך יותר ממצב שבו מונח לפני מקבלי החלטות רק ניתוח אחד "רשמי" מטעם מערך המודיעין הלאומי. חוסר גיוון בהערכות המודיעין הוא אחת הסיבות החשובות להפתעות, למחדלים ולטעויות.

הבעיה היא, שיש צורך במשאבים רבים לשם

לקחי מלחמת המפרץ השנייה (כיבוש כוויית ושחרורה)

ממלחמת הקואליציה בעיראק ניתן להסיק את המסקנות המודיעיניות הבאות:

1. הוארך הטווח של מרחב המלחמה הקונוונציוני-נלית, וקוצר זמן ההתערעה - בין היתר, כאמור, בשל הכניסה המסיבית של טילי קרקע-קרקע לזירה.
2. נוסף גורם חדש המחייב השקעה גדולה של משאבים מודיעיניים: האיום הבלתי קונוונציונלי.
3. אמצעי איסוף חדשים - בעיקר תחנות מודיעין מוטסות וממוחשבות - הביאו להתפוצצות של ממש בתחום המידע, ויש צורך במערכות חדשות שיוכלו לעבד במהירות רבה את הררי החומר ולספק בזמן את כל תוצרי העיבוד לצרכנים, דהיינו להנהגות המדינית והצבאית ולזרועות האוויר, היבשה והים.

שפע המידע נובע - בין היתר - מריבוי המטלות שיש למודיעין: החל ממתן הערכת מצב לאומית וכלה בסימון מטרות לכלי הנשק הבודד. מאחר שבני-אדם אינם יכולים לעבד בזמן כמויות מידע כה גדולות, יש להיעזר במערכות ממוחשבות, שלפחות יעשו את המיון הראשוני של החומר. כך ניתן יהיה לבזבז פחות זמן על עבודת מיון טכנית ולנצל את הזמן שנחסך לעבודות ניתוח והערכה הדורשות חשיבה יצירתית, דהיינו מוח אנושי.

כיצד יכול מחשב לסרוק חומרים ולעשות הפרדה ראשונית בין העיקר לטפיל? זהו אחד האתגרים הקשים העומדים כיום בפני אנשי התוכנה של חילות המודיעין בעולם. השיטה הסטנדרטית של זיהוי מילות מפתח היא אומנם יעילה למדי, אך רחוקה מלהיות מושלמת, ולכן פיתוחן של שיטות מתקדמות יותר יוסיף להיות אתגר של ממש גם בשנים הבאות.

סיבה נוספת להתפוצצות המידע המודיעיני היא הקמתם של מאגרי המידע העולמיים, שהגישה אליהם נעשית באמצעות "אוטוסטרדות המידע" דוגמת האינטרנט. מדובר במקורות גלויים, המכילים לא פעם פנינים מודיעיניות של ממש. לעיתים ניתן להשיג באינטרנט בתוך שניות מידע מודיעיני מקיף ויקר ערך, שלשם השגתו בדרך אחרת צריך היה להשקיע זמן ומשאבים על-ידי עבודת ליקוט שקדנית פיסה אחר פיסה מתוך מגוון עצום של מקורות שונים. אבל מאחר שבאינטרנט

העומק ואת האופציות להתפתחויות עתידיות. המודיעין הבסיסי גם צריך לסמן את קווי ההתפתחות העיקריים בצד שלנו מול קווי ההתפתחות העיקריים שבמדינות היריבות, כדי שהקברניטים יוכלו לבחון התפתחות מול התפתחות - מה שנקרא NET ASSESSMENT. במסגרת זאת הוא גם צריך לבחון את תו"ל האויב בהתפתחותו מול התו"ל שלנו.

את הלקח השלישי ממלחמת יום הכיפורים - הצורך להימנע ממלכודת הקונספציה בהערכת המודיעין הלאומי - ניתן ליישם באמצעות קבלת החלטה, ששוב אין מתייחסים לכוונות של האויב, אלא בעיקר ליכולות שלו. ההיגיון העומד מאחורי קבלת החלטה כזאת הוא ברור: קשה מאוד לגלות כוונות - במיוחד אם הן מצויות רק במוחו של שליט טוטליטרי אחד, אשר הוא עצמו אינו יודע לעיתים כיצד יש בדעתו לנווט את מדיניותו. לעומת זאת יכולות של האויב קל הרבה יותר לגלות, שכן מדובר בדברים שניתן לראותם בעין: רכש צבאי, פיתוח עצמי של אמל"ח, בניית עוצבות חדשות, שינויי היערכות של כוחות, תנועה של גייסות וכו'.

אם נרצה להיות נאמנים לעיקרון זה, הרי גם אם לא נפסיק לגלות עניין בכוונותיו של היריב, די לנו אם אנחנו רואים שביכולתו לתקוף אותנו, כדי שניערך בהתאם. אולם אימוץ גישה זו בטהרתה עלול לחייב כוונות מתמדת - במיוחד בזירה המזרח תיכונית, שבה יש צבאות סדירים גדולים, הערוכים לצאת למלחמה בתוך זמן קצר מרגע קבלת הפקודה. אומה שתאמץ גישה כזאת כפשוטה תפשוט את הרגל במהירות. המסקנה: גולת הכותרת של המודיעין הייתה ותמשיך להיות היכולת לתת התרעה, שתאפשר להגיע למוכנות הולמת - ובזמן - מול היערכות למלחמה ושתאפשר רגיעה, כאשר אין הכנות ואין כוונות למלחמה.

אחת הדרכים לגילוי כוונותיו של אויב היא איתור ההכנות שהוא עושה כדי לעבור ממצב של רגיעה למצב חירום. הבעיה היא שבישראל המעבר הזה הוא בולט מאוד לעין בשל העובדה שרוב הצבא מבוסס על אנשי מילואים. למדינות ערב קל יותר להסתיר את המעבר הזה, משום שברשותם צבאות סדירים גדולים. יתר על כן, באמצעות טילים ניתן לפתוח במלחמה בעוד רוב הצבא התוקף מצוי במתכונת של רגיעה, כביכול. הכניסה המסיבית של טילים למזרח התיכון מקשה אפוא עוד יותר על מתן התרעה בזמן בפני מתקפת פתע.

(למשל בעלי ראשי נפץ לא קונוונציונליים), שינוצלו לא רק לשם הטלת אימה על האוכלוסייה האזרחית, אלא גם כדי להנחית מכת פתיחה כואבת על יעדים אסטרטגיים.

התרעה מפני מכת פתיחה כזאת, איכון משגרים לטילי קרקע-קרקע ואיתור טילים בתחילת מעופם הפכו איפוא לאחד מיעדיו המרכזיים של המודיעין הלאומי. זו בעיה סבוכה ביותר, שכן מדובר בהשגת מודיעין מדויק בטווחים גדולים מאוד - במרחק של 1,000 קילומטרים ואף יותר מגבולות המדינה.

הצורך במודיעין הצופה לעומק השטח של האויב נובע לא רק מכניסתם לזירה של טילי הקרקע-קרקע ארוכי הטווח, אלא גם מיכולתם של צבאות מודרניים לצאת למתקפת פתע מעומק שטחיהם - באמצעות כוחות מוטסים, מוסקים וממוכנים - ולא בהכרח מקווי הגבול.

למעצמות יש זה שנים רבות יכולת לאסוף מודיעין מכל מקום על פני כדור הארץ באמצעות לווייניהן. שיגורו של "אופק" הכניס את ישראל למועדון היוקרתי של המדינות בעלות לווייני הריגול, אך בתחום זה היא עדיין מצויה רק

ובאוטוסטרדות מידע אחרות מתחבאים האוצרות בתוך הררי "זבל", הרי שאת עבודת המיון הראשונית יש לעשות גם במקרה זה באמצעות במחשבים.

באשר להארכת הטווח של מרחב המלחמה הקונוונציונלית ולקיצור זמני ההתרעה בעקבות הכניסה המסיבית של טילי הקרקע-קרקע לזירה - כבר במלחמת המפרץ יכולנו ללמוד על שלוש מתכונותיו של הטיל:

- * האפשרות שהוא נותן למדינות פריפריאליות, שאין להן גבול משותף איתנו, להילחם נגדנו ישירות, בלי שייאלצו לצורך זה לשלוח חילות משלוח למדינות העימות.
- * הקושי הגדול להתגונן מפניו בין אם באופן אקטיבי (השמדת המשגרים) ובין אם באופן פסיבי (יירוט הטילים).
- * זמן ההתרעה הקצר - שנמדד בדקות ספורות - שעומד לרשות הצד המותקף מרגע השיגור.

במלחמה הבאה עלול האויב לשגר לעבר ישראל טילים רבים יותר, מדויקים יותר והרסניים יותר

יחידת שריון אמריקנית
מתאמנת בסעודיה לפני
מלחמת המפרץ

שתי אמיתות מודיעיניות שתוקפן לא פג

1. אף על פי שהמודיעין הופך ליותר ויותר טכנולוגי באופיו, תמיד יהיה צורך במודיעין אנושי- יומינט.
2. את העתיד לעולם אי אפשר יהיה לנבא.
מלחמת המפרץ מהווה הוכחה חד-משמעית לחשיבותו של המודיעין האנושי. אמצעי האיסוף המודיעיניים המתקדמים ביותר בעולם מבחינה טכנולוגית הופעלו נגד עיראק על-ידי חברות הקואליציה, ובראשן ארה"ב, ואף על פי כן היה למודיעין האמריקני רק מידע חלקי על היכולת הבלתי קונוונציונלית של מדינה זו. על היכולות של עיראק בתחום הגרעיני, הכימי והביולוגי למד העולם רק לאחר שפקחי האו"ם סרקו את המדינה. סוכן הממוקם היטב יכול להביא מידע רב-ערך על כוונות אסטרטגיות של שליטים ועל מאמצי פיתוח בתחום הטכנולוגי - מידע שקשה מאוד או אף בלתי אפשרי להשיג רק באמצעי ריגול טכנולוגיים.

באשר ליכולת הניבוי - לאורך כל ההיסטוריה הצליחו אסטרולוגים, מנחשים בקפה ובקלפים, ידעונים וקוסמים לחזות את העתיד טוב יותר מאשר גופי מודיעין. הבעיה היא, שלקוסמים ולידעונים זוכרים בעיקר את הישגיהם, בעוד שלאנשי המודיעין זוכרים בעיקר את כישלונותיהם. אסטרולוג שהתגשמה תחזית אחת שלו מתוך המאות שהשמיע, מבליט את הישגו זה, בעוד שסביב הכישלונות של המודיעין יש תעשייה שלמה של מחקרים. כל הרבים שמתפרנסים מהכישלונות הקלאסיים של המודיעין - ברברוסה, פרל הרבור, קרב הארדנים ב-1944, מלחמת יום הכיפורים - נמנעים מלעסוק בהישגי המודיעין. והיו גם כאלה.

אף שבעשרות השנים האחרונות חוברו נוסחאות מתימטיות סבוכות מאוד, האמורות לסייע בחיזוי תהליכים עתידיים, הרי ניבוי מדויק של העתיד יהיה תמיד תחום השייך למדע הבדיוני. המודיעין לעולם ידבר בלשון של "סבירות" ושל "אפשרות", והוא יעשה את תפקידו נאמנה, כאשר יציג למקבלי החלטות את מיטב המידע שבידו, את מגוון ההתפתחויות האפשריות וגם את כל מה שהוא יודע שאין הוא יודע.

בצעדיה הראשונים. התבססותה של ישראל בחלל תשפר ללא ספק את יכולת ההתבוננות לטווח ארוך של המודיעין שלה.

במלחמה הבאה - אם תפרוץ - ייעשה שימוש נרחב בחימוש מונחה מדויק נגד מטרות נייחות וניידות. בעוד שעל המטרות הנייחות (ביצורים, בסיסים) ניתן לאסוף מידע לפני פרוץ המלחמה, הרי האתגר המודיעיני הקשה הוא לספק ליחידות היורות את החימוש המונחה המדויק מידע בזמן אמת על מקום הימצאן של המטרות הניידות - בעיקר יחידות שריון. מאחר שקצב זרימת המידע מהיצרן (גורמי האיסוף וההערכה) לצרכן (היחידות היורות) הוא בדרך כלל איטי מדי, נשקלת האפשרות לצייד את הצרכנים באמצעי איסוף מודיעיניים משלהם, דוגמת מזל"טים.

אחת החולשות שצה"ל לקה בהן במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת של"ג היה מיעוט הלחימה בשעות החשכה. כתוצאה מכך לא התאפשר לצה"ל לקיים את אחד מעקרונות המלחמה: רציפות הלחימה ביום ובלילה כדי למנוע מהאויב כל יכולת להתארגן. גם בתחום זה יכול וחייב המודיעין לתרום לתרום חשובה באמצעות אמצעים מתקדמים לרכישת מידע בשעות החשכה.

המודיעין הלאומי בעידן תהליך השלום

תהליך השלום מציב אתגרים חדשים בפני המודיעין הלאומי. בראש ובראשונה עליו לעקוב אחר תהליכים העלולים לשים קץ ליחסי השלום שכבר יש לישראל עם אחדות משכנותיה. מדובר בעיקר בתהליכים פוליטיים (בראש ובראשונה בתחום היחסים שבין ישראל לעולם הערבי), אך גם בתהליכים חברתיים (למשל התחזקות אפשרית של הפונדמנטליזם האיסלאמי בקרב המדינות השכנות) ובתהליכים כלכליים, שיש להם השפעות מרחיקות לכת על יציבותו של השלום. בחקר התחומים האלה רצוי שהמודיעין ייעזר במומחים מעולם האקדמיה: מוזרחנים, כלכלנים, אנשי מדע המדינה וכו'.

אולם בעידן של תהליך שלום חייב המודיעין הלאומי לא רק להתריע על הידרדרות אפשרית לעבר מלחמה, אלא גם לתרום לחיזוק התהליך עצמו. המחקר החברתי-כלכלי עשוי בהחלט לשרת יעד זה. דוגמא אפשרית: מודיעין כלכלי עשוי להצביע על תחומים פוטנציאליים לשיתוף פעולה בין מדינות האיזור.

הרהור נוסף על מלחמת יוסהכיפורים

אם הינך מתרכז אך ורק בהשגת הניצחון,
עלול הינך לצאת מן המלחמה תשוש מכדי
להפיק רווח מן השלום, וכן כמעט ודאי הוא
שהשלום יהיה פגום ויישא בחובו הדי מלחמה
חדשה.

לידל הארט

אהרון יפה*

* החוג למדע המדינה,
אוניברסיטת תל-אביב

מבוא

קביעת מטרות מוגבלות - תשמור על כושר תמרון
צבאי ומדיני טוב יותר ממדינה קטנה הפועלת
להשגת יעדים רחבי היקף. דווקא הניסיון להשיג
הכרעה מהירה עלול להיות בעוכריה של המדינה
הקטנה.⁴

הדוקטרינה הצבאית הישראלית - תיאוריה ומעשה

תורת הביטחון הישראלית גורסת כי על המדינה
לבנות עוצמה צבאית, שתוכל לספק מענה למצב
הגרוע ביותר שניתן להעלות על הדעת: מלחמה בו
זמנית בכל החזיתות, כאשר מדינות העימות
הערביות נהנות מסיוע פעיל של מדינות הפריפריה
הערביות.

עוד גורסת תורת הביטחון הישראלית, כי יש לשאוף
ל"העתקת הטיפול בפתרון הסכסוך משדה הקרב
לשולחן הדיונים. עוצמתו של צה"ל הינה הערובה
המרכזית ליכולת להביא לידי כך שמדינות ערב
תשוכנענה... שבסיומה של כל מלחמה תימצאנה
במצב מדיני-צבאי קשה יותר מאשר קודם
למלחמה".⁵

על פי תורת הביטחון הישראלית אמורה עוצמתו
של צה"ל להרתיע את המדינות השכנות מלפתוח
במלחמה - גם במקרה של העדר מו"מ מדיני - ואם
ההרתעה נכשלת, צה"ל צריך להיות מסוגל להכריע
את אויביו.⁶

ואלה הם מאפיינייה של ההכרעה על פי תורת
הביטחון הישראלי:

החיסכון בכוח (Economy of Force) הוא אחד
מעקרונות המלחמה. משמעותו של עיקרון זה היא
שיש לעשות בכוח את השימוש היעיל ביותר -
שימוש שאינו בהכרח חסכוני.¹

יש אפוא להבחין בין חיסכון בכוח לבין שימור
הכוח (Preservation of Force), שמשמעותו היא
נקיטת אסטרטגיה שמטרתה המרכזית היא למנוע
את שחיקתה של העוצמה הצבאית.

קלאוזוביץ' כתב כי "המצביא והצבא המיטיבים
לשמור מכל משמר על עקרון ניהול הקרב תוך
חיסכון מירבי בכוחות... הם הצועדים בדרך
הבטוחה ביותר אל הניצחון".² לרוע המזל, כמו
בהתבטאויות רבות אחרות של קלאוזוביץ', אי אפשר
לדעת אם הוא התכוון לחיסכון בכוח או לשימור
הכוח.

לעומת זאת לידל הארט ממליץ במפורש לכל
מדינה לנקוט אסטרטגיה של שימור הכוח. ובלשונו:
"שתטיב ככל האפשר לשמור על כוחותיה, על מנת
שתבטיח את עתידה, כשם שתבטיח את ההווה
שלה".³

המלצה זו נכונה במיוחד למדינה קטנה, שמשאביה
מוגבלים מאוד. אם מדינה כזאת שוחקת את רוב
כוחה במלחמה, היא עלולה למצוא עצמה נכנעת
לתכתיבים של האויב או נזקקת לסיועה של
מעצמה זרה. לקבלת סיוע כזה מתלווה כמעט
תמיד אובדן של חופש פעולה במישור הצבאי
והמדיני כאחת. המסקנה היא, כי מדינה קטנה,
הנמנעת מלשחוק את כוחותיה - למשל באמצעות

1. ההכרעה חייבת להיות מלאה.⁷
2. ההכרעה תושג באמצעות כיבוש שטחים והשמדת כוחות.⁸
3. מלחמת ההכרעה חייבת להיות קצרה.
4. מלחמת ההכרעה חייבת להתנהל בשטחו של האויב. העברת המלחמה לשטח האויב חייבת להיעשות מהר ככל האפשר.
5. יש לעשות שימוש מירבי באסטרטגיה של גישה עקיפה.⁹

בהתאם לתפיסה זו ניסה צה"ל ברוב המלחמות שהוא ניהל להגיע במהירות לקרב הכרעה, שעיקרו התנגשות מצח בין כוחות משוריינים. לא הייתה זו רק הדרך המהירה ביותר לניצחון, אלא גם דרך חסכונית. קרב הכרעה אומנם גובה מחיר יקר בחיי אדם ובציוד, אך בדרך כלל הוא נמשך זמן קצר, כך שהמחיר הכולל של הניצחון הוא בסופו של דבר נמוך באופן יחסי.

כך היה במבצע סיני ובמלחמת ששת ימים. אלה היו מלחמות קצרות מאוד, שנוהלו למן הרגע הראשון על אדמת האויב (שכן צה"ל יזם אותן), ובמהלכן הושגה במהירות הכרעה מלאה, שבה הושמדו כוחות האויב ונתפסו שטחים רחבי ידיים.

מלחמת יום הכיפורים

את מלחמת יום הכיפורים לא ישראל יזמה, אלא מצרים וסוריה, ומאחר שעלה בידיהן להשיג הפתעה אסטרטגית מלאה, היה צה"ל טרוד בשלבים הראשונים של הלחימה בבלימה ולא יכול היה ליישם את דוקטרינת הלחימה שלו, הגורסת השגת הכרעה מהירה על-ידי העברת הלחימה לשטח האויב. אבל מרגע שהסתיים שלב הבלימה, שאף צה"ל לחזור במהירות לדוקטרינה שלו, שכה הוכיחה את עצמה במלחמות קודמות.

מתקפת-הנגד בגולן ובסיני נוהלה בהתאם לתורת הביטחון הישראלי: ריכוז כוח מירבי להבקעה, שאחריה נוהל קרב ההכרעה. נשאלות: אפוא שתי שאלות:

1. האם קרבות ההבקעה, שבהם שחיקת הכוחות הייתה גדולה, השיגו את מטרותיהם הצבאיות והמדיניות, דהיינו תרמו להשגתה של הכרעה צבאית והקלו על ישראל להשיג את יעדיה במשא-זמתן שהחל לאחר תום הקרבות?
2. כיצד השפיעה השחיקה על יחסי ארה"ב-ישראל בזמן המלחמה? האם פחת כושר התמרון

המדיני של ישראל בעקבות התחזקות תלותה בהספקת אמצעי לחימה תוך כדי הלחימה?

בעקבות שתי שאלות אלה יש גם לשאול את שאלתו המרכזית של מאמר זה: האם לא ראוי לבחון מחדש את דוקטרינת ההכרעה הישראלית? השאלה האם ניצחה ישראל במלחמת יום הכיפורים שנויה במחלוקת. הדיון בסוגיה זו עדיין טעון מאוד מבחינה רגשית ופוליטית, ולכן קשה להגיע להערכה אובייקטיבית של העובדות. יתר על כן, עם פרוץ המלחמה הייתה רמת הציפיות מצה"ל - בארץ ובחו"ל - גבוהה מאוד על רקע תוצאותיה של מלחמת ששת הימים, שהתנהלה רק 6 שנים לפני כן. האכזבה שנגרמה עקב העובדה שלא התגשמו כל הציפיות שתלו בצה"ל מקשה אף היא על הערכת תוצאות המלחמה.

מאמר זה אינו מתיימר לעסוק בסוגיה מי ניצח במלחמה, אלא בשאלה האם יישום דוקטרינת ההתקפה הצה"לית תרם להשגת המטרות הצבאיות ושיפר את מעמדה המדיני של ישראל. היעד הראשון של הצבא - הגנה על קיום המדינה - הושג כבר בשלב הבלימה. אולם בשלב של התקפת-הנגד לא הושגו המטרות הצבאיות במלואן. בחזית הצפונית הייתה המטרה - לדברי שר הביטחון, משה דיין - להגיע לטווח איום על דמשק. מטרה זו וכן הקווים שצוינו כיעדים לא הושגו.¹⁰

בסיני אומנם כותרה הארמייה השלישית, אולם הכיתור לא היה מטרה בפני עצמה, אלא רק אמצעי להכנעת הארמייה השלישית. אילו הושג יעד זה, הייתה המלחמה מסתיימת בחזית הדרום בניצחון ברור של צה"ל: היה נוצר רצף טריטוריאלי מלא בין כוחות צה"ל שבשתי גדות הסואץ, וארמייה מצרית שלמה הייתה מושמדת או נלקחת בשבי. גם בדרום לא עלה איפוא בידי צה"ל להשיג את מטרותיו למרות הצלחותיו הגדולות ולמרות היתרון שעלה בידו להשיג בזירת הקרב. לחץ המעצמות הביא להפסקת הקרבות עוד לפני שצה"ל הספיק להכריע את הצבא המצרי.

המסקנה היא אפוא, שהתקפת הנגד של צה"ל במלחמת יום הכיפורים השיגה הישגים חלקיים בלבד.

מצבה המדיני של ישראל הורע בעקבות מלחמת יום הכיפורים: רבות ממדינות העולם השלישי ניתקו איתה יחסים, מערב-אירופה נטתה בכיוון לצד הערבים, ואפילו ארה"ב, התומכת העיקרית

לתחמושת ולמטוסי קרב (פנטומים וסקיייהוקים). הברקנו וחזרנו והברקנו בקשות אישיות והסברים מפורטים ומכאיבים, שיש לנו צורך חיוני ומיידי בפנטומים נוספים"¹².

החל מה-14 באוקטובר החלה לזרום רכבת אווירית, שהעבירה אלפי טונות של אמצעי לחימה ושל מטוסי קרב למילוי הצרכים הדחופים של ישראל. הרכבת האווירית אפשרה לבצע את המתקפה בחזית המצרית ללא חשש מהידלדלות קריטית של אמצעי הלחימה במהלך המתקפה.

הפריצה הישראלית לעבר התעלה, חצייתה בליל ה-16 באוקטובר וההתפשטות מערבה ודרומה שינו את פני המערכה באופן דרסטי. כיתור הארמייה השלישית החל לקרום עור וגידים. תחת לחץ סובייטי כבד ובהסכמת ארה"ב החליטה מועצת הביטחון על הפסקת אש החל מה-22 באוקטובר. במירוץ נגד הזמן הצליח צה"ל להשלים את הכיתור ב-24 באוקטובר.

ארה"ב לא התלהבה - בלשון המעטה - מרצונה של ישראל להכניע את הארמייה השלישית והפעילה עליה לחץ כבד כדי שתסיר את המצור. האמריקנים אף איימו לספק בעצמם את צורכי הארמייה, אם המצור לא יוסר.

ב-30 באוקטובר הסביר דיין בנאום בכנסת את המניעים להסרת המצור: "הספקת המזון לארמייה השלישית לא נעשתה על ידינו מתוך מחווה הומניטרית, אלא משום שלא הייתה לנו ברירה. המדינה היחידה המוכנה לסייע לנו בנשק היא ארה"ב, וזאת מול הסיוע העצום שמקבלות מדינות ערב. מי שמציע שנהל את המלחמה הזאת תוך קרע עם ארה"ב, מציע שאנחנו לא נוכל לזכות במלחמה הזאת"¹³.

גולדה מאיר הסבירה באותו יום לחיילים על גדות התעלה: "הופעלו על ישראל לחצים כבדים להקל את כיתור הארמייה השלישית. הברירה לא הייתה קלה.

בישראל, הפכה למתווך הנוקט עמדה "מאוזנת" בין שני הצדדים. התפתחות זו נבעה בשל חרם הנפט ובשל שיקולים הקשורים לתחרות בין ארה"ב לבריה"מ, אך בראש ובראשונה היא נבעה מכך שהמלחמה חשפה נקודת תורפה של ישראל: קשייה לנהל מלחמה ממושכת ללא אספקה שוטפת מבחוץ. חשיפתה של נקודת תורפה זו אף אילצה את ישראל לקבל תכתיב אמריקני ולא להביא לכלל סיום את המהלך נגד הארמייה השלישית המצרית.

הרכבת האווירית והארמייה השלישית

קרבות הבלימה היו כרוכים בשחיקה גדולה של מערכות נשק ותחמושת, וכבר לאחר ימים ספורים פנתה ישראל לארה"ב בבקשה שתספק לה במהירות אמצעים החיוניים להמשך הלחימה. כדי להחיש את הטיפול בבקשה התכוונה ראש-הממשלה, גולדה מאיר, לצאת בחשאי לווינגטון. ב-12 באוקטובר שיגרה גולדה מאיר "שדר נואש לווינגטון... שקול אזעקב נשמע ממנו בבירור"¹⁴ גם דיין הכיר בצורך הדחוף לקבל הספקה של אמצעי לחימה: "אנו לא רצינו ולא יכולנו להרפות מדרשתנו לנשק... עדיפות ראשונה במעלה נתנו

מלחמת יום הכיפורים.
משאית תחמושת ישראלית
עוברת על תעלת סואץ

לבסוף... הסכימה ישראל להעביר שיירות אספקה לארמייה הנצורה¹⁴.

עד למלחמת יום הכיפורים הייתה התלות של ישראל בארה"ב לטווח בינוני או ארוך. מדובר בסיוע כלכלי, צבאי ומדיני במסגרת תוכניות ארוכות טווח, שאושרו על-ידי הקונגרס מדי שנה בשנה. מייד לאחר שהוכרז על הפסקת אש במלחמת יום הכיפורים החלה מלחמת התשה בשתי החזיתות. הרכבת האווירית והסיוע המסיבי שניתנו לישראל במהלך אותה מלחמת ההתשה המחישו את קוצר הנשימה שלה, הגבירו את תלותה בארה"ב וקיצרו את "קבוע הזמן" - הקצר בלאו הכי - של היענות ישראל לדרישה אמריקנית תקיפה. אם קודם לכן ההנחה הייתה שישראל מסוגלת להשלים מהלכים המתחייבים מצורכי המלחמה, הרי פרשת המצור על הארמייה השלישית לימדה שאין זה כך. זה היה המחיר ששילמה ישראל על כך שתלותה בארה"ב חדלה להיות "אסטרטגית" בלבד והפכה להיות גם "טקטית". למרבה האירוניה, היד שסיפקה את אמצעי הלחימה היא שמנעה מישראל להפיק מהם את מלוא התועלת על-ידי השמדת הארמייה השלישית.

פעמיים נענתה ישראל לדרישות אמריקניות במהלך מלחמת יום הכיפורים. הפעם הראשונה הייתה כאשר היא נענתה לדרישה להסכים להפסקת אש, והפעם השנייה הייתה כאשר היא נענתה לדרישה לאפשר הספקת מזון לארמייה השלישית המכותרת. כאשר נענתה ישראל לדרישה להפסיק את האש, היא חשבה לעשות זאת במתכונת שגובשה במלחמות הקודמות: היענות מיידית לדרישה, תוך שבפועל מנסה הצבא להגיע לקווים שנקבעו מראש. ואכן בעוד שהפסקת האש נקבעה ל-22 באוקטובר, הרי בפועל היא נכנסה לתוקף רק ב-24 באוקטובר, תוך שצה"ל מספיק להשלים את כיתורה של הארמייה השלישית. זה היה רק חלק קטן ממה שרצה צה"ל להשיג, אך זה היה הרבה יותר מכפי שהיה לו ב-22 באוקטובר.

אולם הדרישה האמריקנית לאפשר העברת אספקה לארמייה השלישית הייתה כמעט בבחינת אולטימטום, ולישראל לא הותר שום מרווח תמרון. דרישה זו היא שמנעה הכרעה ישראלית בחזית הדרום והביאה לתוצאת התיקו. "כיתור זה (של הארמייה השלישית) היה גולת הכותרת של אותו שלב במלחמה, שהתחיל עם תפיסת ראש-הגשר

על-ידי צה"ל מעבר לתעלה. כניעת הכוח המצרי הנצור הייתה משלימה את השלב הזה... הניצחון הישראלי היה נעלה מכל ספק"¹⁵.

כבר במלחמת העצמאות מנעה התערבות של המעצמות הכרעה ישראלית חד-משמעית בחזית הדרום. מאז אותה מלחמה לקח צה"ל בחשבון שהוא נלחם לא רק נגד צבאות ערב, אלא גם נגד השעון. זו סיבה נוספת לכך שפותחה תורת לחימה השואפת להשיג הכרעה מהירה. והנה, למרות הניסיון ההיסטורי הרב, הופתעה ישראל מכך שארה"ב מנעה ממנה להשיג הכרעה בחזית הדרום.

התפיסה היום

הקונספציה הישראלית הרווחת עד מלחמת המפרץ השנייה הייתה, כי בעוד צה"ל נהנה מיתרון גדול בקרבות תנועה, שבהם באה לידי ביטוי העליונות הישראלית בתחום האלתור והיכולת לקרוא נכונה את שדה הקרב, הרי אין לו שום יתרון מיוחד כאשר הוא ניצב מול כוחות ערביים הערוכים היטב במערכי הגנה מבוצרים. בהגנה - וגם בהתקפה, בתנאי שלא היו צריכים לסטות מתוכנית שהוכנה מראש - תמיד הפגינו הערבים כושר לחימה ראוי לציון. לכן גרסה הדוקטרינה הצה"לית, כי יש להימנע עד כמה שאפשר מקרבות נגד מערכים ערביים מבוצרים, שכן מדובר במבצעים יקרים מאוד, שקשה להשיג בהם הכרעה.

דוגמא למערך מבוצר בצפיפות רבה הוא המרחב שבין גבול ישראל-סוריה לדמשק. מערך זה כולל מערכת מכשולים טבעיים ומלאכותיים, רשת מוצבים עניפה, שפע של ארטילריה, של שריון ושל סוללות טילים ותותחים נגד מטוסים. מערך זה בנוי הן להגנה - כך שהמרכיבים השונים מחפים אלה על אלה - והן לצורך התקפה הודות לריכוז הגדול של כוח נייב שבתוכו: טנקים, נגמ"שים, ארטילריה מתנייעת וסוללות נ"מ ניידות.

מערך כזה הוא כה רווי בכוחות ובאמצעים, עד כי כמעט שאי אפשר לתמרן בו. התשובה הצה"לית המסורתית לבעיה זו גרסה כי יש לעשות כל מאמץ כדי להבקיע את המערך המבוצר עד ל"מרחבי התמרון" - כינויו של השטח שבעורף המערך המבוצר ושאינו משופע במערכי הגנה. דרך הפרצה - כך גרסה הדוקטרינה - יש להזרים את הכוחות המשוריינים. אלה ינהלו ב"מרחבי התמרון" קרב נייב, שבו יבוא לידי ביטוי יתרונו של צה"ל.

העובדה ששדה הקרב במזרח התיכון הופך ליותר ויותר רווי באמצעים ובכוחות מחזקת את הדוקטרינה הצה"לית הוותיקה ונותנת לה בימים אלה משנה תוקף.¹⁶

הגורמים לעיצוב התפיסה בדבר שדה הקרב הרווי

מלחמת יום הכיפורים תרמה תרומה מכרעת לעיצוב התפיסה בדבר שדה הקרב הרווי. לפחות בשלבים הראשונים של המלחמה הגבילו הטילים נגד מטוסים את יכולת הפעולה של מטוסי חיל האוויר, בעוד שהטילים נגד טנקים הגבילו מאוד את יכולת התמרון והפעולה של השריון. כתוצאה מהשימוש המסיבי שעשו צבאות מצרים וסוריה בשני אמצעים אלה נוצרו חזיתות סטטיות למדי ברוב שלבי המלחמה, ובצה"ל השתררה התחושה כי הוא פועל בזירות רוויות המקשות עליו לחזור על התנועה והתנופה, שכה אפיינו את מלחמת ששת הימים.

מאז מלחמת יום הכיפורים חל גידול כמותי ואיכותי בכל הצבאות המזרח תיכוניים. כוח האש של כל יחידה לוחמת גדל, ויחד עימו גדל דיוקם של כלי הנשק, הטווח שלהם וכושר החדירה שלהם. יתר על כן, כוחות החי"ר הצטיידו בדורות חדשים וקטלניים יותר של טילים נגד טנקים וכן בטילים אישיים נגד מטוסים. ובמקביל נשארו החזיתות - ובמיוחד זו הסורית - צרות כשהיו. בנסיבות אלה אך היה זה טבעי שתחריף תחושת הרוויה של שדה הקרב.

האם תם עידן שדה הקרב הרווי?

שדה קרב רווי הוא בבחינת חדשות גרועות מאוד לצבא המתכנן קרב הבקעה גדול על מנת להגיע ל"מרחבי התמרון", שבהם תושג ההכרעה. אולם שדה קרב רווי הוא בבחינת חדשות מצוינות לצבא מודרני, המצויד באמצעי לחימה מתקדמים, המחפש מטרות עבור כלי הנשק שברשותו. כי זאת יש לזכור: שדה קרב רווי משופע בראש ובראשונה במטרות סטטיות, שעשויות להיות טרף קל לחימוש מונחה מדויק¹⁷ הנעזר במערכת מושב"ת (מודיעין, שליטה, בקרה, תקשורת) לאיכון מטרות.¹⁸ פיתוח ראשי נפץ רבי עוצמה ימנע כל אפשרות להגן על המטרות הסטטיות באמצעות הקשחתן. התשובה לאיום החמ"ם תהיה אפוא קרוב לוודאי פיזור

הכוחות וניודם. "שדה הקרב הרווי, הדחוס במטרות נקודה נייחות, קרב אפוא לסופו, ונפתחת הדרך לניידות חדשה ומהפכנית, מקפת הרבה יותר מקודמתה"¹⁹.

צה"ל, המתבסס על זרועות השריון והאוויר, מסוגל מבחינת אמצעי הלחימה שברשותו ומבחינת מבנה כוחותיו לקדם את פני העתיד ולהתאים את הדוקטרינה שלו ליתרונותיו האיכותיים ולאופיו המשתנה של שדה הקרב. הבעיה הניצבת בפניו אינה כרוכה בהקצאת משאבים או בשינוי יסודי של המבנה הצבאי, אלא במאמץ אינטלקטואלי, בפתיחות מחשבתית ובתהליך מתמשך של מחקר, של הערכה, של ניסוי ושל תרגול, שבסופו יבוא שינוי הדרגתי של הדוקטרינה הקיימת.

אלטרנטיבות לקרב ההבקעה

נראה כי התפיסה של קרב ההבקעה לא נקבעה מתוך בחירה בין אלטרנטיבות שונות, אלא מתוך הנחה שזו האלטרנטיבה היחידה הפתוחה בפני צה"ל להשמדת צבאות האויב ולכיבוש שטחים נרחבים. מותר גם לשער כי העובדה, שקרב ההבקעה כרוך בשחיקה של ציוד ושל לוחמים, מקובלת על המתכננים. מתעוררות אפוא שתי שאלות:

1. האם אין אלטרנטיבה סבירה לקרב ההבקעה?
2. האם השגת המטרות הצבאיות שמציב לעצמו צה"ל במקרה של מלחמה - השמדה וכיבוש - אכן תתרום להשגת היעדים המדיניים של ישראל?

ניתן להעלות על הדעת לפחות ארבע אלטרנטיבות לקרב ההבקעה היקר והשוחק:

1. ניהול קרב הגנה. במקום להסתער בהתקפת מצח על מערכים שמהווים קיר כמעט בלתי חדיר, ניתן לערוך את עיקר הכוח למגננה ממושכת וחסכונית, שבמהלכה ייעשה מאמץ לשחוק את האויב באמצעות זרוע האוויר, זרוע הים וכוחות מיוחדים, שיתקפו מערכות חיוניות בעורף האויב. לחימה כזו לא תשיג הכרעה או תסתיים בניצחון מרשים, אך עשויה להבטיח את שמירת העוצמה הצבאית לשלבים מאוחרים יותר או כבסיס למיקוח מדיני ללא תלות מוחלטת בארה"ב.
2. איגוף רחב ממדים. לא תמיד ניתן לבצע מהלך כזה - בין היתר משיקולים מדיניים - אך כאשר

חמ"ל אוס-חשיבה,
אוקטובר 1973

הניסיון ההיסטורי מלמד, שהמאמץ להשיג הכרעה הוא יקר במנחים של חיי אדם ושל שחיקת ציוד ולא תמיד מקדם את השגתו של היעד המדיני. הנה, דווקא מלחמת יום הכיפורים, שהסתיימה בתיקו צבאי, משום שארה"ב מנעה מישראל להשיג הכרעה חד-משמעית, שכבר הייתה בהישג ידה, היא שפילסה את הדרך להסכם השלום עם מצרים. קלאוזביץ, לידל-הארט ומאו צה-טונג כתבו כי בנסיבות מסוימות ראוי למדינה לנקוט אסטרטגיה של שימור הכוח. נראה כי מצבה המיוחד של ישראל - קוטנה, מיעוט אוכלוסייתה ומשאביה ורגישותה הרבה לאבדות - מחייב אותה לתת עדיפות לעקרון שימור הכוח בתורת הביטחון שלה. המצביא היווני פירוס ניצח בקרב, אולם צבאו נשחק לחלוטין. האם אלה הניצחונות שברצוננו להשיג?

ניתן להוציאו אל הפועל, הוא עשוי להשיג הכרעה במחיר זול יחסית.
3. איגוף אנכי אסטרטגי. זהו מהלך נועז, שעשוי להביא ניצחון גדול במהירות רבה, אך גם עלול להסתיים באסון כבד.²⁰
4. שילוב של איגוף קרקעי ואנכי עם קרב הבקעה מסורתית. האיגוף עשוי להביא לדילול הכוחות בחזית, ועובדה זו ניתנת לנצל כדי להבקיעה.

סיכום

השאלה המרכזית היא, האם מטרתו המסורתית של צה"ל במלחמותיו - השגת הכרעה מלאה של האויב על-ידי השמדת כוחותיו וכיבוש שטחים - משרתת את היעד המדיני העליון של מדינת ישראל, שהוא הבטחת הקיום באמצעות השגת שלום.

13. מצוטט בספרו של גולן, שם, עמ' 9
14. הציטוט מובא על-ידי דן מרגלית וניסים טאיטו בכתבתם "אספקה בקצב מוגבר מועברת לארמייה השלישית", הארץ, 31.10.1973, עמ' 3
15. "ויתור ישראלי", מאמר מערכת בהארץ, 28.10.1973, עמ' 5
16. תא"ל דב תמרי, "הרהורים על הטקטיקה", **מערכות** 273-274, מאי-יוני 1980, עמ' 2-5
17. סקירה על פיתוחי חמ"ם בשנות ה-80 ניתן למצוא אצל: Edgar Ulsamer, Air Force Magazine, December 1975
18. סקירה על נושא זה ניתן למצוא ב: New Directions in C3 Systems Techniques, Conference Documentation, 1980
19. אדגר אולסמר, שם
20. שמואל גורדון, "איגוף אווירי ברמה האסטרטגית", **מערכות**, כרך 344-345, דצמבר 1995-ינואר 1996, עמ' 26-35
1. Bernard Brodie, **Strategy in The Missile Age**, Princeton University Press, 1963, p. 26
2. Carl von Clausewitz, **On War**, Translated by Peter Paret, Princeton University Press, 1976
3. לידל-הארט, **אסטרטגיה של גישה עקיפה**, הוצאת מערכות, תל-אביב, 197
4. יהושפט הרכבי, "הרהורים על תורת הביטחון הלאומי", **מערכות** 270-271, אוקטובר 1979, עמ' 44-45
5. רא"ל (מילי) יצחק רבין, "בעיות הביטחון של ישראל בשנות ה-80", **מערכות** 270-271, אוקטובר 1979, עמ' 19
6. אלוף (מילי) ישראל טל, "הערות בשולי הסימפוזיון "ביטחון ישראל בשנות ה-80", **מערכות**, שם, עמ' 48
7. יצחק רבין, פנקס שירות, תל-אביב, ספריית מעריב, 1979, עמ' 141
8. אלוף (מילי) אברהם אדן, **על שתי גזות הסואץ**, ירושלים, עיונים, 1979, עמ' 330
9. יגאל אלון, **בתחבולות מלחמה**, סוגיות בענייני ביטחון, תל-אביב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1990, עמ' 241-256
10. משה דיין, **אבני דרך: אוטוביוגרפיה**, ירושלים, עידנים ודביר, 1976, עמ' 636
11. מתי גולן, **השיחות הסודיות של קיסניגר**, ירושלים ותל-אביב, שוקן, תשל"ו, עמ' 62; ישעיהו בר-פורת ואחרים, המחל, תל-אביב, "הוצאה מיוחדת", 1974, עמ' 214
12. דיין, שם, עמ' 627

חיל הים במלחמת יום הכיפורים

אלוף (מיל') זאב אלמוג*

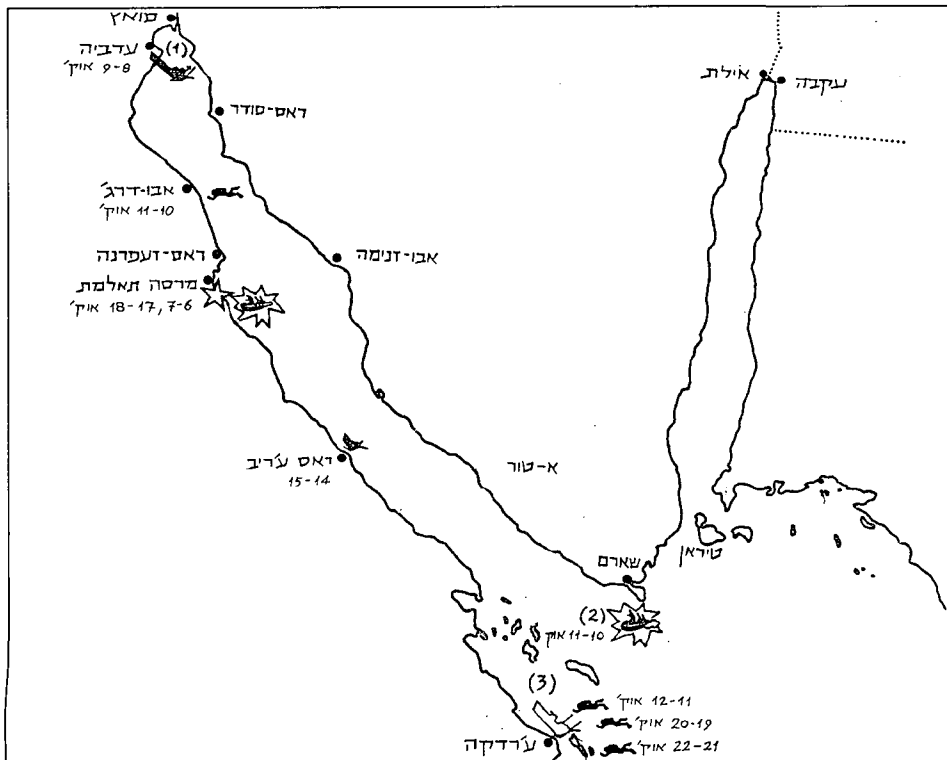
* מפקד חיל הים בשנים
1985-1979.

במלחמת יום הכיפורים, החלטתי להשלים את החסר. ואני מודה, כי כאשר אספתי ואימתתי את כל הנתונים, הייתי אני עצמי מופתע מהתמונה השלמה.

רקע כללי

קרב הטילים הראשון בהיסטוריה הצבאית הימית התרחש במלחמת יום הכיפורים. מתקפת פתע מתואמת של ציי מצרים וסוריה - שנהנו מעדיפות מספרית בולטת - חייבה את חיל הים הישראלי ב-6 באוקטובר 1973 להילחם בו זמנית בשתי זירות ימיות נפרדות זו מזו - ביס התיכון וביס האדום. בתוך שעות ספורות מפרוץ המלחמה כבר יצא חיל הים הישראלי לשלוש פעולות התקפיות שונות: מול

פעילות התקפית של
חיל-הים בזירת ים-סוף

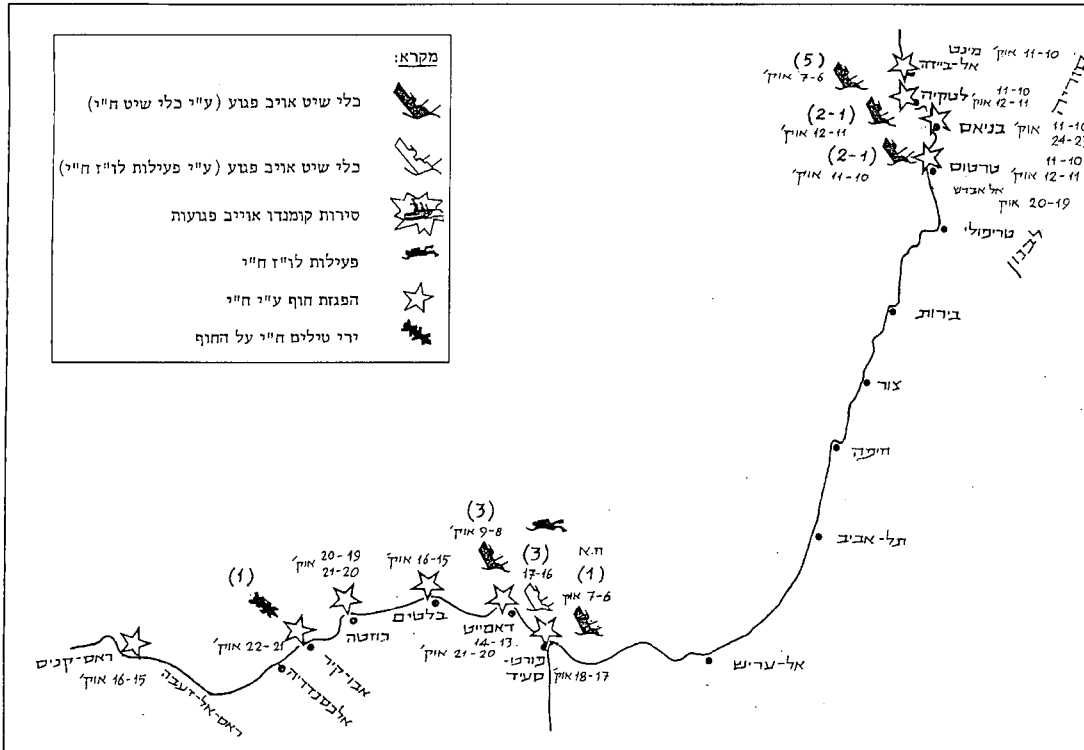
אף שמלחמת יום הכיפורים כבר נחקרה מהיבטים רבים, הרי עד היום לא נכתב מאמר המתאר ומסכם את פעילות חיל הים במלחמה זו. אולי נבע הדבר מכך שבאופן טבעי נוטים לחקור מהלכים שהשתבשו ולא מהלכים שהצליחו, ואולי פשוט משום שההצלחה הייתה כל כך ברורה, עד כי איש לא מצא לנכון לחקור אותה.

באחרונה מרבית דווקא קציני צי מצריים בכירים לכתוב מאמרים על הלוחמה הימית במלחמת יום הכיפורים - מאמרים המנסים לשכתב את ההיסטוריה, להעלים עובדות "לא נוחות" ולהגיש הערכות שבינן לבין המציאות אין ולא כלום. כך, למשל, התפרסם מאמר מהסוג הזה במארס 1995 בכתב העת המקצועי של הצי

האמריקאי "U.S. Naval Institute," Proceedings, הנחשב לאכסניה נכבדה ורבת תפוצה ברחבי העולם. את המאמר כתב אחד המפקדים לשעבר של הצי המצרי, אדמירל (מיל') אשרף ריפעאת, המתאר - לאחר יותר משני עשורים - את התפקיד שמילא הצי שלו ב"מלחמת אוקטובר 1973". כותרת המאמר מדגישה כי "הצי המצרי רשם לעצמו כמה הצלחות ספקטקולריות..."

הגירסה היומרתית הזאת עומדת בסתירה גמורה למה שכתב בספר הזיכרונות שלו שר המלחמה לשעבר של מצרים, גנרל פאוזי. באחד מפרקי הספר, שאותו ייחד למלחמה בים במלחמת יום הכיפורים, הוא מותח ביקורת קשה על המהלכים ועל הביצועים של הצי המצרי במלחמה ומעלה על נס את הישגיו של חיל הים הישראלי. אף על פי כן, בהעדר סיכום בכתב, המציג את העובדות במלואן על חלקו של חיל הים הישראלי

פעילות התקפית של
חיל-הים בווירת
הים-התיכון

והסורי להימצא במגננה ובמשך רוב הזמן - גם להסתגר בתוך בסיסיו. כתוצאה מכך נהנתה ישראל מחופש תנועה ופעולה בים התיכון ובמפרצי סואץ ואילת, והתאפשר מעבר בטוח של סחורות, של נשק ושל נפט אל נמלי הארץ.

חיל הים הישראלי הוכן היטב למלחמת יום הכיפורים. הכנה זו כללה קליטה טובה של ספינות הטילים החדשות וכן רכישת ניסיון מבצעי רב ומוצלח בהפעלתה של יחידת הקומנדו הימי במהלך מלחמת ההתשה.¹

אולם עליונותה הצבאית של ישראל בים במלחמת יום הכיפורים נבעה בעיקר מנחישותן המבצעית של יחידות החיל, מהשימוש בטקטיקות נכונות ומהאמצעים שפותחו וגובשו עוד לפני המלחמה על-ידי חיל הים והתעשיות הביטחוניות הישראליות בתחום הלוחמה האלקטרונית. כתוצאה מכך הצליחו הספינות הישראליות לחמוק מכל טילי הים-ים הסובייטיים מדגם "סטיקס", אשר שוגרו לעברן על-ידי המצרים והסורים. (בסך הכול שוגרו לעבר הספינות הישראליות 52 טילי "סטיקס" בים התיכון ו-8 טילי "סטיקס" בים האדום).² במקביל עלה בידי ספינות חיל הים להשמיד כלי שיט רבים של האויב. ראוי לציין כי בדרך כלל נהנה חיל הים

חוף לטקיה בסוריה, מול חוף רומני בצפון סיני ובתוך מעגן מרסה תילמת שבמפרץ סואץ. תקיפות מוחצות אלה היו מכריעות בהכתבת מהלך המלחמה.

ישראל שוכנת בקצוות הרחוקים של נתיבי שיט ארוכים בשני ימים - הים התיכון והים האדום. את הנתיבים האסטרטגיים בים התיכון ניתן לנתק בנקודות רבות, ואילו את הנתיבים בים האדום נוח במיוחד לנתק בבאב-אל-מנדב ומדרום לסיני, בפתחי המפרצים סואץ ואילת.

ההפתעה שתפסה את מדינת ישראל בכללה והאילווצים שייחדו את הזירה הימית לא השפיעו על פעולתו האפקטיבית של חיל הים הישראלי במלחמת יום הכיפורים. הנחות ותוכניות קרב שגובשו לפני המלחמה הוכחו כנכונות. חיל הים הישראלי נטל את היוזמה החל מיריית הפתיחה, ועד לסוף המלחמה הייתה ידו על העליונה, תוך שהוא משלים את כל המשימות המבצעיות שהוטלו עליו.

האסטרטגיה הימית של ישראל התבססה על יוזמות התקפיות בקרבת החופים ונמלי האויב, דהיינו בתוך מה שנהוג לכנות "האזורים האופרטיביים של האויב הימני". בתוך שתי יממות מפרוץ המלחמה כפתה ישראל על הציים המצרי

זירת הים התיכון - האגף הצפוני של החזית המצרית

הצי המצרי ניסה רק פעם אחת לתקוף מן הים התיכון עמדות ישראליות בחוף של צפון סיני. ספינות טילים ישראליות וחיל האוויר הדפו התקפה זו, והיא הסתיימה בהטבעתה של ספינת טילים מצרית מדגם "אוסה" ובנפילתם בשבי של אחדים מאנשי צוותה. היה זה המקרה היחיד במהלך המלחמה שבו טיבע מטוס מטרה ימית של האויב

זירת הים האדום - האגף הדרומי של החזית המצרית

באגף זה הסתייע צבא מצרים בצי המצרי בניסיונו להשתלט על החלק הדרומי של סיני. הפעילות הימית של ישראל תרמה תרומה חשובה לשיבוש ולסיכול ניסיון זה.

המלחמה באגף הדרומי נפתחה במאמץ לכבוש את שארם א-שייח' באמצעות אנשי קומנדו ובסיוע הנחתת אש מסיבית מהים ומהאוויר. בו זמנית הונחתו כ-1,200 אנשי קומנדו מצריים ממסוקים על חוף סיני לאורך מפרץ סואץ. הם ניסו להקים ראש חוף, אשר אליו תוכננה לחבור הארמייה השלישית מצפון, מאיזור תעלת סואץ. מראש החוף אמורה הייתה הארמייה השלישית לכבוש את דרום סיני, וגולת הכותרת מבחינתה הייתה שארם א-שייח'.

חיל האוויר הישראלי הגיב מיידית על ההתקפה בהפלת שבעה מטוסי "מיג" ושמונה מסוקים ובלם את כוחות הקומנדו המצריים. ספינות חיל הים הישראלי הניסו את הקומנדו הימי המצרי משארם א-שייח'.

התקיפה המצרית על כוחות הים והיבשה בשארם א-שייח' השיגה הישגים מועטים בלבד. התקיפות המצריות מהים החטיאו את מטרותיהן, ותקיפות אחרות נהדפו. אומנם חיל האוויר המצרי גרם נזקים קטנים לכמה מתקנים קרקעיים, כגון סוללת הגנה אווירית ומתקני קשר ומכ"ם, אולם לא נגרם נזק כלשהו לכלי טיס או שיט ישראליים. מפקדת הזירה של חיל הים הישראלי בשארם א-שייח' המשיכה לנהל ללא הפרעה מבצעים התקפיים נגד הכוחות המצריים באיזור מפרץ סואץ ועירדקה.

ממטרייה אווירית, חוף מאשר בשטחים שהיו בטווח הסוללות נ"מ של המצרים ושל הסורים. לעומת זאת לא עמדו לרשותו מסוקים ללוחמה ימית. (חיל הים הישראלי רכש את המסוק הימי הראשון רק בנובמבר 1984).

הישגיו של חיל הים בחלקה הצפוני של זירת ים סוף - מעירדקה בואך פורט סעיד ואילת - דמו להישגיו בים התיכון, אף שבים סוף הוא פעל בתנאים קשים הרבה יותר: כלי השיט שעמדו לרשותו באותה זירה היו גם מעטים יותר וגם מיושנים יותר מבחינת מערכות הנשק שלהם, הטכנולוגיות, טווח הפעולה וכו'. יתר על כן, בזירת ים סוף היו המתקנים והמפקדות של חיל הים חשופים להתקפות האויב מטווחים קרובים מאוד.

תוצאות מלחמת יום הכיפורים בזירה הימית

המלחמה בין ציי מצרים וסוריה לבין הצי הישראלי הסתיימה ב-24 באוקטובר 1973 בתוצאות הבאות:

ישראל	סה"כ	מצרים		
		סוריה	ים תיכון	ים אדום
א י ר א ל		ים תיכון	ים אדום	ים תיכון
	1. כלי שיט שאבדו:			
	ס"טילים	5	2	5
	ספינות צי אחרות	2	3	2
	ספינות דיג המושות	-	14	2
	ספינות צי שנלקחו שלל	-	4	-
סה"כ	39	7	23	9
י ר א ל				
	2. בסיסי צי שנחדרו	-	4*	1
3. מוצבי חוף שהופצצו	12	4	2	6

* בסיס ימי אחד (עדביה) נכבש, ובסיס אחד (עירדקה) נחדר שלוש פעמים.

ההתמודדות בין הציים ברמה הטקטית

ברמה הטקטית ניסה הצי המצרי לרכז את פעילותו בסיוע לצבא היבשה של מצרים. דבר זה נכון במיוחד לחלק הדרומי של סיני, באיזור מפרץ סואץ וסביבתו מדרום.

הסורים נמנעו מלהניע את הצי אל מחוץ למים הטריטוריאליים שלהם בשל תקיפות אינטנסיביות של סטיילים ישראליים על מטרות ימיות באיזור האופרטיבי הסורי ועל מטרות חוף בסוריה.

6. במשך כל המלחמה נותרו מתקני הנפט באבו רודז ובראס סודר בשליטת ישראל ופעלו ללא הפרעה.

7. בשלוש פשיטות חוזרות של הקומנדו הימי הישראלי אל תוך נמל עירדקה הושמדו שניים מתוך ארבעת הסטי"לים המצריים מדגם "קומאר", שהיו מוצבים בים האדום. לכוחות הקומנדו הימי לא היו נפגעים. במהלך פשיטות אלה גם נהרס מזח בתוך המעגן. ההתקפות האלה שיכנעו את המצרים לפנות את יתר הספינות שהיו בנמל, ששימש כעמדה אסטרטגית מוגנת היטב. כתוצאה מהפינוי התחזקה השליטה של חיל הים הישראלי בכניסה למפרץ סואץ, והוא נהנה מחופש שיט מוחלט. הפשיטות החוזרות ונשנות על נמל עירדקה גם תרמו להמשך הזרימה התקינה של נפט מבארות סואץ לישראל.

8. ישראל חיזקה את אחיזתה בשארם א-שייח'. אחיזה זו הייתה בבחינת איום אסטרטגי של ממש על ביטחונה של מצרים, משום שMIKומה של שארם א-שייח' הפך אותה לבסיס זינוק נוח לפלישה למצרים גופה ולניתוק נתיבי השיט למפרץ סואץ ולתעלת סואץ, שהיו אחד מצינורות החיים החשובים ביותר של מצרים.

ההתמודדות בין הציים ברמה האופרטיבית

ברמה האופרטיבית ניסו הציים של סוריה ושל מצרים לאבטח את בסיסיהם ואת אזורי הפעילות שלהם ולמנוע פעילות של חיל הים הישראלי באזורים אלה.

אבל בחינת האירועים מלמדת שכמעט כל ההתמודדויות בין הציים התרחשו באזורי הפעילות של הבסיסים הימיים של מצרים ושל סוריה, שהיו מוגנים באופן מסיבי, ולא בים הפתוח, הסתיימו בניצחונות חד-משמעיים של חיל הים הישראלי.

חזירות לבסיסים הימיים

בים התיכון חדרו אנשי צפרדע ישראלים אל תוך פורט סעיד, שהוא נמל מצרי מרכזי. במפרץ סואץ חדרו ספינות משמר לתוך שני מעגנים מצריים ונכנסו אל הנמל העיקרי, עדביה. בחלקו הצפוני של הים האדום - כפי שכבר צוין - חדרו יחידות קומנדו ימי שלוש פעמים לתוך המעגן המצרי

הכוחות הימיים של ישראל בים האדום יזמו שורה של התקפות רצופות. ספינות משמר קטנות ("דבורים" - שביסודם נועדו לסיורי הגנה), אנשי צפרדע ואף ספינות נחיתה (שנועדו לתובלה, אך צוידו באופן מאולתר במהלך המלחמה במרגמות) תקפו יחידות צי מצריות בתוך ומחוץ לבסיסי הצי המצריים במפרץ סואץ ובנמל עירדקה, החולש על פתחו של המפרץ מדרום.

גם ניסיונות נוספים של המצרים לתקוף את שארם א-שייח' ומטרות ישראליות לאורך מפרץ סואץ - באמצעות סטי"לים, ספינות טורפדו, משגרי רקטות ויחידות קומנדו ימי - נסתיימו בלא שהצליחו לגרום לנזק ממשי כלשהו.

היוזמות המבצעיות של חיל הים הישראלי בסיוע כוחות היבשה והאוויר הביאו לשליטה ישראלית מלאה במפרץ סואץ ולהישגים הבאים:

1. עשרות ספינות דיג מצריות מגויסות עמוסות בגייסות, בתחמושת ובאספקה, שהיו ערוכות לפלוש לצד הישראלי של מפרץ סואץ ולתמוך בראש החוף המוסק, הושמדו או נלכדו בתוך מעגניהן.

2. חיילי הקומנדו שבראש החוף המצרי נהרגו או נשבו. כוח זה נחת ממסוקים לאורך חופי סיני, אך נותק מבסיסי הסיוע והאספקה שלו, שהתרכזו במעגנים המצריים שבמפרץ סואץ ובתוך מצרים.

3. השליטה של ישראל במפרץ סואץ איפשרה את המשך הפריסה של סוללת טילי קרקע-אוויר סמוך לבסיס הימי הישראלי בראס סודר, בקירבת הקצה הדרומי של תעלת סואץ. פריסה זו שללה מהארמייה השלישית חיפוי אווירי ומנעה ממנה לנוע דרומה כדי לכבוש את דרום סיני.

4. חיל הים הישראלי עזר להדק את המצור על הארמייה השלישית מהאגף הדרומי. אגף זה גבל בחלקו הצפוני של מפרץ סואץ.

5. ביום האחרון למלחמה נכבש בסיס הצי המצרי בנמל עדביה וכן נכבשו שני נמלים סמוכים - עתקה ופורט איברהים. חיל הים הישראלי השתמש בספינות הנחיתה שלו על מנת לפנות מבסיסים אלה כ-1,500 שבויי המלחמה שנלכדו בהם. כמו-כן הוא לקח שלל שתי ספינות טורפדו מתוצרת סובייטית מדגם K-123 ושתי ספינות משמר קלות מדגם "ברטראס". ספינות משמר נוספת מדגם "דה-קאסטרו" הוטבעה.

המרכזי בעירדקה. בכל חמשת הבסיסים הימיים הללו - בלב ליבם של האזורים האופרטיביים שלו - סבל הצי המצרי אבדות ונזקים משמעותיים.

תקיפת מוצבי חוף מן הים

ביים התיכון תקף חיל הים הישראלי בפגזים ובטיל שנירו מסטיילים שישה מוצבי חוף מצריים וארבעה מוצבי חוף סוריים. במפרץ סואץ פוצץ ומיקש הקומנדו הימי את הדרך הראשית ואת קו הטלפון שהתמשכו לאורך החוף המצרי. במרסה תילמת ספג מעגן הצי המצרי, המוקף במתחם צבאי, הפגזות מרגמות מן הים מתוך נחתת.

כתוצאה מפעולות התקפיות אלה נגרמו אבדות ונזקים בתוך אזורי הפעילות של הבסיסים הימיים הערביים כלהלן:

ביים התיכון השמידה ישראל 9 כלי שיט מצריים: חמש ספינות טילים, ספינת טורפדו אחת, נחתת אחת ושתי ספינות דיג חמושות; כמו כן הושמדו שבעה כלי שיט סוריים: חמש ספינות טילים, ספינת טורפדו אחת ושולת מוקשים אחת.

ביים האדום איבדה מצרים 23 כלי שיט: שתי ספינות טילים, שתי ספינות סיור מדגם "דה-קאסטרו", ספינת משמר אחת קלה מדגם "ברטראם", 14 ספינות דיג חמושות - 2 גדולות ו-12 קטנות. נוסף על כך נלקחו שלל בנמל עדביה 2 ספינות טורפדו ו-2 ספינות סיור קלות.

לסיכום, במהלך המלחמה הושמדו 35 ספינות שהיו בשירות הציים המצרי והסורי, וארבע ספינות נלקחו שלל. סיכום זה אינו כולל את הנזק שגרם חיל הים למתקני נמל וחוף, למאגרי דלק ולגשרים באמצעות ההפגזות המכוונות שהנחית מהים. ראוי לציין כי המבצעים הימיים הישראליים היו בעלי אופי דומה הן במצרים והן בסוריה.

כל המבצעים הסתיימו בשלוש אבדות ישראליות: שני אנשי צפרדע, שהיו חלק מהחוליה אשר חדרה לתוך נמל פורט סעיד ופגעה בשלושה כלי שיט צבאיים, ואיש צוות שנהרג על סיפון ספינת "דבור" במהלך קרב מטווח קרוב בתוך מעגן מרסה תילמת שבמפרץ סואץ.

ההתמודדות בין הציים ברמה האסטרטגית

הישג משמעותי יכלו ציי ערב להשיג ברמה האסטרטגית, אילו הצליחו למנוע שיט ישראלי

ותובלת נפט וציוד אל נמלי מדינת ישראל ומהם. למצרים יתרון גיאוגרפי חשוב, הנובע מכך שהיא ובעלות בריתה הערביות שוכנות לאורך נתיבי השיט המובילים לישראל ובקרבתם - הן ביים התיכון והן ביים האדום. אך למרות העובדה שהצי שלה היה מצויד בצוללות ובמשחתות, המסוגלות להפליג לטווחים ארוכים ולשהות פרקי זמן ממושכים ביים, היא לא ניצלה את הפוטנציאל ההתקפי שעמד לרשותה ביים.

ביים התיכון

בזירת היים התיכון נכשלו המצרים בניסיונם לעצור את התנועה לנמלים בישראל. תנועת השיט הישראלית לא נתקלה בכל מהלך המלחמה ואחריה לא בצוללות מצריות כלשהן מדרום לקפריסין ולא באיזושהי משחתת מצרית דרומה למלטה, כפי שניתן היה לצפות.

בעקבות הנזק המשמעותי שנגרם לציים הסורי והמצרי ביים ובמתקני חוף שהותקפו מהים, אבדה לאויב היכולת לשבש את התנועה ביים התיכון, וישראל השיגה בו חופש תנועה מלא בתוך שתי היממות הראשונות מתחילת המלחמה. התנועה הימית לישראל התנהלה ללא הפרעה לכל אורכו של היים התיכון, לרבות באותם מרחבים מרוחקים, הנמצאים מעבר לטווח הפעולה המבצעי של חיל האוויר הישראלי.

העדות הטובה ביותר למידת חופש השיט שהיה לישראל בכל מהלך המלחמה ואחריה היא רמת האינטנסיביות של הפעילות הימית, המשתקפת במספר האוניות, הן הישראליות והן הזרות, אשר עשו שימוש בנמלי חיפה ואשדוד. מתחילת המלחמה, 6 באוקטובר 1973, ועד לסיומה ב-24 באוקטובר 1973 נכנסו ויצאו את נמלי ישראל כ-200 אוניות. רבות מהן נשאו ציוד צבאי. נפח זה של תנועה ימית מאפיין עיתות שלום.

ביים האדום

בשעה שפרצה המלחמה, היו לחיל היים הישראלי בכל הזירה רק חמש ספינות סיור קטנות ועוד שש נחתות ישנות. ישראל תיגברה את הזירה במהלך המלחמה בהדרגה בדרך היבשה בחמש ספינות סיור נוספות. יחידות הקומנדו הימי הגיעו לזירת היים האדום רק לקראת הלילה הרביעי של המלחמה.

יוונית שפעלה בשירות מצרים נפגעה על-ידי מוקש מצרי). זאת בעוד שזרימת הנפט לישראל נמשכה ללא הפרעה. ממש עם פרוץ המלחמה הצליחו לעקוף את המצור שלוש אוניות שהיו בדרכן לישראל - שתיים באמצע הים האדום ואחת בתוך מפרץ סואץ. שלוש פצצות טורפדו ששוגרו מצוללת מצרית אל אחת המכליות הללו החטיאו את מטרתן, וכולן הגיעו ליעדן באילת כשהן מלאות ושלמות.

בסיכום ההתמודדות ברמה האסטרטגית במהלך מלחמת יום הכיפורים ואחריה יכול אומנם הצי המצרי לזקוף לזכותו הישג אסטרטגי הודות למצור הימי שהטיל בים האדום, ואשר לא אותגר על-ידי ישראל.

אולם יש לציין שאילו כגון זה היה צפוי מראש, והאלטרנטיבה לשימוש בנתיב השיט מבאב-אל-מנדב אל אילת נלקחה בחשבון בכל היערכות למלחמה. ישראל הכינה מראש אופציות שונות שנועדו לשמור על קווי השיט שלה. אחת מהן הייתה השימוש בספינות טילים מדגם "סער 4". אופציה זו לא באה לידי ביטוי בים האדום, כיוון שהמלחמה פרצה בעת שהספינות הללו נמצאו עדיין בים התיכון. פתרון אחר, אשר יצא לפועל, היה הבטחתו של נתיב חלופי דרך הים התיכון ליבוא הנפט, ועל כן הספקת הנפט לישראל לא נפגעה כלל.

כיתור הארמייה השלישית, שבו השתתף חיל הים הישראלי, שימש קלף מיקוח חשוב במשא ומתן שלאחר המלחמה להשגת תועלת מדינית לישראל, לרבות הסרת ההסגר הימי המצרי בים סוף.

באשר לסורים, אלה לא הגיעו להישגים אסטרטגיים כלשהם, מכיוון שאולצו להסתגר בתחום המים הטריטוריאליים שלהם.

סיכום ומסקנות

מלחמת יום הכיפורים תפסה את הצבא ואת העם בישראל בהפתעה. רבים נספו במערכה. בעוד שנדרשו מאמצים אדירים ונגבה מחיר כבד במערכה היבשתית והאווירית כדי להביא לניצחון צבאי של ישראל על מצרים ועל סוריה, הרי המערכה הימית הסתיימה בניצחון מוחץ של חיל הים הישראלי. אבדותיו ונזקיו של חיל הים במערכה זו היו מזערניים, וכל ספינותיו סיימו את

אלי"ם זאב אלמוג מקבל את כניעתו של מפקד זירת ים-סוף המצרי. אוקטובר 1973

מצרים עמדה על חולשתו של חיל הים הישראלי בים האדום. נוכח העובדה שישראל לא הציבה ספינות טילים, שולות מוקשים או ספינות נגד צוללות בזירה זו, הטיל הצי המצרי הסגר ימי בים האדום ומיקש את הכניסה למפרץ סואץ במיצר יובל.

למרות היתרונות הגיאוגרפיים והיתרונות הכמותיים הברורים של מצרים בזירה זו היא השיגה בה באופן חלקי בלבד את מטרתה האסטרטגית המוצהרת.

כתוצאה מהפעילות הישראלית נשמר חופש הפעולה והשיט בזירה הצפונית של הים האדום ונמשכה זרימת הנפט לישראל. הנתיב האלטרנטיבי, דרך מיצר מילאן, שהוכן כדרך פעולה ותנועה אפשרית זמן רב קודם למלחמה, נוצל בזמן הקרבות כנתיב חלופי למיצר יובל, השוכן בכניסה למפרץ סואץ. מיצר מילאן, הקרוב לקו החוף שבדרום-מערב חצי האי סיני, נותר תחת שליטה ישראלית רצופה לאורך כל המלחמה. לכן המעבר לישראל בין מפרצי אילת וסואץ היה חופשי ונגיש. מכלית ריקה אחת, שנפגעה יומיים לאחר תום המלחמה על-ידי מוקש וטבעה בדרכה אל מפרץ סואץ במיצר יובל, הייתה מקרה חד-פעמי. מכלית קטנה אחרת ניזוקה קלות בתחילת המלחמה, אך תוקנה והצטרפה שוב, עוד במהלך המלחמה, אל אחיותיה האחרות שהמשיכו להוביל נפט מסואץ דרך מיצר מילאן.

המצרים לא גרמו כל נזק משמעותי אחר לכלי שיט או למתקן בזירה זו. באורח אירוני, המצרים הם שניתקו את זרימת הנפט של עצמם באמצעות מוקשים שהם עצמם הטילו במפרץ סואץ (מכלית

המלחמה ללא פגע.

התקיפות האינטנסיביות של חיל הים הישראלי על מטרות מצריות וסוריות הן בים והן בחוף גרמו לשני ציים אלה ולמתקניהם נזק כבד ואבדות. כתוצאה מכך נותר הים התיכון פתוח לשיט ישראלי, והשליטה על שערי התיבים הימיים אל המפרצים אילת וסואץ ועל בארות הנפט במפרץ סואץ היו כל הזמן בידי חיל הים הישראלי.

הצי המצרי הטיל הסגר ימי על ישראל בים סוף ועל-ידי כך רשם לזכותו נקודות מדיניות. אולם ישראל, ובצדק, לא עשתה כל ניסיון להבקיע הסגר זה, וגם לא היה בתוכניתה מראש לעשות זאת. תוך עקיפת ההסגר בים האדום והכניסה הממוקשת אל מפרץ סואץ הצליחה ישראל לקיים את הזרימה הרציפה של נפט ושל ציוד אל נמליה בכל מהלך המלחמה.

היוזמה ההתקפית הישראלית להעברת המלחמה אל האזורים האופרטיביים הימיים (אלה שבקרבת הגנת החוף והנמלים של האויב המצרי והסורי) החל מן השעות הראשונות לפרוץ המלחמה הוכיחה את עצמה בכל מישורי ההתמודדות בזירה הימית.

התיאור שהובא כאן על מלחמת יום הכיפורים בזירה הימית זוכה לתמיכה מפתיעה בספר שכתב שר המלחמה לשעבר של מצרים, גנרל מוחמד פאוזי. פרק 10 בספרו, הנושא את הכותרת "לצוף על המים", מוקדש לצי המצרי במלחמת 1973. ספר מרתק זה מנתח ומבקר חריפות את מהלכיו ואת פעילותו של הצי המצרי במלחמת 1973. גנרל פאוזי מדגיש במיוחד, כי "הצי הישראלי הקטן ורב

התושייה" ריתק את הצי המצרי לתחום בסיסיו, ומאשר כי הצי המצרי סבל אבדות כבדות. יש לקוות שהשלום עם מצרים, שבא בעקבות המלחמה, יתרחב בעתיד ויכלול את כל שכנותיה של ישראל ויאפשר לנו ולדורות הבאים לנצל את מימיהם ואת חופיהם של הים התיכון ושל הים האדום אך ורק למטרות עונג ונופש ולמטרות כלכליות.

1. פעולות הקומנדו הימי במלחמה זו, אשר הסתיימה כשלוש שנים לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, תרמו להכרת המטכ"ל ביכולתו המבצעית של החיל ולנכונותו להטיל עליו מבצעים.

2. הטענה שהשמיעו המצרים לאחר המלחמה להצדקת הכישלון שלהם, כאילו ה"סטיקס" היה כבר מיושן, אין לה כל קשר לתוצאות. לטילי ה"סטיקס" שהיו בשימוש הערבים היה טווח גדול פי שניים וחצי וראש נפץ גדול פי שלושה ויותר מאשר לטילי ה"גבריאל" של ישראל. על יכולת הדיוק של ה"סטיקס" ניתן ללמוד מכך שב-13 במאי 1970, כשלוש שנים בלבד לפני מלחמת יום הכיפורים, שיגרו המצרים טיל "סטיקס" מול חוף פורט סעיד לעבר ספינת הדיג הישראלית הבלתי חמושה "אורית" וטיבעו אותה. ספינת הדיג הייתה באורך של 14 מטרים בלבד.

הארטילריה המצרית במלחמת יום הכיפורים

אל"מ (מיל') דני אשר*

* מדריך במכללה לפיקוד ולמטה.

כאשר ריכוזו סדר כוחות רחב היקף והפעילו אותו במשימות שונות בשלבים הראשונים של המלחמה. המצרים הפעילו בו זמנית בחזית שרוחבה היה קטן מ-170 ק"מ יותר מ-1,500 קנים¹. ריכוזו מסיבי זה של אמצעי האש, שתוכנן כמסייע לבניית ראשי הגשר של דיוויזיות החי"ר, אפשר לצמצם את מרכיב התמרון בזירת הלחימה עד למינימום. צה"ל, שהוכיח עליונות (בעיקר במלחמת ששת הימים) בכל הקשור לתמרון וניצל היטב את גייסותיו הניידים בקרב ההתקפה, הכין תשובות יעילות אל מול כוח מתמרן תוקף. אך פעילותם של הכוחות המשוריינים והממוכנים המצריים צומצמה במלחמת יום הכיפורים עד למינימום, ובכך מוסמסו למעשה יתרונות הכוח היבשתי הצה"לי. על התכנון של הפעלת הכוח הארטילרי המצרי לפני המלחמה ועל הפעלתו בשלביה הראשונים ניתן ללמוד ממפות וממסמכים מצריים שנפלו שלל במהלך המלחמה וכן מעדויות של שבויים מצרים, שהסתייעו באש הארטילרית המצרית, ושל לוחמים ישראלים, שנאלצו לעמוד מול אש זו.

הארטילריה המצרית לקראת יום הכיפורים

המערכת הארטילרית המצרית אורגנה ותופעלה לפני ובמהלך מלחמת יום הכיפורים על פי תורת הלחימה הסובייטית, תוך שהיא מותאמת לתנאי הזירה ולצרכים המבצעיים המצריים. הארטילריה כללה נוסף על התותחים, המרגמות והמטל"רים לסוגיהם גם טילי קרקע-קרקע וכן היא הייתה אחראית לתפקוד המערך נגד טנקים². מערך זה התבסס בלחימה בעיקר על טילים נ"ט "סאגר", אך גם על קני תותחים נ"ט או על תותחים דו-תכליתיים, המשמשים גם לירי ארטילרי עקיף.

במבצע "ענבי זעם" - כמו בקודמו מבצע "דין וחשבון" - ניסו מפקדיו לרכז את המהלכים הצבאיים ולבססם כמעט רק על ממד האש. הם הזניחו או כמעט ולא השתמשו במרכיב התמרון בשדה הקרב היבשתי.

נטייה זו לשימוש מסיבי בגורמי האש בשדה הקרב המודרני שאבה תימוכין גם מדרך הפעולה של כוחות הקואליציה בכלל ושל האמריקנים בפרט במהלך מלחמת המפרץ השנייה ב-1991. בהכנות לאותה מלחמה, כמו גם בביצועה, ביססו המתכננים הצבאיים את מהלכי המבצע בראש ובראשונה על הפעלה מרוכזת של האש. הפעלת האש מפלטפורמות אוויריות ויבשתיות החלה זמן רב לפני שהכוחות המתמרנים החלו לנוע ליעדיהם. דרך פעולה זו, שעיקרה הפעלה מסיבית של האמצעים השונים מייצרי האש ופגיעה באויב ובמערךיו בחזית ובעומקה, תשמש מעתה נר לרגליהם של מפקדי הצבאות בכל העולם בעת שייתכנו מהלכים צבאיים עתידיים כלשהם.

הפעלת הכוח האווירי ותגבורו באש של טילים קרקע-קרקע, של ארטילריה קנית על מרכיביה השונים ושל טילים נ"ט לדורותיהם הם כיום אבן יסוד לשלביו הראשונים של כל מבצע צבאי. העדפתו של ממד האש על ממד התמרון מאפיינת את כל תורות הלחימה - הן אלה השואבות את עקרונותיהן מהדוקטרינה המערבית והן אלה המתבססות עדיין על הנחיות התורה המזרח אירופית, ששורשיה בדוקטרינה הסובייטית.

במלחמת יום הכיפורים הפעילו צבאות ערב את גורם האש המרכזי, את הארטילריה, בשלבים המכנינים של המלחמה, וגם אחר כך, עם התקדמותה. הסורים בחזית רמת-הגולן הפעילו כ-500 קנים במרחב החזית, שרוחבה היה קטן מ-70 ק"מ. המצרים הגדילו לעשות בחזית תעלת סואץ,

פיקוד ושליטה במערך הארטילרי

על פי תורת הלחימה שולטים המצרים בארטילריה שלהם מרמת ארמיית השדה ומטה. הם משתדלים לרכז את השליטה ככל הניתן. יחד עם זאת יש לכל רמה - עד לרמת החטיבה - ארטילריה אורגנית לשימוש עצמאי במידת הצורך.

לקראת המלחמה פעלו המצרים כדי ליצור איגודי ארטילריה ברמת הארמייה, הדיוויזיה והחטיבה כמתחייב על פי התורה. בשל קשיים לסייע לחזית הארמייה כולה באמצעות איגוד ארטילרי אחד פוצל האיגוד ונבנו שני איגודי משנה. ארטילריית המטה הכללי הוקצתה לארמיות השדה. ארטילריה זו הוקצתה יחד עם ארטילריית הארמייה והארטילריה של דיוויזיות הדרג השני לבניית איגודי הארטילריה של הארמייה וכן של דיוויזיות הדרג הראשון.

הדיוויזיות של הדרג הראשון הקצו מהארטילריה האורגנית שלהן גדודים לתגבור וליצירת איגודי ארטילריה ברמת החטיבות הצולחות. יחד עם זאת, כדי להבטיח ליחידות המשורינות סיוע ארטילרי שוטף בזמן תגובה קצר לא הועברה ארטילריה אורגנית מחטיבות הטנקים לטובת חטיבות החי"ר.

בכל רמה לא הושארו יחידות ארטילריה בעתודה. אלה שלא שולבו בתוך איגודי הארטילריה של עוצבות הדרג הראשון, קיבלו גם הן משימות סיוע למבצעי הדרג הצולח. במרחב ארמייה 3 יצרו המצרים שני איגודים ארטילריים ארמיוניים - האחד בן 2 גדודים, והאחר בן 4 גדודים.⁷ כדי לאפשר יצירת איגודים אלה סופחו לארמייה גורמים מחטיבות הארטילריה המעורבות של המטה הכללי, כמו למשל תותחי 180 מ"מ.

במרחב ארמייה 2, שעליו יש לנו פחות מידע, נבנו כפי הנראה 3 איגודים ברמת הארמייה על מנת לאפשר סיוע ארטילרי לכל אחת מגזרות הצליחה הדיוויזיוניות.

בעצם בניית האיגודים נוצרה למצרים בעיית שליטה, והתעוררה השאלה מיהו מפקד האיגוד החטיבתי: האם מפקד הגדוד האורגני, מפקד הגדוד הבכיר או לפעמים מפקד חטיבת החת"ם, שממנה סופחו היחידות. נוסף על איגודי הארטילריה בנו המצרים עתודות ני"ט, שכללו בצד התותחים הנגררים הדו-תכליתיים (שדה וני"ט) גם תותחי סער מתנייעים.

ברמת הארמייה היו על פי רוב שתיים או יותר

הארטילריה המצרית, שצברה ניסיון רב במהלך מלחמת ההתשה, הייתה חלק אורגני של העוצבות המתמרנות מרמת החטיבה והדיוויזיה ועד לרמה של ארמיית השדה. בצד ארטילריה אורגנית זו היו למטה הכללי המצרי יחידות ייעודיות של טילים קרקע-קרקע, אך גם של קני ארטילריה ארוכי טווח, של מרגמות כבדות, של מטולי רקטות (קטיושות) ושל גדודי טילים נגד טנקים.

בכל החטיבות המצריות היה גדוד ארטילריית שדה וגדוד טילים ני"ט אורגניים (נישאים בחטיבות החי"ר ועל גבי שריוניות "ב-ר-ד-מ 2" בחטיבות המשורינות). בחטיבות הממוכנות ובחטיבות החי"ר הייתה גם סוללת מרגמות 120 מ"מ וכן סוללות תותחים נגד טנקים.

הארטילריה ברמת הדיוויזיה התבססה בדרך כלל על פוגי (אגד בן 3-4 גדודים) תותחים, גדוד טילים ני"ט וגדוד תותחים ני"ט. שתי הדיוויזיות המשורינות צוידו כל אחת בגדוד מטל"רים "ב-מ 21", (שהיו באותה עת כלים מודרניים ויחסית ארוכי טווח) ובגדוד תותחים נגד טנקים. הדיוויזיות הממוכנות תוגברו בגדודי מטל"רים מיושנים יותר, שהוצאו מדיוויזיות השריון.

בארמיית השדה (הצבא המצרי התוקף הפעיל בחזית התעלה שתי ארמיות שדה) רוכזה הארטילריה בחטיבה של ארטילריית שדה, ברגימנט של תותחי סער כבדים³, בגדוד של תותחי סער קלים, בפוגי של טילים ני"ט⁴, בגדוד מתנייע ני"ט⁵ וכן בגדוד שיעודו סיור והרכשת מטרות לארטילריה.

המטה הכללי המצרי בנה והכין למלחמה כוח ארטילרי נוסף, שתגבר ברובו את סדר הכוחות הארטילרי ברמת יחידות השדה. חלק ממערך זה הופעל במשימות אחרות (בדרך כלל ארוכות טווח) ישירות תחת פיקוד המטה הכללי. סדר כוחות זה מנה: שתי חטיבות חת"ם מעורבות, ובהם תותחי 122 מ"מ ארוכי טווח, תותחי 130 מ"מ או 152 מ"מ, מספר תותחי 180 מ"מ ואפילו מספר קנים של תותחי 155 מ"מ, חטיבת מטולי רקטות, ובה מספר גדודים של המטל"ר החדש "ב-מ 21", חטיבת מרגמות כבדות 160 ו-240 מ"מ, חטיבת רקטות קרקע-קרקע "פרוג" וחטיבת טילי קרקע-קרקע "סקאד".⁶

כמו כן הפעילו המצרים כוח בסדר גודל חטיבתי של רקטות קרקע-קרקע מתוצרת מצרית מסוג "טיין" ו"זיתון". ברמת המטה הכללי היו גם מספר גדודים של טילים ני"ט.

ואפילו מסגרת סוללתית שהתמחתה בצילומים קרקעיים.

ברמת הדיוויזיה היו לארטילריה סוללת סיור ותצפיות, כולל מחלקות תצפית לאיכון קולי ומספר מכ"מים ארטילריים קרקעיים או מאכני מרגמות. כל איגוד ארטילרי קיבל הקצאה של מקורות להרכשת מטרות. נוסף על כך היו ליחידות הלוחמה האלקטרונית ברמת ארמיית השדה יכולות ואמצעים לאיכון מכ"מים קרקעיים של האויב.

המכ"ם הקרקעי מסוג SNAR הופעל על-ידי איגודי המשנה הארטילריים ברמת ארמיית השדה.

טיווח ובקרת האש

אמצעי הטיווח הנפוצים ביותר היו קציני תצפית קדמיים, שהוצבו והופעלו עם הכוחות המתמרנים מרמת הפלוגה ומעלה.

מפקדי סוללות ארטילריה ומפקדי גדודים שימשו בתפקיד של קציני תצפית ומבקרי האש, וזאת ישירות מתוך עמדותיהם הקדמיות - הן אלו ששימשו כנקודות תצפית ארטילריות והן אלו ששימשו כעמדות קדמיות למפקדי הכוחות המסתייעים. למדידת הטווח הם השתמשו בדרך כלל במדי טווח אופטיים ובמשקפות.

המצרים שאפו שבצד כל מג"ד מסתער יפעל מג"ד ארטילריה, ובצד כל מפקד פלוגה יפעל מפקד סוללה ארטילרית.

על מפקדי הארטילריה הוטל לקבוע באיזו תחמושת ייעשה שימוש ואיזו כמות תיירה. הטיווח נעשה על פי רוב בסיוע מפה, מצפן, משקפת ומד טווח אופטי.

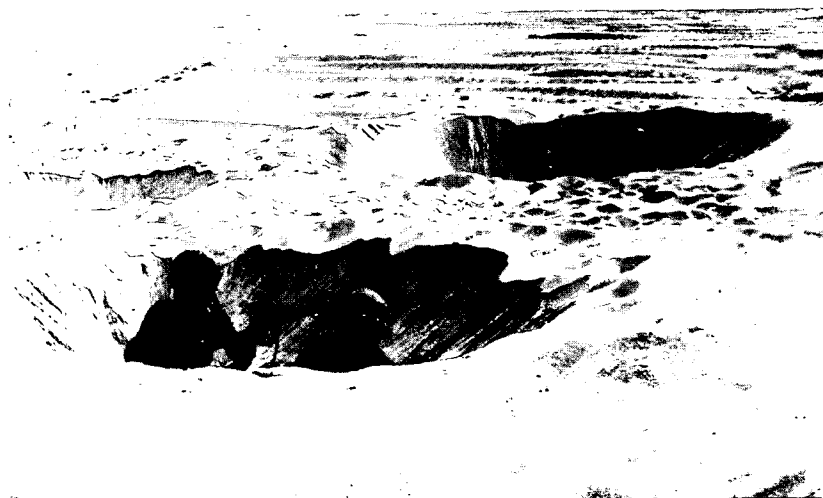
קציני תצפית קדמיים תוכננו לפעול גם בעומק שטחו של האויב, כשהם מסופחים ליחידות סיור וקומנדו. הנושא תוכנן בשתי הארמיות, אך נפגע בשל בעיות תקשורת בהפעלת הקת"קים בגזרת ארמייה 3.⁹

נקודות הציון של המטרות נרשמו ונאגרו באופן ידני, וכמעט שלא נעשה שימוש במחשבים.

לציון מטרות בשטח גם נעשה שימוש בפצצות עשן שהוטלו ממטוסים.

פריסת הארטילריה המצרית¹⁰

רוב סוללות הארטילריה המצריות היו פרוסות ב"פריסה סדורה" בגדה המערבית של תעלת סואץ

עתודות נ"ט, שאיגדו והכילו תערובת של אמצעים מגדודים של תותחי סער "אס-יו 100", מגדודים של תותחים נ"ט וסוללה או שתיים של טילים נ"ט.

ברמת הדיוויזיה יצרו המצרים שתיים או אפילו שלוש עתודות נ"ט במקום עתודה אחת - כנדרש על פי תורת הלחימה. עתודות נ"ט נבנו גם בכל אחת מהחטיבות. הגדלת מספר העתודות, כאמור, חייבה קבלת אמצעים נוספים נגד טנקים מהרמות הגבוהות יותר.

תוכנית האש המצרית לשלבים הראשונים של הלחימה הושתתה על תכנון לפי מדדים קבועים של מספר קנים הדרושים לכל משימה ספציפית.

כמות התחמושת שהוקצתה חושבה לפי מספר הקנים לכל משימה במונחים של יחידות אש והזמן המתוכנן לכל הנחתת אש במסגרת המבצע.

מפקדי הגדודים והסוללות הצטרפו בדרך כלל למפקדי הכוח המסתייע, וכך - כמתחייב מתורת הלחימה - הושארו יחידות האש תחת פיקודו של קצין העמדה או הסמג"ד, שהם קצינים נחותים יותר בשרשרת הפיקוד.

הרכשת מטרות על-ידי המצרים⁸

לכל אחת ממפקדות הארטילריה של ארמיות השדה היה גדוד איכון, שכלל מגוון של אמצעים, וביניהם מגלי סוללות על פי קול, מגלי רשף, אלמנטים של קשר, של סיור, של מטאורולוגיה

חיילי צה"ל תופסים מחסה במכתשים שיצרו פגזים מצריים. אוקטובר 1973

בהתאם לתוכנית ההגנה "עמליה 200". הפריסה התבצעה בעמדות חפורות ומוכנות לחימה.

הגדודים המצריים נפרסו על פי תורת הלחימה בצורה מדורגת. סוללה אחת או שתיים לפני ואחת או שתיים מאחור, כאשר רוחב הפריסה 800-1,000 מטרים, ועומקה 400-800 מטרים. גדודים שהופעלו במרחבים צרים או בקרבת התעלה נפרסו לעיתים בקו ישר. הפריסה הארטילרית כולה בוצעה במסגרת אגדים ארטילריים חטיבתיים, דיוויזיוניים ותת אגדיים ארמיזוניים. הפריסה בגדה המערבית תוכננה על שטח רחב. לעומתה הפריסה בגדה המזרחית הייתה על שטח צר וברובה מול צירי ההתקדמות העיקריים.

לקראת הפתיחה באש בוצעו מספר דילוגים של כוחות ארטילריים, אך מרבית הסוללות פעלו מעמדותיהן השגרתיות, שבהן נפרסו חודשים אחדים לפני המלחמה.

יחידות אש מתגברות פשוט נעו קדימה ונכנסו לעמדות שבהן נפרסו בעבר או תכננו להתפרס בקרב ההגנה.

חלק מהכוחות המטכ"ליים קודמו לעמדותיהם ממש ערב המלחמה. איגודי הארטילריה החטיבתיים נפרסו בעמדות בטווחים של 2-4 ק"מ מהתעלה. מרגמות כבדות נפרסו 5 ק"מ מהתעלה, בעוד הנשק ארוך הטווח, ובמיוחד התותחים בקוטר 130 מ"מ, מוקמו 7-8 ק"מ מאחור.

על פי התורה המזרח אירופית אמור האיגוד החטיבתי להתפרס במרחק של 3-4 ק"מ מהקו הקדמי, האיגוד הדיוויזיוני - במרחק של 4-5 ק"מ מהקו, והאיגוד הארטילרי הארמיזוני - במרחק של 7-8 ק"מ מאחור.

תוכנית האש

על פי תוכנית האש הופעלה הכנה ארטילרית מאסיבית בת 53 דקות מתחילת המבצע.

ההכנה אמורה הייתה להתחיל 15 דקות לפני שעת ה"ש", כלומר 15 דקות לפני כניסת הכוח הראשון למימי התעלה.¹¹

במטח הראשון, שעל פי התוכנית אמור היה להימשך 15 דקות, תוכננה הפגזת המעוזים ומקורות האש של כוחותינו, כולל מפקדות ותחנות מכיים. בחסות אש זו אמורות היו יחידות האש בכינון ישיר לתפוס את עמדותיהן.

במטח השני, שהוקצו לו 22 דקות, תוכנן המשך

הפגיעה במעוזים ובמתקני ההצתה של "אור יקרות" בירי בכינון ישיר ועקיף וכן תוכנן ירי לעבר מטרות בעומק.

המטח השלישי - בן 5 דקות - הוקצה בעיקר נגד המעוזים בחזית ונגד מפקדות בעורף.

המטח הרביעי - בן 6 דקות - הוקצה רק נגד מטרות בעומק. הפסקת הירי על המוצבים בקו נועדה לאפשר את כיבושם בידי הגל הראשון של הכוחות הצולחים.¹²

המטח החמישי - בן 5 דקות - הוקצה נגד מטרות חדשות בעומק ובחזית.

מרגמות כבדות 240 מ"מ הופעלו נגד מעוזי קו בר-לב, ותפקידן היה להביא למיטוטם. בתוכנית האש גם שולבו רקטות "זיתון" מצריות להנחתה על איזור המעוזים. תפקידן היה לפגוע בתעלות ובעמדות התצפית ולהשמיד מכשולים במבואותיהם.

על פי תורת הלחימה שאימצו המצרים, היה עליהם לרכז בנקודות הצליחה וההבקעה 70 קנים לק"מ חזית. הם השיגו את הריכוז הזה.

גזרת ההתקפה של הארמייה השלישית - ללא הרווחים בין ראשי הגשר ובאגפיהם - הייתה כ-28 ק"מ - כ-16 ק"מ לדיוויזיה אחת וכ-12 ק"מ לדיוויזיה אחרת.

גזרת הצליחה וההבקעה של כל אחת מהדיוויזיות נקבעה - בהתאם לתורת הלחימה - לרוחב של כ-4 ק"מ. מכאן שבסך הכול היו לארמייה 3 שמונה ק"מ של חזית הבקעה.

לארמייה¹³ הוקצו בסך הכול כ-30 גדודי ארטילריה ועוד כ-15 סוללות בודדות, ואלה פוזרו במידה שווה בסיוע לכל אחת מהדיוויזיות הצולחות. המספר הכולל של הקנים (ממרגמות 120 מ"מ ומעלה, כולל תותחים דו-תכליתיים) היה כ-600 בכל גזרת הארמייה.¹⁴ מכאן שלכל קילומטר בגזרת ההבקעה הוקצו כ-75 קנים.¹⁵

בצד קני הארטילריה הופעלו גם אמצעים נ"ט בקטרים שונים וכן טילים נ"ט. בסך הכול ריכוז המצרים לפחות 50 כלים נ"ט בכל קילומטר של גזרת הבקעה - כלים שאילו היו מפוזרים לכל רוחב חזית ההתקפה, היה ריכוזם יורד עד כדי 20 כלים בלבד לכל קילומטר.

המצב במרחב הארמייה השנייה היה דומה מאוד. התוכנית להעברת אמצעי האש בכינון עקיף¹⁶ לגדה המזרחית קבעה כי כוח ראשון של מרגמות 82 מ"מ יעבור בגל הצליחה השלישי,

חלק מהתחמושת הייתה אמורה להיות מועברת ישירות במשאיות מריכוזי התחמושת אל התותחים היורים.

מילוי מחדש של תחמושת תוכנן בעיקרו להתבצע בלילות.

בחלוקה גסה של מנות התחמושת לשלבי המלחמה תכננו המצרים:

א. מנת תחמושת לשלב ההכנה הארטילרית לפני הצליחה.

ב. 1.45 מנות תחמושת ליום הלחימה הראשון.

ג. מ-1.9 ועד 2.2 מנות ביום הלחימה השני, שבו צפויות היו התקפות הנגד של צה"ל.

ד. ממנה עד 2.5 מנות לחלק מגזרות הלחימה בהמשך המבצע ביום השלישי, ובסך הכול 3-5 מנות לאותם שלושה ימים ראשונים.

ה. לימי המלחמה הבאים 2-3 מנות תחמושת נוספות.

מנות התחמושת בצבא המצרי לקראת המלחמה היו כ-60 פגזים לארטילריה הבינונית, כ-80 פגזים לארטילריית השדה (122 ו-130 מ"מ) וכ-40 פצצות למרגמות כבדות. עיקר התחמושת שהוקצתה ושנורתה הייתה של פגזים נפיצים עם מרעומי הקשה. בצידם נורו גם פגזי זרחן (עשן מתפוצץ) ומספר מועט של פגזי תאורה.

הפעלת האש

המצרים תכננו להפעיל את כל סוגי האש באמצעות הכלים שעמדו לרשותם לעבר המטרות השונות:

אש ההשמדה, המחייבת ריכוז אש מסיבית, תוכננה בעיקר לפגיעה במעוזי התעלה. אש זו, שמטרתה לגרום לאויב לאבד את כושר לחימתו ואת יכולתו לנהל את הקרב, הופעלה בעיקר על-ידי מרגמות 160 ו-240 מ"מ.

אש שיתוק, שמטרתה לגרום לאויב לאבד באופן זמני את יכולת הלחימה והתמרון ואת יכולת

כלומר כעבור כ-50 דקות מהתחלת הצליחה. מרגמות 120 מ"מ היו הנשק הארטילרי הראשון בסדר הצליחה. על פי התוכנית צריך היה להעביר אותן לגדה המזרחית 7-9 שעות מתחילת הצליחה.

על פי התוכנית, רוב כלי הארטילריה האחרים, שהועברו בשלבים מאוחרים יותר לגדה המזרחית, אמורים היו להתפרס במרחק של 2-3 קילומטרים מגדת התעלה. בגדה המערבית אמורים היו להישאר רק התותחים בקוטר 180 מ"מ, המרגמות הכבדות 240 מ"מ וכגודל של תותחי 130 מ"מ.

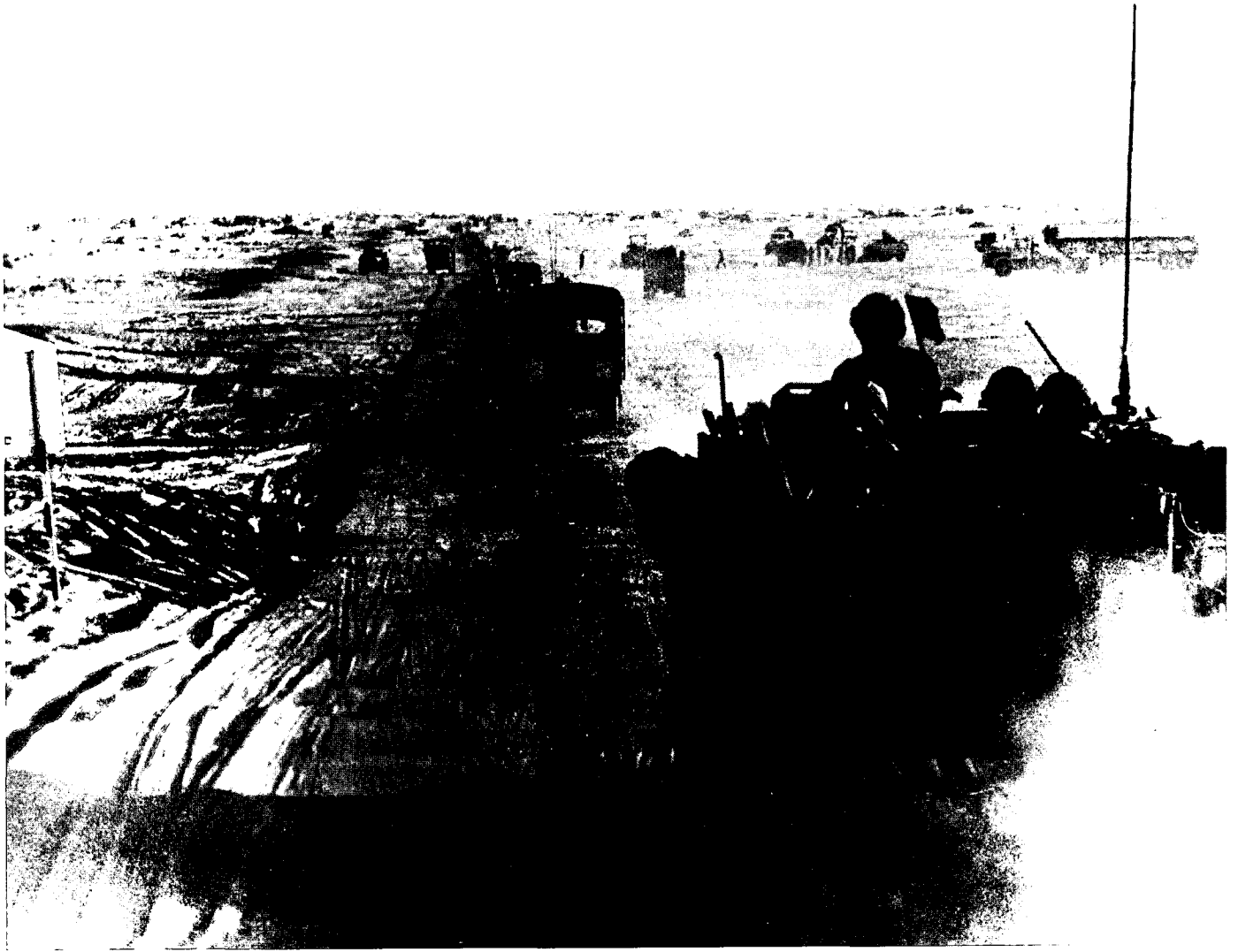
ההכנה הארטילרית גם כללה ירי של טילי קרקע-קרקע מסוג "פרוג". ההערכה היא, כי טילים אלה אמורים היו להיות משוגרים במהלך הפתיחה ובהמשך המלחמה לעבר מטרות איכות, כגון שדה התעופה ברפידיים ומוצבי שליטה בעומק השטח הישראלי בסיני.

הטיפול וההקצאה של התחמושת הארטילרית

התחמושת לארטילריה הנגררת שונעה במשאיות ונערכה ברובה בערימות בצד עמדות הארטילריה. ריכוזי תחמושת תוכננו והוכנו ברמת הדיוויזיה והארמייה.

חיילים מצרים מעבירים אספקה לחיילי הארמייה השלישית הנצורה

שיירה של צה"ל נעה לעבר התעלה. "האש הארטילרית המצרית שיבשה את התפקיד המבצעי של יחידות הטנקים והארטילריה של צה"ל"

הופעל הסיוע הארטילרי לכוחות הצולחים בריכוזי אש רצופים בשניים-שלושה קווים בגזרות הפריצה. ריכוזי אש אלה, שנועדו ליצור אפקט של שיתוק רציף בגזרה, הופעלו נגד ריכוזי כוחות של צה"ל וכדי למנוע התקדמות של שריון צה"ל לעבר המעוזים. ריכוזי אש אלה הופעלו בהמשך נגד מטרות מזדמנות לפי דרישה.

ריכוזי אש מסיביים הופעלו בעיקר בשלבים הראשונים של ההתקפה המצרית, בדרך כלל בצורה של מסכי אש שהונחתו בחזית הכוחות המצריים המתקדמים ולפני כוחות השריון הצה"ליים. מסכים דומים ליוו את התקדמות הכוחות המשוריינים ב-14 באוקטובר.

המצרים גם הפעילו מסכי אש קוויים כאש חסימה מקוויים קבועים. אש כזו הופעלה בשלבים

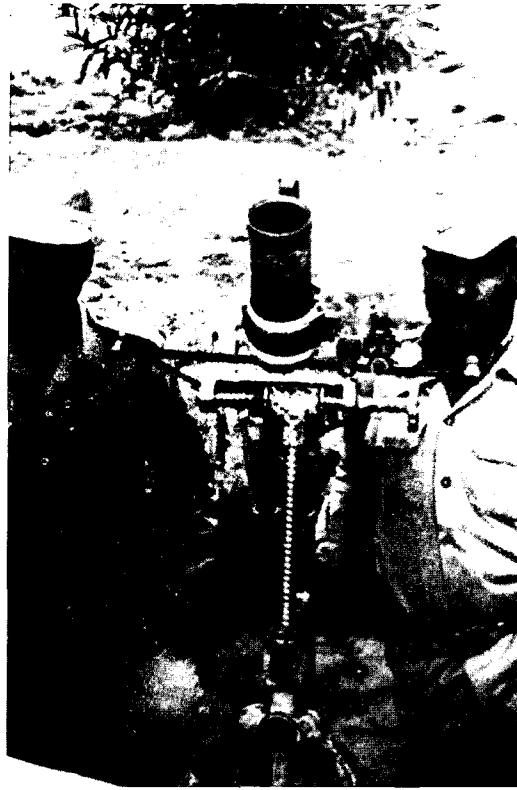
השליטה על כוחותיו, הופעלה בעיקר כאש נ"ס¹⁷ ונגד ריכוזי השריון והתעוזים בקו ההגנה השני. אש השיתוק המצרית, שהופעלה ביעילות, יוצרה באמצעות כל סוגי הארטילריה, ובעיקר המטל"רים לסוגיהם.

אש הטוזה נורתה לעבר צירי תנועה, חניונים, ריכוזי תחזוקה ומפקדות בעומק. אש זו, שנועדה למנוע מכוחותינו לבצע משימות ארגון ופעילות שגרתית, נורתה בעיקר באמצעות תותחים ארוכי הטווח.

כדי להשיג את האפקטים השונים נגד המטרות וכדי ליצור מסכי אש נייחים או מתגלגלים הפעילו בדרך כלל המצרים ריכוזי אש ארטילריים ברמת הגדוד.

לאחר ההכנה הארטילרית לקראת הצליחה

הראשונים למלחמה בגזרות השונות כדי לחסום התקרבות של כוחות השריון הצה"ליים לחזית ראשי הגשר המצריים ההולכים ונבנים. אש כזו תוכננה בכל גזרות הצליחה.

צוות מרגמה מצרי בחזית התעלה

יעדיו קצרי הטווח של הצבא המצרי הביאו למיצוי מיטבי של הארטילריה, הגם שרובה הייתה נגרת. הפריסה הנרחבת בגדה המערבית של התעלה אפשרה את כיבוש ראשי הגשר. דילוג הארטילריה קצרת הטווח לגדה המזרחית אפשר את המשך ניצולה בהצלחה מרובה כמעט לכל אורך המלחמה.

הפעלה יעילה זו חיפתה לא במעט על יכולתו הדלה של המרכיב האווירי בממד האש. המצרים, שממשיכים בלימוד לקחי העבר ובשיפור צבאם, שמים עתה דגש רב גם על פיתוח מרכיב זה. ולסיום - קטע מספרו של אלוף ישראל טל "ביטחון לאומי - מעטים מול רבים", המתייחס לאפקטיביות של האש הארטילרית המצרית:

"האש הארטילרית של האויב שיבשה את התפקוד המבצעי של יחידות הטנקים והארטילריה של צה"ל. בגלל האש הארטילרית נאלצו יחידות טנקים וארטילריה ישראליות לדלג לעמדות חדשות. התקפות אש נגד-סוללתית (ני"ס) של האויב הונחתו על סוללות ארטילריה של צה"ל. לוחמים של חיל התותחנים נהרגו ונפצעו מאש הני"ס הזאת. סוללות שהותקפו נאלצו לדלג לעמדות אחרות, וחלקן דילגו גם פעם שנייה ושלישית. הן נאלצו לדלג לעיתים, בלי שהיה סיפק בידן להשלים את משימתן, ותוך כדי הדילוג נהרגו לוחמים, ונפגעו כלים. היה גדוד תותחים מסוים, שלא הצליח לבצע 50 אחוז מהמשימות שלו בגלל אש ני"ס. לעיתים הונחתה על יחידות טנקים אש ארטילרית מסיבית במשך שעות, והטנקים נאלצו להחליף עמדות, וגם בעמדות החדשות נתקלו בעוצמת האש הארטילרית שרדפה אותן. טנקיסטים נהרגו ונפצעו, וטנקים ניזוקו ואף הושמדו. על גדוד טנקים אחד, למשל, הונחתה אש ארטילרית באחד מימי הבלימה בסיני במשך שלוש שעות. הגדוד סבל 20 הרוגים ופצועים, ושלושה טנקים הושמדו כליל."

סיכום

לכוחות הארטילריה ולדרך הפעלתם היו חלק ניכר בהצלחת המצרים להשיג לפחות חלק מיעדיהם במהלך מלחמת יום הכיפורים. ההפעלה המסיבית של האש במסגרת יעדיו המוגבלים של הכוח המתמרון אפשרו סיוע יעיל של הארטילריה בכל שלבי המבצע.

נספחים

הארטילריה בגזרת דיוויזיית חי"ר 7 בתחילת הצליחה

(על פי פקודת הקרב של מפקד החת"ם בארמייה 3 למבצע גרניט 2 משופר, מסמך שלל מצרי 149/11).

סה"כ 16 גדודי ארטילריה ו-2 גדודי טילים.

הסד"כ האורגני של הדיוויזיה - 7 גדודים:

2 גדודי 100 מ"מ

4 גדודי 122 ארוך

1 גדוד 122 קצר

מאורגנים באיגוד דיוויזיוני

איגוד חטיבת חי"ר 12

איגוד חטיבת חי"ר 8

- אגד ארטילרי 45 של דיוויזיה משורינת 4

- אגד ארטילרי 81 אורגני של חטיבה משורינת עצמאית 25

- תת אגד ארטילרי מס' 2 של ארמיית שדה 3 - בהרכב של 2 גדודי 130 מ"מ וגדוד 100 מ"מ

- חטיבת טילי "פרוג" 64 (פחות גדוד) - ובסך הכול כ-2 גדודים.

הארטילריה הדיוויזיונית ב-15.10

(על פי מסמך שלל מצריים, מפקדת חת"ם של דיוויזיה 7 המצרית 131/11).

אגד ארטילרי דיוויזיה 7

גדוד בינוני 396

גדוד מטל"ר 44

גדוד שדה 315 (מחטיבה 45)

איגוד ארטילרי חטיבה 12

גדוד בינוני 330

גדוד שדה 80

איגוד ארטילרי חטיבה 8

גדוד שדה 320

גדוד בינוני 326

איגוד ארטילרי חטיבתי 11

גדוד שדה 329

גדוד שדה 327

תת אגד חתם ארמינוני מס' 2

גדוד בינוני 337

גדוד בינוני 397

גדוד בינוני 823

11. פירוט המטחים מובא בפקודת הקרב של מפקד החת"ם בארמייה 3 למבצע "גרניט 2 משופר" - **מסמכי שלל 11/149** וכן **מסמך 2/10**: משימות החת"ם של דיוויזיה 6.
12. על פי **אל-אהראם** קוצצו טווחי הביטחון מ-300 ו-400 מטרים ל-200 ולעיתים אף ל-100 מטרים כדי לאפשר יותר סיוע.
13. ניתן ללמוד על כך מפקודת הקרב של מפקד החת"ם בארמייה 3 וכן ממסמך שלל בשם: מצב חת"ם השדה של הארמייה השלישית.
14. על פי סא"ל אבי שיי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים", **מערכות**, 250 עמ' 30 - כלל סד"כ ארמייה 3, שבה היו רק 2 גזרות צליחה, 800-900 קנים של ארטילריית שדה.
15. בכתבה שפורסמה ב**אל-אהראם** ב-22.12.73, ואשר הוקדשה לתפקיד שמילאה הארטילריה המצרית בשלבים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, נאמר כי מספר התותחים שרוכזו מול תעלת סואץ היה כפול ממספר התותחים שריכזו הגרמנים והבריטים ביחד במערכת אל-עלמיין. כותרת הכתבה היא: "תותח על כל 11 מטרים ו-175 פגזים בכל שניקה".
16. על תוכנית הצליחה ומעבר הכוחות לעבר ראש הגשר בגדמיז ראה הנחיה מס' 41 של הרמטכ"ל המצרי שאולי.
17. אש הנ"ס בוצעה בדרך כלל על-ידי גדוד בן 18 קנים, כאשר פיזור האש נעשה על שטח בגודל של 400X100 מ'. מדווחי כוחותינו מסתבר שכמעט כל הסוללות שהיו בטווחי הארטילריה המצרית ספגו אש נ"ס, וזאת על אף שרוב אש הנ"ס הונחתה בצורה בלתי מבוקרת לעבר עמדות מוכרות, עמדות חליפין או עמדות מאוכנות שלא היו בדרך כלל תחת תצפית או טווח מצריים.
1. לפי שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 161, מערכות, 1987 - רוכזה ארטילריה מצרית בת יותר מ-2,000 קנים.
2. על הפעלת האמצעים נ"ט בלחימה: דני אשר, "הנ"ט כמענה - תכנון הפעלת האמצעים נ"ט על-ידי המצרים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות**, גיליון 346, פברואר 1996, עמ' 10-6.
3. הגדוד, שהתבסס על תותחי סער SU-152, הוגדל לרגימנט ערב המלחמה.
4. גדוד שהוגדל ערב המלחמה לפוגי בן 4 פלוגות.
5. תותחים 100 מ"מ דור-תכליתיים שהורכבו על שלדות טנקי T-34.
6. לפי **שאזלי** עמ' 144-145, הגיעה למצרים חטיבת טילי "סקאד" בעלת שלושה גדודים רק בסוף יולי 1973, החלה באימוניה ב-1 באוגוסט והייתה מוכנה ללחימה באוקטובר.
7. ראה פקודת קרב של מפקד החת"ם בארמייה 3 למבצע "גרניט" 2 משופר מספטמבר 1973. מסמכי שלל מצריים 149/11.
8. בכתבה על הארטילריה המצרית שפורסמה ב**אל-אהראם** ב-22.12.73 מציין הכותב, כי מלחמת ההתשה בשנים 1969-1970 נתנה למצרים הזדמנות טובה לאכן את עמדות הארטילריה של צה"ל ואת שיטות הפעלתה, וזאת בצד יעדים אחרים שאוכנו ונרשמו.
9. על טיווח ארטילרי באמצעות קת"קים הודרים נמסר במספר רב של מקרים מפי כוחותינו. בכתבה שפורסמה ב**אל-אהראם** ב-23.12.73 תחת הכותרת "אש שקולה כנגד פצצת אטום" נאמר כי אנשי ארטילריה, שפעלו מאחורי קווי האויב לצורך ניהול האש מילאו תפקיד רב ערך. אחדים מהם נהרגו, ורבים אחרים נפצעו תוך כדי מילוי משימותיהם.
10. על-הפריסה באגדים השונים בגזרה הדרומית אנו למדים מתוך מפת שלל המציגה את פריסת הארטילריה ואת מטרותיה בארמייה 3 בחתימת מפקד הארמייה לווא ואצל.

על גבול

הבדיוני*

עזריאל לורבר

הקדמה

מגמה חשובה, המתחילה להתפתח בעשורים האחרונים, היא השתנותו של שדה הקרב הצפוי והקושי של הרבה צבאות להסתגל מבחינה מחשבתית לעובדת השינוי ומבחינה מעשית - לשינויים עצמם. השתנותו של שדה הקרב אינה, כמובן, דבר חדש. כמעט ממלחמה למלחמה יש שינוי בטכנולוגיות וכתוצאה מכך בתורת הלחימה הן ברמה הטקטית והן ברמה המערכתית (אופרטיבית). לבד מן הבוץ, העייפות והנפגעים אין שדה הקרב של מלחמת המפרץ השנייה דומה למלחמת העולם השנייה, וזו אינה דומה למלחמת העולם הראשונה. אני מתכוון כאן לשינוי הרבה יותר מעמיק, המעלה סימני שאלה לגבי כמה מהנחות היסוד של ניהול מלחמה, כפי שאנו מכירים אותה.

אסתכן בהאשמה כי אני חוזר על אימרה נדושה ואזכיר כי קלאוזביץ קבע כי "מלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים". אכן, לאורך מרבית ההיסטוריה - לפני קלאוזביץ ולמעשה עד עתה - קביעה זו הייתה, והינה, נכונה. אבחנותי החדות האוניברסליות הן מה שגרם לכתביו להיות נכונים ונלמדים עד היום, וזאת על אף מספר כשלים בולטים במחשבתו, כמו התייחסותו למודיעין ואי התייחסותו לטכנולוגיה.

צבאות שימשו לכפות את רצונם של השליטים על שכניהם, כאשר אמצעים אחרים (כגון סחר-מכר, שכנוע וסחיטה) לא עזרו. כאשר התעורר הצורך במבצעים צבאיים, גויס הצבא ויצא למסע מלחמה נגד היריב. אחדים מאותם מסעי מלחמה היו לא יותר ממסעי שוד מאורגן, אך בדרך כלל גם אז חיפשו השליטים איזה תירוץ נעלה - החל

מטענה לכתר הנמצא בידי איזה אוזורפאטור וכלה בצורך המוכתב בידי שמיים להביא את הבשורה לילידים או לשחרר איזו אדמה קדושה או לפחות קבר קדוש.

מובן שלצבא שעמד ממול היו כל הנימוקים להתנגד - ובצורה החוקית ביותר - כדי להגן על כתרו של המלך המקומי או על האוכלוסייה, על שטחי מרעה או על מקורות מים. המלחמה התבטאה בדרך כלל בהתנגשות או בסדרת התנגשויות בין שני כוחות צבא, יבשתיים או ימיים, והשלל הלך למנצח.

שני תהליכים - ושניהם תולדה של התפתחויות טכנולוגיות - שינו את כללי המשחק המקובלים האלה. ראשית, תהליך הפיכתו של העולם לכפר הגלובלי הקטן - תהליך שלא החל בעשורים האחרונים, אלא עם השתכללותם של הטלגרף ושל הרדיו. תהליך זה הואץ במידה ניכרת עם השתכללותה של הטיסה המסחרית אחרי מלחמת העולם השנייה והגיע לשיאו באמצעות תקשורת הלוויינים, המעבירים צילומי טלוויזיה בזמן אמיתי מסביב לעולם.

התהליך השני היה התפתחותו של מטוס ההפצה המשוכלל, התפשטותו הנרחבת של הטיל הבליסטי ובאחרונה חזרתו לזירה של טיל השיוט. פתאום ניתן לאסור "אינסטנט מלחמה" על יריב מרוחק, מעבר למדינות ולאוקיינוסים. מבחינה זו הטיל אף עדיף על המטוס, מפני שאין צורך להסתבך בטיסה מעל מדינות אחרות, שעשויות היו לראות מעשים כאלה בעין לא יפה. השימוש בטילים מפתה שבעתיים, אם לצד המותקף אין יכולת לענות באותו מטבע והוא נמצא אז במצב נחות מבחינה פסיכולוגית ומעשית.

מספר בעיות בהפעלה של צבא "קונוונציונלי" במאה ה-21

התוצאה של שני תהליכים אלה הייתה התרבות המצבים שבהם הגישה הקלאוזביציאנית "של המשך המדיניות באמצעים אחרים" לא הייתה תקפה יותר. נולדו סוגים חדשים של איומים על המדינה ועל השלטון, שנגדם אין צבאות מסוגלים להתמודד בהצלחה, אפילו אם הם יעילים ואמיצים. בתקופתו של קלאוזביץ, ובמשטרים מסוימים עד היום, מחיקתו של כפר טורדני הייתה בעיקרה בעיה טקטית ולוגיסטית ולא בעיה

* מאמר זה הינו עיבוד של אחד הפרקים בספר החדש של ד"ר לורבר "מדע, טכנולוגיה ושדה הקרב". הספר עומד לצאת לאור בקרוב בהוצאת "קרונוברג ספרות מקצועית".

בבית, או במקרה הטוב בבסיסהם, וכססו ציפורניים, ואילו מפעילי הבולדוזרים של הג'יא (מה שהפך במהרה לפיקוד העורף) עסקו בעבודה השחורה של פינוי הריסות, שלא הקנתה להם תהילה רבה. מסקנת כולם הייתה שכך לא מנהלים צבא, אבל למען האמת לאיש לא היה פתרון.

ועדיין לא עסקנו בשאלה מה היה חיל האוויר שלנו עושה בבגדאד, לאחר שזו כבר ספגה הפצצות אמריקניות כבדות.

חשוב להדגיש כי הבעיות האלה אינן נחלתו הבלעדית של צה"ל. הסכנה הנשקפת מצבאות סדירים עוינים כבר מזמן אינה האיום הבלעדי על מדינות ועל מוסדותיהן. קשת האיומים היא כיום רחבה הרבה יותר, ומרבית הצבאות אינם ערוכים להתמודד עימם. המטלות העתידיות של הצבאות ייקבעו על-ידי הדרג המדיני, אך יכולתם של הצבאות להתמודד עם האתגרים החדשים תהיה תלויה בחופש הפעולה שיהיה להם להפעיל את הכלים שיינתנו בידיהם - ואלה יהיו פרי פיתוח טכנולוגי, החל מבגדי החיילים וכלה בכלי נשקם.

אף כי כבר נכתבו דברים רבים על "שדה הקרב העתידי", הרי יש להדגיש שוב, כי קשה לצפות ולהגדיר מראש את צורתו ואת אופיו המדויק של שדה קרב זה. זו הסיבה שניתן לצפות לביצועים מוגבלים מצד צבאות - גם כאלה הנחשבים בדרך

מוסרית, מדינית או תקשורתית. כיום, תחת עינה הפקוחה של CNN, גישה כזו, שהיא המשך הדיפלומטיה של ספינות התותחים, היא בלתי קבילה או אף בלתי אפשרית בצבאות רבים.

מספר מלחמות שהתנהלו באחרונה מיקדו את תשומת הלב בעיקר בתהליך השני. במלחמת המפרץ הראשונה ירו איראן ועיראק טילי קרקע-קרקע זו על עריה של זו. במלחמת המפרץ השנייה שוב ירו העיראקים טילי קרקע-קרקע - הפעם על ישראל ועל סעודיה.

ישראל אפילו לא יכולה הייתה לגמול לעיראק על תקיפותיה מחשש שהצטרפותה ללחימה אקטיבית נגד עיראק תפורר את הקואליציה, שהכילה אלמנטים ערביים, ושהייתה חשובה לאמריקנים יותר מכוח האש של חיל האוויר הישראלי.

אבל לצה"ל גם הייתה בעיה אובייקטיבית אילו רצה לגמול לעיראקים: טיסה לעיראק פירושה כניסה למרחב האווירי של סוריה או של ירדן או של ערב הסעודית, ושלוש מדינות אלה בוודאי שלא היו מתירות זאת. יש להניח כי צה"ל יכול היה להתגבר על בעיה זו אילו הגיעו הדברים לידי משבר, אך אין בכך כדי להפחית מחריפותה של הבעיה.

ובינתיים ישבו אבירי השריון וגיבורי הצנחנים

מלחמת טילים - הרס שנגרם ברמת-גן מטיל סקאד עיראקי במלחמת המפרץ

כלל ליעילים - כאשר הם ייאלצו להתמודד באותו "שדה קרב עתידי".

אפשר אומנם לצאת ידי חובה ולומר כי שדה הקרב ייקבע על-ידי הצדדים הלוחמים ועל-ידי מטרות מלחמתיהם, אך קביעה זו אינה תורמת דבר להבנת הבעיה ולהכנות שיש לנקוט לקראתה. יתר על כן, אופי הכוחות הלוחמים ומטרות מלחמתיהם תלויים בתהליכים הרבה יותר עמוקים וממושכים. להערכתך, שדה הקרב העתידי - גם המקומי וגם האזורי - ייקבע, בין היתר, על-ידי הגורמים הבאים: שינויים פוליטיים עולמיים, הנובעים מהעלייה ומהירידה בכוחן של מעצמות; התפתחויות כלכליות עולמיות ואזוריות; לחצים דמוגרפיים; התפתחויות מדעיות וטכנולוגיות; זמינותם של חומרי גלם שונים ושל משאבי אנרגיה. לפחות בעתיד הקרוב נוכל למיין את סוגי המלחמות העתידיות לקבוצות בצורה הבאה:

1. לחימה אינטנסיבית קונוונציונלית של כוחות יבשה, אוויר וים שיפעילו אמצעים טכנולוגיים מתקדמים כפי שיפותחו.
2. לחימה בעוצמה נמוכה (Low Intensity Conflict - LIC) מסוג האינתיפאדה, הקרבות בבוסניה ובסומליה, מלחמות התשה בין כוחות צבאיים בלבד או פעילות צבאית דוגמת מבצע "ענבי זעם" (בלבנון ב-1996). מדובר בפעולות איבה שבהן מעורבים כוחות צבא סדירים ובלתי סדירים וכן אזרחים, אך כוחו המבצעי של הצבא הסדיר אינו בא לידי ביטוי מלא.
3. טרור, בעיקר עירוני, שיכול לכלול גם אמצעים בלתי קונוונציונליים.
4. לחימת טילים ארוכת טווח, אך ללא פעילות יבשתית קונוונציונלית.
5. לחימת השמדה בלתי קונוונציונלית, הכוללת נשק ביולוגי, כימי וגרעיני.

אף כי ניתן למיין את סוגי המלחמה בצורות שונות מעט, הרי לצורך הבנת הבעיה חלוקה זו טובה דיה. ברור כי אופיו של שדה הקרב העתידי יהיה שונה בכל אחד מסוגי הלחימה שתוארו לעיל. השינוי הגדול הוא הצורך במעבר ממחשבה במושגים של יחסי איכות וכמות למחשבה במושגים של שוני ושל חידוש, ואבהיר זאת בהרחבה, היות ולנקודה זו יהיו מעתה השלכות על מבנה הצבאות.

העובדה שהמלחמות העתידיות (בהתאם לרשימה שלעיל) יהיו שונות מהמלחמות שהכרנו בעבר - בין היתר בשל התפתחויות טכנולוגיות מודרניות - תגרום לכך שכוח צבאי, המאומן ומצויד להילחם בסוג מסוים של לחימה, לא יצליח כל כך בלחימתו בסוג מלחמה אחר.

טענה זו אינה, כמובן, בבחינת חידוש מפליג: ראינו כיצד יחידות צבא רגילות התקשו מאוד להתמודד עם האינתיפאדה, והדבר חייב הקמת יחידות מיוחדות, שזכו להכשרה ספציפית ולצידוד ייעודי. אולם תופעה זו רק תלך ותגבר: בעתיד יוכשרו כוחות שונים לסוגי מלחמה שונים, ובעת שכוח מסוים יהיה טרוד עד מעל לראשו בלחימה, הוא לא יוכל לצפות לעזרה מהכוחות שאומנו לסוג אחר של מלחמה.

מגמות טכנולוגיות עיקריות במאה ה-21

בעתיד הקרוב תצטרך המחשבה הצבאית להתמודד עם הסוגיות הטכנולוגיות הבאות:

1. התרחבות השימוש בטילים בליסטיים - בעיקר אלה המכונים "טקטיים" - ובטילי שיוט למיניהם.
2. התערערות מעמדן של הפלטפורמות הגדולות לטובת פלטפורמות קטנות יותר.
3. השקעה ניכרת באמצעים לאיסוף מודיעין טקטי בזמן אמיתי כדי "לייצר" מטרות עבור אמצעי האש - יהיו אשר יהיו.
4. שימת דגש חזק הרבה יותר על שרידות הלוחמים.
5. שימוש הולך וגובר במערכות בלתי מאוישות.
6. שימוש הולך וגובר בכלי נשק בלתי קטלניים.
7. התפשטות "מלחמת האינפורמציה" על כל היבטיה, כולל שליטה מרכזית יעילה יותר בכוחות.
8. התרחבות השימוש בלוויינים לצורכי הרמה הטקטית.

תחומים אלה אינם מוצגים בסדר כרונולוגי כלשהו או בסדר של חשיבותם או של השפעתם על העתיד. מרבית המגמות האלה אינן ממש חדשניות, ובאמצעים אחדים, הכלולים בתחומים אלה, כבר נעשה שימוש מבצעי.

השפעתם המתמשכת של השינויים במחשבה הצבאית

חשוב להדגיש שהשינוי המהותי באופיה של הלחימה נבע לא רק משינויים טכנולוגיים, אלא גם מתמורות במחשבה הצבאית - המופשטת לעיתים - על האופן שבו צריך לנהל מלחמה. אבל להערכתי, כל אימת שהיה שינוי במחשבה הצבאית, קדמה לו התקדמות טכנולוגית כלשהי, או לפחות ההערכה כי התקדמות כזו היא כבר בהישג יד.

הרעיונות לפתח טכנולוגיות צבאיות חדשות או ליישם טכנולוגיות קיימות בשדה הקרב באים לעיתים מקרב אנשי צבא בעלי דמיון ולעיתים (במיוחד בישראל) מקרב אזרחים בעלי הבנה בנושאים צבאיים. חשוב להבין כי מרגע שפותחה או שנכנסה לשימוש במקום כלשהו טכנולוגיה חדשה, שוב לא ניתן לנטרל אותה באמצעות כוח רצון, רוח לחימה, הקרבה או אפילו חקיקה בינלאומית. משחל שינוי מהותי בשדה הקרב או בטכנולוגיות הפועלות בו, כבר אין למעשה כל אפשרות להחזיר את הגלגל אחורנית, מפני שכולם כבר ראו את הפוטנציאל הטמון בשינוי.

לחימה בעוצמה נמוכה -
האינתיפאדה

הדוגמא הטובה ביותר לכך היא הנשק הגרעיני. מדינות העולם המתועש עושות מאמץ בלתי נלאה - באמצעות חקיקה, הטלת הגבלות פיזיות ואדמיניסטרטיביות, גיוס דעת קהל ואפילו הפעלת לחץ דיפלומטי כבד - כדי לעכב את התפשטותו של הנשק הגרעיני בעולם אל מעבר ל"מועדון" הקיים. והנה מדינות כמו איראן, עיראק, פקיסטן ולוב מוציאות סכומי עתק, משעבדות כוח אדם טכנולוגי נדיר ויקר, מסתכנות בסכסוכים בלתי פוסקים עם יתר העולם ובסנקציות פוליטיות וכלכליות - וכל זה כדי להשיג יכולת גרעינית. תמונת מצב זו נכונה גם ביחס למערכות נשק אחרות, המוגדרות כנשק להשמדה המונית, כגון חומרי לחימה ביולוגיים וכימיים.

בחינת המגמות בהתפתחות כלי הנשק היבשתיים בעשורים האחרונים מגלה לנו את התמונה הבאה: מרבית המאמץ בפיתוח מערכות נשק יבשתיות התמקד בשנות ה-70 בגילוי המטרות, בשיפור יכולת הפגיעה בהן ובהבטחת השמדתן. שנות ה-80 התאפיינו בהרחבת יכולות אלה לגילוי המטרות ובהנחיית החימוש אליהן בכל תנאי מזג אוויר ובליילה. אף כי כל הטכנולוגיות האלה ממשיכות להשתכלל גם בשנות ה-90, הרי מסתמן בהדרגה כיוון מחשבה חדש: שיפור השרידות של המטרות השונות בשדה הקרב. המגמה הזו, של שיפור השרידות, נובעת משני תהליכים, הקשורים זה בזה בעקיפין. ראשית בשלה ההכרה, כי כלי הנשק הפכו להיות מדויקים, קטלניים ואמינים במידה כזו, שסיכוייהן של המטרות השונות לחמוק מפגיעה או לשרוד אחרי הפגיעה הולכים וקטנים. התרופה הסטנדרטית למצב זה, שהייתה תקפה לאורך הדורות, היא התקפה: "הבא להורגך השכם להורגו". עם התארכות טווחי הלחימה הפסיקה הבעיה להיות רק של יעילות הנשק ושל קטלניותו, אלא התמקדה בהרבה מקרים בשאלה מי יראה ראשון את מי ומי יפתח ראשון באש. הערבוביה הכללית ההולכת וגוברת בשדה הקרב הביאה את כולם למחשבה שהשאלה הזו, מי יפתח ראשון באש, תלויה יותר מדי במזל. היות וגם מזל הוא בהרבה מקרים עניין של תכנון, אז מדוע לא לעזור לו באמצעות טכנולוגיית מיגון קצת יותר טובה?

התהליך השני הוא בעיקרו חברתי. מדינות המערב - ובראשן ארצות-הברית, המובילה בתחום הפיתוחים של מערכות נשק - שואפות להקטין עד

כמה שאפשר את מספר נפגעייהן בפעולות איבה. מאחר שאת כל אבדותיהן בנפש סופגות כיום מדינות המערב במדינות מרוחקות, ומאחר שלא תמיד ברור לאזרחי אותן מדינות על מה "שולחים את הבחורים להילחם", הרי שיגור חיילים למשימות כאלה הופך לבעייתי מאוד מבחינה פוליטית. קשה מאוד להסביר לדעת קהל מדוע "הבחורים" צריכים לשפוך את דמם כדי להפריד בין סרבים למוסלמים ששוחטים אלה את אלה בחדווה רבה.

כתוצאה משני תהליכים אלה ישנו כיום מאמץ פיתוח גדול, שמטרתו לשפר את השרידות - הן של הפלטרמות היקרות מאוד והן של הלוחמים.

שרידות לוחמים ואמצעי לחימה

כאמור, אחת הבעיות החמורות ביותר בשדה הקרב המודרני היא קצב השחיקה הגבוה של אמצעים ושל כוח אדם. מלחמה עשויה להתחיל כמאבק בין שני צבאות מצוידים במיטב אמצעי הטכנולוגיה המודרנית, אבל יעילותם של כלי הנשק המודרניים תביא עד מהרה לכך שקצב האבדות יעלה בהרבה על יכולת המדינות לחדש את המלאים ולאייש את הצידוד החדש. זה מתוך הנחה כי הן ייצרו את האמצעים הנשחקים האלה מלכתחילה ולא רכשו אותם.

שחיקה מהירה היא איום המרחף גם מעל לצבאות של מדינות עשירות ומתועשות. אפילו בארצות הברית הגדולה והעשירה יש ספקות, אם הצבא יוכל לנהל בו זמנית שתי מלחמות בהיקף דומה למבצע "סופת מדבר" בגלל מחסור באמצעים ובגלל הקושי לעמוד בקצב השחיקה הצפוי של ציוד ושל מלאי חלפים ותחמושת. אם קצב השחיקה גדול מיכולת הייצור ומקצב התיקון של אמצעים פגועים, הרי יש להשלים את החסר באמצעות רכש ממקורות זרים. זהו פתרון יקר מאוד ולא תמיד מעשי.

מסיבות אלה מקדישים כיום הרבה יותר מחשבה ומאמצים על מנת לחסוך באבדות. למגמה זו יש, כמובן, גם היבטים מוסריים וחברתיים. בחברה מערבית מודרנית אבדות מנוצלות להפעלת לחץ פוליטי כבד על הממשלה לשנות את מדיניותה, גם אם המדיניות שהובילה לאבדות הייתה צודקת ואפילו נכונה מנקודת המבט של הממשלה ושל האומה.

הטכנולוגיות המשמשות להגדלת השרידות הן רבות ומגוונות. ישנן אלה המבוססות על כוח גס, כמו תוספת שריון בטנקים או מיגון חלקים נבחרים במטוסים ובמסוקים באמצעות לוחות שריון המיוצרים מחומרים מרוכבים או מחומרים קרמיים. ראוי לציין כי עד כמה שהדבר נוגע למטוסים קיימת תורה שלמה - שרידות קרבית (combat survivability) - הנלמדת כמקצוע אקדמי במוסדות אחדים. אפילו בטנקים תורה זו כבר חרגה מסתם תוספת שריון, ויש טכנולוגיות ורעיונות חדשניים אחרים, כגון שריון ריאקטיבי, ויש ניצנים ראשוניים (למשל ברוסיה) של מיגון אקטיבי לרק"ם, דוגמת זה שקיים כבר זמן רב בספינות. (בביטוי מיגון אקטיבי מתכוונים ליכולת לגלות, לזהות ולהשמיד את האיום המתקרב עוד לפני שפגע במטרתו).

קיימת בשלב זה בעיה אחת בלתי פתורה - חייל החי"ר הנע בשטח. בגלל מגבלות פיזיולוגיות של כושר נשיאה אין למעשה אפשרות לתת לו מיגון רציני או להעמיס עליו נשק יעיל יותר מאשר רובה. מתימטית ניתן לבטא את הדבר כך: אדם ממוצע יכול לפתח כ-0.2 עד 0.3 כוחות-סוס לפרקי זמן מתמשכים. כדי להשוות מספר זה למושגים מקובלים יותר נאמר כי זה שווה ערך לשניים עד שלושה כוחות-סוס לטון. טנקים, למשל, מצוידים במנועים המפיקים 15 עד 20 כוחות-סוס לטון. ברור שעם יכולת ביולוגית קטנה כל כך חייל החי"ר אינו יכול לעשות הרבה.

אבל לחייל הרגלי יש מגבלה נוספת. אם יועמסו על הטנק עוד כמה טונות של מיגון, אז תצרוכת הדלק שלו תגדל, המצמד, המזקו"ם והמנוע יישחקו בקצב מהיר יותר, וביצועיו של הטנק - מבחינת המהירות והתאוצה - יקטנו. אבל הטנק ימשיך לתפקד ולמלא את ייעודו. אבל אם יועמסו על חייל חי"ר עוד כמה עשרות ק"ג ובמקביל הוא יידרש להמשיך לתפקד, הוא יתמוטט בתוך זמן קצר. אם נוסיף לכך את התשישות הפיזית, הנובעת מלחץ נפשי בעת קרב, הרי ההתמוטטות תבוא במהירות גדולה עוד יותר.

הסטנדרט המקובל בצבאות העולם (ואשר איש אינו פועל לפיו) קובע כי אין להעמיס על חייל רגלי ציוד שמשקלו עולה על שליש ממשקל גופו. יתר על כן, בחישוב העומסים יש לכלול גם את נעליו של החייל ואת בגדיו. אולם דרישות הקרב המודרני מחייבות להעמיס על חייל החי"ר ציוד

חסימה ממושכת של פליטת חום גוף עלולה לגרום לחייל מכת חום.

פתרון אפשרי, הנשקל כיום בצבאות אחדים, הוא לצייד את חייל החי"ר ברכב אישי ממוגן, שיקנה לו אוויר מטוהר וממוזג ויאפשר לו לנוע במהירות גבוהה תוך שהוא נושא כמות ניכרת של ציוד: נשק, תחמושת, אמצעי קשר, מחשב ופריטים נוספים. מדובר בעצם בנגמ"ש אישי זעיר - כמעט ניתן לומר חליפת שריון ניידת - שינוע על גלגלים, או על זחלים או על רגליים מכניות. רגליים מכניות כאלה מצויות בפיתוח מתקדם עבור רובוטים מסוגים שונים, ולהערכתי טכנולוגיה זו תהיה בשלה לשימושים צבאיים בתוך עשור או שניים, אם יוקצו לה המשאבים המתאימים.

פתרון אחר הוא הוצאת החייל עצמו ממוקד הסכנה והטלת המשימות הקרובות על ציוד אוטונומי או לפחות על ציוד הפועל באמצעות שלט רחוק, ואשר מפעיליו מצויים בתוך בונקר או לפחות מאחורי מחסה.

מערכות בלתי מאוישות

הרצון לשלוח ממלאי מקום אל שדה הקרב אינו חדש. לאורך ההיסטוריה היו ממלכות ומדינות, שבהן יכלו חיילי גיוס לשחרר את עצמם על-ידי תשלום כופר או על-ידי שכירת ממלאי מקום. אולם הטכנולוגיה המודרנית מאפשרת לנו לשלוח לשדה הקרב ממלאי מקום שאינם בשר ודם, אלא מערכות בלתי מאוישות. על אלה ניתן להטיל משימות מסוכנות ביותר בלי לסכן חיי אדם.

חלומם הגדול של המפתחים הוא לשלוח אל שדה הקרב מערכת לחימה שלמה, שתוכל - בעצמה או כחלק מקבוצה - להשפיע על המתרחש. מדובר במערכת בעלת יכולת מבצעית כמו זו של טנק, למשל.

אולם לפני שנכנסים לסוגיה זו מן הראוי להבהיר מספר מושגים, העוסקים בכלים בלתי מאוישים. כלים בלתי מאוישים ניתן למיין מבחינת תפקודם לשלוש קבוצות:

1. כלים אוטומטיים, המתוכננים לבצע פעילות שגרתית, ואין להם יכולת להגיב כאשר משתנים התנאים הבסיסיים. דוגמא לכלים כאלה הם הרובוטים התעשייתיים.
2. כלים לא מאוישים המופעלים בשלט רחוק. כלים כאלה מסוגלים לבצע פעולות הרבה יותר

ותחמושת במשקל גבוה הרבה יותר, ולכן כל הצבאות נוהגים לחרוג מסטנדרט הנשיאה המומלץ. מחיר החרגה הוא ירידה בניצועיהם של חיילי החי"ר.

מכאן הנטייה הרווחת כיום בצבאות העולם לפתח פריטי ציוד קלים יותר, כגון נעליים, קסדות, נשק ותחמושת. הצרה היא שהפיתוחים המתקדמים ביותר משיגים רק חיסכון שולי במשקל, בעוד שרשימת הציוד שחייל החי"ר חייב להעמיס על עצמו הולכת וגדלה מעשור לעשור. כבר כיום נדרשים חיילי הרגלים לשאת עימם - נוסף על נשק ותחמושת - גם בגדי מגן ללוחמת אבי"ך, מכשירי קשר, מחשבים וציגיהם, ציוד אופטי ומיגון שיבלום קליעים ורסיסים.

תחום המיגון הוא בעייתו במיוחד: אפודי המגן היעילים ביותר הם כבדים למדי, ובכל מקרה הם מגינים רק על פלג הגוף העליון. תמורת הגנה חלקית זו נאלץ החייל לרוץ ולהילחם, כשהוא נושא על גופו עוד כמה קילוגרמים.

בינתיים הסתבכה הבעיה עוד יותר. החשש מפני לוחמת אבי"ך העלה את הצורך לצייד את החיילים בבגדים העשויים מאריגים מיוחדים, שאינם חדירים לחומרי לחימה כימיים. יריעות ניילון אינן פתרון מומלץ - אפילו לא לחייל היושב באפס מעשה בצל - בשל החום הרב שמצטבר בתוכן. כיום מושקע מאמץ רב כדי לפתח מדי קרב, שגם יחסמו חומרי לחימה כימיים וגם יאפשרו אוורור והתאדות של זיעה. יש לזכור כי כאשר מדובר בגזי עצבים ואפילו בגזים גורמי כוויות, יש לספק הגנה מלאה של 100%, שאינה מותירה שום פיסת עור חשופה. גם אם יפותחו בסופו של דבר מדי קרב כאלה, ספק אם הם יהיו מעשיים עבור חייל חי"ר, שיפעל רגלית בשיא הקיץ באיזור המפרץ, למשל.

בעיה נוספת היא הרצון לספק לחיילי החי"ר בגדים שיקנו להם לא רק הגנה מפני חומרי לחימה כימיים, אלא גם הסוואה תרמית. טמפרטורת הגוף הרגילה של החייל היא בסביבות 37 מעלות צלזיוס. בעת מאמץ פיזי טמפרטורה זו יכולה להגיע לערכים גבוהים יותר. אמצעים מודרניים לראיית לילה מסוגלים במקרים רבים לגלות בני אדם על רקע סביבתם, בין אם טמפרטורת הסביבה גבוהה יותר מטמפרטורת הגוף ובין אם היא נמוכה יותר. כעת נעשים ניסיונות לפתח בגדים שיסתירו או ידללו את פליטת חום הגוף, אך הדבר יהיה כנראה אפשרי רק לפרקי זמן קצרים מאוד.

מורכבות מכלים אוטומטיים. ה"מוח", קרי המפעיל האנושי, נמצא מחוצה להם, ועדיין אין להם יכולת לקבל החלטות באופן עצמאי, אך הם כבר אינם מוגבלים לתוכנית כתובה מראש, והמפעיל יכול לשנות את נתוני המשימה תוך כדי ביצועה בהתאם לצרכים.

3. כלים אוטונומיים. סוג שלישי זה הוא כעת בהתהוות, ועדיין אינו מצוי בשירות מבצעי בשום צבא בעולם. אם וכאשר יפותחו כלים אוטונומיים - הדבר תלוי בראש ובראשונה בהשגת התקדמות גדולה בתחום האינטליגנציה המלאכותית - אלה יהיו הכלים המבטיחים ביותר מבחינה צבאית, היות והם יעקפו את מרבית הבעיות המאפיינות את הכלים האוטומטיים והבלתי מאוישים.

הכלים האוטונומיים יהיו כלי רכב יבשתיים, אוויריים או ימיים, המשמשים כפלטפורמות לא מאוישות לביצוע תפקידים שונים - החל מתצפית וכלה בלחימה עצמאית. מרכיב עיקרי בסוגי חימוש כאלה הוא ה-Expert Systems (מערכות מומחה). למעשה אלה הם מחשבים ייעודיים, המתוכנתים לזהות בעיות ספציפיות, להשוות את מרכיביהן עם ספריית המידע שבתוכם ולפעול על פי הנחיות שנקבעו מראש למצבים השונים.

אחת הבעיות בפיתוח ובהפעלה של כלים בלתי מאוישים היא המחיר. מחירו של כלי בלתי מאויש - בכל רמה של יכולת - צריך להישקל כנגד התועלת שהוא מביא. בהרבה מקרים אין הצדקה למערכת בלתי מאוישת, היות ומחירה גבוה בכמה סדרי גודל ממחירה של מערכת מאוישת.

אחת הדוגמאות לחוסר היגיון כזה הוא הפרסום הניתן מפעם לפעם לשימוש במזל"טים לכל מיני משימות אזרחיות, כגון בקרת תנועה בכבישים ואיתור שריפות יער. מטוס "ססנה" המופעל באמצעות שני טייסים יבצע משימות אלה במחיר זול הרבה יותר ממחיר הפעלתה של מערכת בלתי מאוישת מכל סוג שהוא. ההצדקה היחידה להפעלת מערכות בלתי מאוישות היא הרצון לחסוך בחיי אדם. מערכות כאלה מיועדות לפעול במקומות מסוכנים: שדה קרב, שטחים שזוהמו בנשורת רדיואקטיבית, ליבה של סופת הוריקאן וכו'.

כדי שישתלם להפעיל מערכות בלתי מאוישות, עליהן להיות מסוגלות לבצע את המשימות המוטלות עליהן בשלמות. אם הן עושות זאת

באופן חלקי בלבד, ואת המשימות חייבים להשלים בסופו של דבר צוותים אנושיים, הרי שלא השגנו את מטרתנו: אי סיכון חיי אדם.

אחד הרעיונות, המצוי כעת בשלב של ניסויים, הוא יצירת מערכת משולבת, שבה המזל"טים טסים תחת פיקוח של מפעיליהם האנושיים ומשמשים לפיקוד על כלים קרקעיים בלתי מאוישים. באופן כזה ניתן להאריך במידה ניכרת את טווח השליטה על הכלים הבלתי מאוישים.

רעיון אחר הנבדק כעת הוא לפקח על מספר כלים קרקעיים בלתי מאוישים באמצעות כלי קרקעי מאויש, המצוי במרחק מה מאחוריהם. מצב זה, שבו המפקדים מצויים מאחור, ואילו ה"חייילים" מסתערים מלפנים, אינו תואם בדיוק את האידיאל הצה"לי של "אחריי", אך כידוע אחד מיתרונותיהם הגדולים ביותר של הרובוטים הוא שאין הם מתלוננים.

כלים יבשתיים בלתי מאוישים ממלאים כבר עתה משימות אחדות, כגון פריצת שדות מוקשים. במקרה זה מדובר בטנק, המצויד בערכה לפינוי מוקשים, ואשר נשלט על-ידי מפעיל אנושי, המצוי במרחק מה מאחור. טנק כזה גם ניתן היה להפעיל במשימות לחימה, אילו נמצא פתרון לבעיית הטעינה. כל עוד אין בנמצא מטען אוטומטי יעיל ואמין לתותחי טנקים, אי אפשר להילחם באמצעות טנקים בלתי מאוישים.

את הבעיה ניתן לפתור גם ללא פיתוח של מטען אוטומטי - למשל על-ידי פיתוחו של תותח לייזר, שניתן יהיה להרכיבו על טנקים. פתרון אחר הוא לשלוח לשדה הקרב רכב משוריין בלתי מאויש, המצויד בטילים נ"ט מונחים. מפעיל הרכב הזה, הנמצא במקום מוגן יחסית מאחור, גם שולט על תנועת הרכב (כיוון ומהירות) וגם מפעיל את מערכות הנשק. מאחר שהרכב אינו צריך לשאת צוות לוחמים, אפשר להקטין מאוד את ממדיו ולהקנות לו צללית נמוכה - שתי תכונות המשפרות מאוד את שרירותו בשדה הקרב.

התפתחותה של טכנולוגיית האל-הרג

כבר הודגש שדעת הקהל - במיוחד במדינות מערביות - אינה מוכנה לשלוח "את הבחורים" למלחמות מעבר לים, אם הן כרוכות באבדות רבות. מכאן המאמץ המוגבר לפתח טכנולוגיות החוסכות חיי אדם. אולם דעת הקהל המערבית

האמצעים האלה נחלקים לשתי קבוצות עיקריות: אמצעים לנטרול האנשים ואמצעים לנטרול סוגי ציוד שונים או לשינוי תכונותיהם של חומרים שונים המצויים בציוד צבאי או מהווים חלק מהתשתית הכלכלית של היריב.

קבוצה שנייה זו נחלקת לארבע תת-קבוצות נוספות: 1. אמצעים נגד חיישנים; 2. אמצעים שוללי נידות; 3. אמצעים נגד מערכות שליטה ובקרה; 4. אמצעים נגד תשתית.

כבר כיום עומד לרשות הצבאות וכוחות הביטחון בעולם מגוון רחב של אמצעי אל-הרג. רימוני הלם (רימוני התקפה) הארוזים בארזות קרטון ומייצרים בעיקר רעש וכן גז מדמיע לפיזור הפגנות או לנטרול פושעים - בעיקר במהלך תרחישים של החזקת בני ערובה - נמצאים בשימוש כבר עשרות שנים. אפילו האלה הפשוטה, המצויה בשירות משטרות רבות, היא "נשק בלתי קטלני" - בתנאי שהיא מופעלת בריסון מסוים. גם זרנוקי מים, כדורי גומי (כולל רימוני יד מיוחדים המפזרים דיסקיות גומי) ו"חצציות" הם נשק לא קטלני המשמש בעיקר לפיזור הפגנות.

בעבר גם הועלה הרעיון להשתמש בצרעות ובדבורים כדי לפזר הפגנות (תוך שימוש בתרסיס כלשהו שיגן על המפעילים), אך הרעיון נחשב למסוכן מדי, שכן עקיצות דבורים וצרעות מסכנות ילדים וכן מבוגרים אלרגיים. אולם הרעיון הזה עשוי לעלות מחדש - למשל כאמצעי להטריד באופן חמור חיילי אויב המפעילים ציוד לחימה או המנסים לנוח מעט ולצבור כוח.

התרחבות המגמה של משלוח "כוחות שלום" והמגבלות שיוטלו על כוחות אלה בהפעלת נשק חם בשל שידורי הטלוויזיה הישירים מזירות הלחימה יביאו לפיתוח נשק אל-הרג יותר ויותר מתוחכם. פתרונות טכנולוגיים אינם חסרים, והנושא כבר זכה להכרה ממסדית מדעית: זה כמה שנים מתקיימים כנסים בינלאומיים לטכנולוגיות אל-הרג.

יש הטוענים נגד מערכות אל-הרג, כי הן אינן אלא אחיזת עיניים. נוסעי מסוק או מטוס שנהרגו מפני שמערכת בקרת הטיסה של כלי הטיס נהרסה על-ידי קרן אנרגיה כלשהי, אפילו אם הם עצמם לא נפגעו ישירות, הם מתים בדיוק באותה מידה כאילו פגע בהם פגז. גם שיתוק מוחלט של רשת החשמל במדינה יריבה יגרום באופן ישיר ועקיף להרוגים אין ספור.

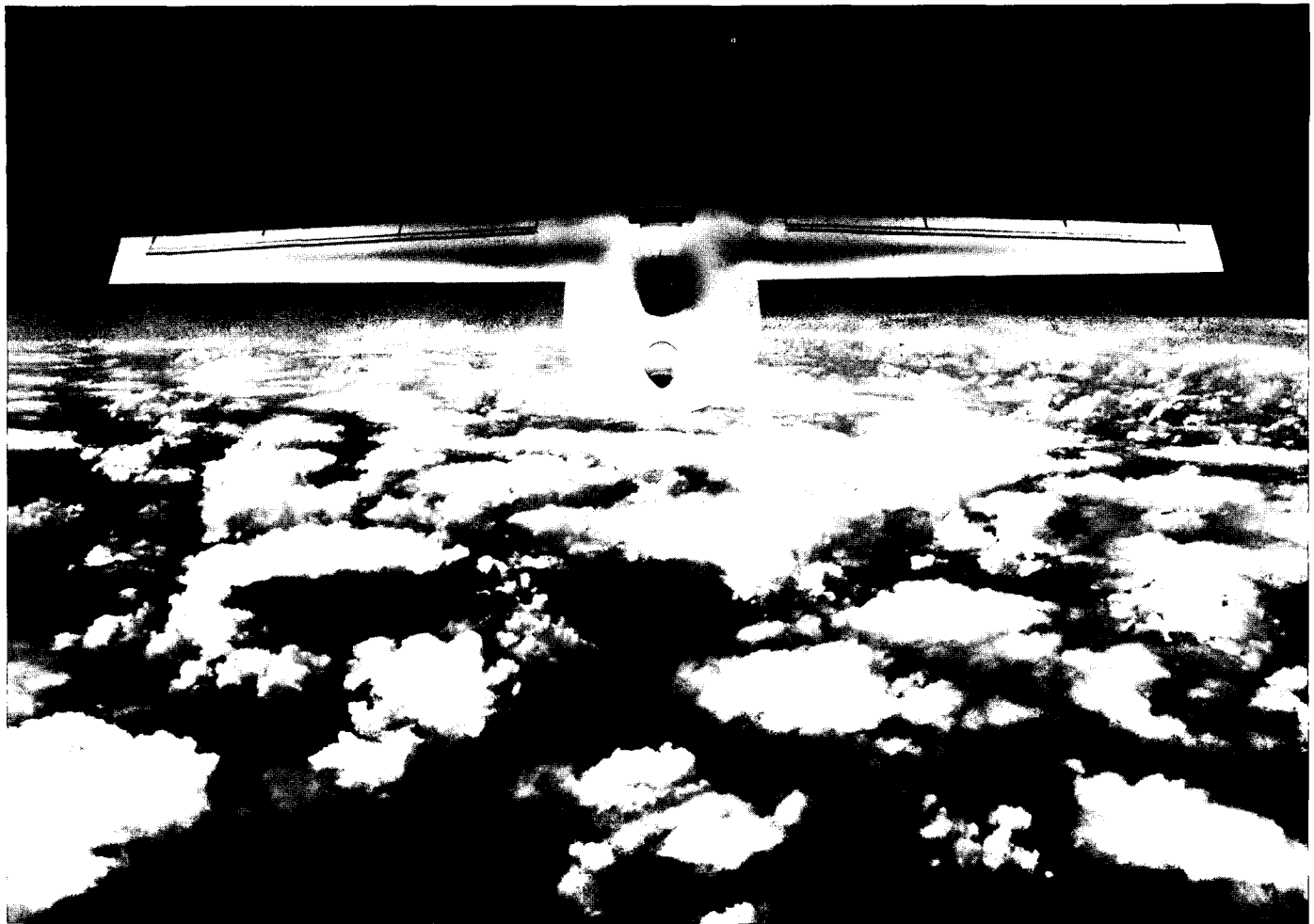
דורשת כיום הרבה יותר מאשר "להחזיר הביתה את הבחורים בשלום", היא גם אינה מוכנה להשלים עם פגיעה בבלתי לוחמים מקרב האויב ומעדיפה לצמצם ככל האפשר גם את ההרג בקרב לוחמי האויב.

למשל, המבצע בסומליה הופסק לאחר שכוח המשלוח האמריקני עלה על מסלול התנגשות עם כוחותיו של מוחמד פארה איידיד, ספג אבדות מידי כוחותיו וגרם להרג נרחב בקרב האוכלוסייה הסומלית שאותה בא להושיע. הטבח ההדדי ביוגוסלביה - לשעבר נמשך יותר מ-4 שנים, משום שמעצמות המערב חששו להכניס את כוחותיהן לזירה, שבה הם עלולים היו לספוג אבדות כבדות. דרישת דעת הקהל במערב למבצעים נקיים ונבעת, כמובן, מהשידורים הישירים של רשתות הטלוויזיה מזירות הלחימה. כאשר הצופים בארה"ב רואים כיצד המוני סומלים גוררים גופת חייל אמריקני או כיצד מסוקי תקיפה של המרינס יורים לתוך המוני סומלים, מייד קמה זעקה להפסיק את המבצע לאלתר.

כבר היום חייב כל גנרל לקחת את גורם התקשורת בהערכת המצב שלו, ותופעה זו רק תלך ותחריף. ארה"ב ספגה ביקורת בינלאומית קשה במהלך מלחמת המפרץ, עת טיל אמריקני חדר לבונקר עיראקי בבגדאד וקטל עשרות רבות של אזרחים. ישראל נאלצה להפסיק את מבצע "ענבי זעם" לאחר פגיעה בשוגג באזרחים שהתקבצו בבסיס או"ם.

הרצון להקטין את מספר הנפגעים גם בקרב אזרחי ולוחמי של האויב הוא שהביא למאמץ לפתח מה שקרוי "כלי נשק לא קטלניים" או כלי נשק "פחות מקטלניים" (Less than Lethal Weapons - LLW) ופתח כר נרחב בפני פיתוחים עתידיים מגוונים ביותר. (לא שהרובה המצוי הוא קטלני במיוחד. הסטטיסטיקה המקובלת אומרת כי נדרשים כ-20 אלף כדורי נק"ל כדי לגרום לנפגע אחד - לאו דווקא הרוג. זוהי תמורה עלובה למדי להשקעה כבדה).

חלק מאמצעים אלה נבחנו כבר בעבר - בעיקר אלה המסוגלים לעכב או לשתק את תנועתו של היריב, כך שישמש מטרה טובה יותר לנשק השמדה. היום הכוונה היא להביא לכך שהפעלת אמצעים אלה תמנע מהיריב כל יכולת לבצע פעולה צבאית מתואמת, או אפילו כל פעולה שהיא.

"כוכב אפלי" - מל"ט אמריקני חדשני מתוצרת "לוקהיד-מרטיין"

הקהל האמריקני (באמצעות חברי הקונגרס) וגם אנשי צבא אמריקניים מעוניינת בפיתוחם של כלי נשק לא קטלניים, ולכן הם יפותחו.

להערכתי אמצעים אלה ייקלטו בשדה הקרב רק אם הם יאפשרו פגיעה, שקודם לא הייתה ניתנת להשגה, בחיילי האויב - למשל על-ידי שיתוק מנועי רק"ם או כלי טיס והשמדת הלוחמים שבתוכם. מלחמות יהיו קטלניות גם בעתיד.

מלחמת האינפורמציה

סון טסו היה פילוסוף סיני שחי בתחילת המאה הרביעית לפני הספירה. ספרו "חוכמת המלחמה" (התרגום העברי יצא לאור בהוצאת "מערכות") הינו אחד מספרי ההגות הצבאית המוקדמים ביותר בתולדות האנושות. טענתו כי מצביאים חייבים להביא בחשבון שיקולים פוליטיים בעת

אף על פי כן יש באמצעים אלה כדי לחסוך אבדות משני הצדדים הלוחמים, מה גם שהם מיועדים לא רק למלחמה, אלא גם לשליטה בהמון מתפרע.

התנגדות לאמצעי לחימה לא קטלניים באה גם מהכיוון ההפוך. יש הטוענים שמטרת המלחמה היא לחסל את הכוח המזוין של היריב כדי שמנהיגיו יראו את האור - לפחות בגרסתו של המנצח. כל חיסכון בחיי חייליו של האויב או רתיעה מפני השמדה מוחלטת של אמצעי הלחימה שלו רק מקרבים את הסיבוב הבא. טנק שרק מנועו נפגע חוזר להיות שמיש ברגע שהמנוע מוחלף או משופץ. מכאן - גורסים המתנגדים - שמערכות אל-הרג מרגיעות את בעלי ההשקפות הליברליות, אך אינן פותרות את הבעיות הממשיות.

הוויכוח בין המתנגדים לבין המחייבים אינו ממש רלוונטי, שכן ההחלטה כבר התקבלה: דעת

השימוש בוירוסי מחשבים

בתחום ההולך וגדל של המחשבים טמונה תועלת רבה לצבא. הם מאפשרים לחסוך חיי אדם ואמצעים הודות לניהול משופר של מבצעים צבאיים, הקצאה יעילה של משאבים, תחזוקה אופטימלית של מלאים ומניעת כפילויות. בימים של תקציבים מצטמצמים אלה הם פתרונות קסם גם עבור הפוליטיקאים וגם עבור מפקדי הכוחות המזוינים.

אך התועלת העצומה שניתן להפיק מהמחשבים גרמה לכך שכיום כמעט כולם תלויים בהם באופן מוחלט ואינם יכולים בלעדיהם. תלות מוחלטת באמצעי מסוים אינה בריאה, אם בעת פקודה עלול אותו אמצעי לקרוס. כאשר אנו מדברים על שימוש נרחב במערכות משובצות מחשב, מייד עולה המחשבה על וירוסי מחשב. מדובר בתוכנות ספציפיות, המוכנסות בהחבא למחשב ועשויות לגרום נזקים - החל מהטרדה, דרך מחיקת קבצים ושיתוק מחשבים על-ידי הרווייתם ב"זבל" (מידע חסר ערך) וכלה בשינוי תכולתם של קבצים בלי להשאיר סימן שבוצע שינוי.

שינוי תכולתם של קבצים גרוע מהשבתת המחשב כולו. כאשר מחשב "נופל" (דהיינו מפסיק לעבוד), ניתן לבדוד את הרכיב הפגום שהשבית אותו ולהחליפו או פשוט לעבור למחשב אחר (מערכת גיבוי).

בקיצור, כאשר המחשב נופל, ברור לנו שישנה תקלה, וישנן דרכים שונות לפתור אותה. אולם ברגע שמטפלים בקבצים באופן שכל תוצאות עבודתו של המחשב יהיו שגויות, טמונה בכך סכנה גדולה הרבה יותר, כי רוב הסיכויים שמפעילי המחשב כלל אינם מודעים לתקלה החמורה. התוכנות המיועדות לשבש את עבודת המחשבים נקראות CVW (Computer Virus Weapons) - נשק וירוסי מחשב.

נוק חמור ייגרם, אם "ייפול" מחשב העוסק בניהול של מלאי חלפים. אך עדיין מדובר בתקלה שניתן לחיות איתה במשך זמן מה עד שתתוקן. לעומת זאת מחשב העוסק בתכנון משימות, בהגנה אווירית או בהעברת מידע שוטף ללוחמים - נפילתו עלולה לנטרל לחלוטין פעילות מבצעית ולהביא למפלה בקרב. הצטברות של כמה מפלות כאלה עלולה להביא לתבוסה במלחמה כולה.

תכנון מסעי מלחמה השפיעה מאוד על אסטרטגים מודרניים. צבא העם הסיני יישם את תורתו בלחימה נגד היפנים ומאוחר יותר בהצלחה מדהימה נגד הצבא הלאומני הסיני של צ'אן קיי שק. בספרו אמר סון טסו בין היתר, כי "המנהיג החרוץ יכניע את חילות האויב בלא להילחם כלל". לקח זה, כמו רבים אחרים בתורתו, לא פג עד היום. התפתחות המחשוב - תחום שעליו כמובן לא יכול היה סון טסו אפילו לחלום - מאפשרת ליישם עיקרון זה של הכנעת האויב ללא קרב.

חדירת המחשב לכל תחומי החיים האזרחיים והצבאיים הביאה למהפך גדול בתרבות האנושית - מהפך שאותו ניתן להשוות להמצאת מכונת הקיטור ולמהפכה התעשייתית שבאה בעקבות התפתחות זו. עד להמצאתה של מכונת הקיטור היה המין האנושי תלוי בכוח השרירים (של האדם ושל בהמות הבית) ובמידה מוגבלת בכוח הרוח ובמידה עוד יותר קטנה בכוח ההידרודינמי של זרימת מים בנהרות. כל אלה היו מוגבלים בעוצמתם או על-ידי מיקומם. מכונת הקיטור נתנה בפעם הראשונה אנרגיה כמעט בלתי מוגבלת - לפחות במושגי הימים ההם - ואיפשרה פיתוח וייצור מוצרים לרווחת האדם בהיקף שהיה בלתי מוכר עד אז.

המחשב עשה ליכולת האינטלקטואלית משהו בהיקף דומה. הוא איפשר לסיים בשעות ובימים חישובים, שקודם לכן היו גוזלים שנים, ולבצע למעשה בלי שגיאות. הוא פתר בעיות של הנהלת חשבונות, של בקרה על מלאים במחסנים, של ניהול רישומים ובהמשך הוא אף הצליח לכתוב תוכנות מחשב יותר מתוחכמות. נכון שבהרבה יישומים המחשב אינו יותר מאשר ממסר (relay) מתוחכם, שמחליט מתי לבצע פעולה מסוימת על סמך מידע שהוזן לתוכו, אך גם בכך יש משום סיוע רב לאדם - מה גם שהמכונה שמגישה סיוע זה ארוזה בתוך קופסה קטנטנה ומבצעת את המשימות האלה בדיוק נמרץ ובאמינות רבה.

עוצמות המחשוב הולכות וגדלות במהירות, דבר האפשר למחשבים לעבד כמויות הולכות וגדלות של מידע במהירות יותר ויותר גדולה. התפתחות זו איפשרה להקים מאגרי מידע מסוגים שונים, ומה שחשוב יותר - לדלות מתוכם מידע בחתכים שונים ובמהירות גבוהה, לפעמים מייד עם הקשת הדרישה. (דוגמא לכך היא אותה ספריית מפות הנמצאת במחשב הניווט של טיל ה"טומהוק").

יותר קל לחשוד בקונויה בין כל הטייסים הצונחים מאשר לנסות למצוא את הסיבה האמיתית לתקלה...

באמצעות וירוסים ניתן לחבל בכל מערכת ממוחשבת. מגוון החבלות שניתן להעלות על הדעת הוא עצום: לפוצץ טילים במעופם (בתנאי, כמובן, שהפיצוץ מבוקר על-ידי מחשב), לשתק מערכות תקשורת, לגרום לכך שמערבלים ומכשירי קידוד יעבירו את התקשורת בצורה גלויה. הבעיה היחידה שעליה צריך להתגבר היא כיצד מחדירים את הווירוס למחשב, שאת פעולתו רוצים לשבש.

אבל מלחמת האינפורמציה אינה מוגבלת רק לשדה הקרב הקלאסי, שבו פועלים מטוסים, טנקים וחיילים. בעידן המלחמה הטוטלית של המאה ה-20 הפכו האזרחים בעורף למטרה לגיטימית להפצצות, אולם היום יכולה תקיפת העורף להתבצע באופנים אחרים, פחות קטלניים אך אפקטיביים הרבה יותר - בעיקר על-ידי תקיפת מערכות המחשבים ומערכות התקשורת, כולל תקשורת ההמונים.

רשתות תקשורת ותחבורה, מערכת הספקת החשמל, בקרת שדות התעופה, העיתונות, תאי טייס של מטוסי נוסעים, חדרי ניתוח בבתי-חולים, מערכת הבנקאות, הבורסה, הביטוח הלאומי, רישום האוכלוסין, משרדי הממשלה - כל אלה הם גופים אזרחיים התלויים במחשבים. קריסת מערכות המחשבים של גופים אלה פירושה תוהו ובוהו. ולמען האמת אין זו בעיה סבוכה במיוחד לחבל בכל המחשבים האלה, במיוחד מפני שרבים מהם קשורים אלה לאלה, ודי בפגיעה באחדים מהם כדי לגרום למפולת כוללת. נכון, יש מערכות גיבוי ומערכות אבטחה, אך דווקא המדינות המתקדמות ביותר, שרמת התפתחותן הגבוהה נובעת מיכולתן בתחום המחשבים והתקשורת האלקטרונית, הן הפגיעות ביותר.

הפנטגון הודה כי בזמן ההכנות למבצע "סערת מדבר" פנתה קבוצה של פורצי מחשבים ("האקרים") הולנדיים אל סדאם חוסיין והציעה לו - תמורת מיליון דולר - לחבל במאמץ ההיערכות של הצבא האמריקני בסעודיה על-

ניתן להחדיר וירוסים למערכת מחשב של האויב על-ידי פריצה פנימה לתוכה (בתקשורת כבר היו דיווחים דרמטיים על חובבי מחשבים צעירים שפרצו לתוך מחשב הפנטגון) או על-ידי בוגד המשמש כסוכן, ואשר יש לו גישה לתוך אותה מערכת. ישנם מומחי מחשב המעריכים כי בתוך שנים מועטות ניתן יהיה להחדיר וירוסים למערכות מחשב צבאיות על-ידי שידור מרחוק באמצעות אלחוט.

כאשר מחדירים וירוס למחשב אויב, בדרך כלל לא רוצים שהוא יפעל מייד, אלא שימתין למועד שהוא הכי פחות נוח לאויב - כאשר פורצת מלחמה. כיום כבר ישנם שפע של וירוסים, אשר מתוכנתים לפעול את פעולתם המזיקה בתאריך מסוים. אך גם זה אינו פתרון אופטימלי לוירוסים צבאיים. הסיבה: לא תמיד אנחנו יודעים מתי תפרוץ המלחמה, ואפילו אם אנחנו יוזמים אותה, הרי תמיד תיתכן דחייה מסוימת. הפתרון הוא יצירת וירוסים הנכנסים לפעולה רק עם קבלתה של פקודה מבחוץ - למשל באמצעות אותות רדיו.

לבעיית הווירוסים יש כיום השלכות נרחבות מאוד. מערכות נשק וציוד צבאי נסחרים בחופשיות בעולם כולו, ועד ליציאתם מכלל שימוש הם מחליפים ידיים מספר פעמים. לפני כניסת המחשבים המודרניים והמערכות

משובצות המחשב ניתן היה לוודא כי הציוד הנרכש הוא תקין באמצעות בדיקות ויזואליות ובדיקות טכניות מתאימות. גם אם לא נתגלתה התקלה בעת הרכישה, הרי בניסוי או בתרגיל הייתה התקלה נחשפת, והיה נעשה מאמץ לפתור את הבעיה בצורה זו או אחרת. אולם בעתיד הלא כך רחוק עלולות להימצא בשווקים מערכות נשק משובצות מחשב, הנגועות בוורוסים "רדומים", שיופעלו בבוא עת בשלט רחוק.

הקורא יכול לתאר לעצמו, למשל, מטוס קרב ממריא למשימה, וכיסא המפלט של הטייס מופעל לפתע מרחוק. לטייס יהיה קשה מאוד להוכיח כי הוא לא אשם במה שקרה, ואפילו אם יהיו עוד 10 תקלות כאלה. למפקדים יהיה הרבה

חייל חי"ר עתידי

האמריקנים לא הכריזו מלחמה על איראן בשל פרשת הדולרים, אך מה היו עושים אילו הותקפו מערכות מחשבים מרכזיות שלהם? האם זו סיבה להגיב בכוח קונוונציונלי, או שיש לנסות להגיב במטבע דומה - הרס רשת המחשבים אצל היריב? אם מדינה מסוימת יזמה מהלך כזה, יש להניח כי היא התכוננה לאפשרות של תגמול ונכנסה למה שקרוי אצלנו "כוננות ספיגה", כך שיתכן כי רק כוח צבאי קונוונציונלי יהיה הפתרון.

ומה הדין אם התוקפן במקרה כזה יהיה מדינה בעולם השלישי, ששכרה את שירותיהם של אנשי מקצוע מעולם המחשבים? למדינה כזאת אי אפשר לגמול בהרס מערכות המחשבים שלה, שכן קרוב לוודאי שכמעט אין לה מחשבים. וגם אם ירצו להנחית על מדינה כזו גמול קונוונציונלי, זה לא יהיה פשוט לארגן אותו בנסיבות של קריסת מחשבים טוטלית. ההערכה היא כי באנדרלמוסיה שתיווצר יהיה קשה אפילו לגייס כוח צבאי קונוונציונלי של ממש, מפני שרשת הטלפון תהיה משותקת.

אבל נניח שניתן יהיה לארגן ולהפעיל כוח קונוונציונלי גם בנסיבות של "נפילת" מחשבים כללית, האם יש למדינה הצדקה להגיב בפצצות על מחיקת מאגרי נתונים שלה? במילים אחרות: האם התקפה על מערך המחשבים האזרחי, הגורמת סבל ניכר וללא ספק תתבטא גם באובדן חיי אדם, שקולה להתקפה צבאית וניתנת בכלל לטיפול במושגים צבאיים? אלה סוגיות מדיניות כבדות, שמדינות יצטרכו להתמודד איתן בשנים הבאות.

לבסוף אין להתעלם מהאפשרות שטרוריסטים ינסו לשתק מדינה לא באמצעות מכוניות תופת ופיזור גז עצבים, אלא באמצעות מיטוטן של מערכות מחשבים. מבחינתם יש לסוג זה של טרור יתרונות ברורים: הוא נקי (ולכן אינו פוגע בדימוי), הוא קל לביצוע והוא הרסני במידה שלא תיאמן.

ידי חבלה אלקטרונית במחשבים. סדאם חוסיין דחה את ההצעה בנימוק שהיא מיותרת.

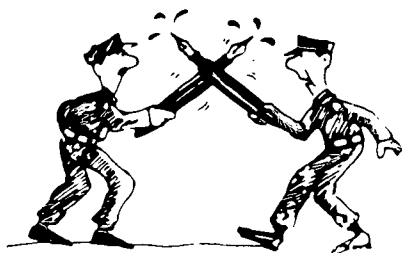
בעתיד יש לצפות לניסיונות של מדינות למוטט את מערכות המחשבים של יריבותיהן. הצלחה פירושה יצירת אנדרלמוסיה עצומה, שיידרשו חודשים ואף שנים כדי להיחלץ ממנה.

אפשרות אחרת היא לתפוס את רשתות תקשורת ההמונים, כגון תחנות רדיו וטלוויזיה, אבל לא באמצעות טנקים אלא באמצעות השתלטות על מערכות הבקרה של רשתות השידור. באופן כזה ניתן יהיה להזין לתוכניות המשודרות תעמולה עוינת בזמנים לא צפויים, אינפורמציה אמיתית (אך לא נעימה למשטר ולא מצונזרת), אינפורמציה מזויפת או שקרית שתבלבל את הציבור, תזרע מבוכה ואי סדר ותהרוס את אמונו באמצעים הממלכתיים, או שתמנע מהממשל להעביר לציבור הודעות חיוניות. דבר כזה יכול גם להתבצע באמצעות העיתונות הכתובה, המבוססת כיום על עריכה באמצעות מחשבים.

ראוי לציין, כי כל האמצעים האלה הם עדכון של השימוש בכרוזים ובשידורי תעמולה באמצעות תחנות עוינות. אולם בעוד שלתחנות זרות לא צריך להקשיב וגם הדברים המתפרסמים בהן נתקלים במידה רבה של הסתייגות, הרי לתחנות מקומיות חייבים להאזין בעת חירום, והדברים המתפרסמים בהן זוכים בדרך כלל למידה רבה יותר של אמון.

מלחמת האינפורמציה כעילה למלחמה ממש

האם פתיחה במלחמת אינפורמציה היא "קאזוס בלי", דהיינו עילה למלחמה כוללת? חשוב להדגיש: מתקפות בלתי צבאיות כאלה בהיקף קטן יותר על כלכלת מדינות נעשו כבר בעבר. למשל, היפנים במלחמת העולם השנייה זייפו דולרים אמריקניים, והאיראנים עושים זאת כיום בהיקף עצום הנאמד במיליארדי דולרים. אף כי מבחינת הכלכלה האמריקנית מדובר בלא יותר מאשר מטריד, החלו בושינגטון להדפיס שטרות כסף חדשים.

עיניים להם ולא יראו

מלחמת יום הכיפורים - מתקפת פתע?

רס"ן רפי *

* המאמר נכתב במסגרת הלימודים בפ"מ

נעוצה בעובדה שהן יוצרות מחויבות ומעוררות ציפיות שהמנהיגות אכן תגשים את הדברים שהיא מטיפה להם.²

ב-11 ביולי 1972 דרש נשיא מצרים את פינויים של כל המומחים והיועצים הסובייטיים ממצרים. לצעד זה היו שתי מטרות: הבעת אי שביעות רצון מהשהיית משלוחי הנשק מברית-המועצות וצעד הכנה לקראת חציית התעלה, שכן סאדאת ידע שהוא לא יוכל לצאת למלחמה כל עוד היועצים הסובייטיים מצויים על אדמת מצרים.

גורמי מודיעין ישראליים פירשו מהלך זה כניסיון של סאדאת להתקרב אל ארצות-הברית ולחתור להסכם עם ישראל, שכן עזיבת הסובייטיים נתפסה כצעד המחליש את מצרים מבחינה צבאית ומרחיק את סכנת המלחמה.³

במהלך אפריל 1973 העריך הנרי קיסינג'ר, כי במלחמה הבאה במזרח התיכון יפעילו מדינות ערב את נשק הנפט. במאי 1973 שינתה סעודיה את מדיניותה, ולאחר שנים ארוכות, שבהן דבקה בעמדתה כי יש להפריד בין המלחמה בישראל לבין מדיניות הפקת הנפט, גרסה לפתע כי יש לקשר בין שני נושאים אלה. המודיעין הישראלי הבחין בשינוי שחל במדיניות הנפט הסעודית, אולם לא קישר בין שינוי זה לבין ביקורו של נשיא מצרים חודש קודם לכן בסעודיה.⁴

בשלהי אוגוסט 1973 ביקר שר המלחמה הסורי, מוסטפה טלאס, ברבת-עמון. ביקור זה - נוכח היחסים המתוחים בין סוריה לירדן - חייב היה

ברוב הספרים והמאמרים המוקדשים למלחמת יום הכיפורים ניתן למצוא בדרך כלל משפט מעין זה: פתיחת המלחמה הייתה מבחינתה של ישראל הפתעה אסטרטגית מוחלטת. צעדי ההונאה שנקטו מצרים וסוריה הצליחו להסתיר מפני קהיליית הביון של ישראל ואף מפני זו של ארצות-הברית את כוונתן לצאת למלחמה. האומנם?

בידינו שפע של עדויות המחזקות את הטענה, כי בשנים 1972-1973 היו סימנים רבים כי מלחמה ממשמשת ובאה, וכי רק חסמים מחשבתיים של מקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי לא איפשרו להם לראות את המציאות.¹

סקירת המהלכים המדיניים והצבאיים שנקטו הן המצרים והן הסורים טרם המלחמה והצגת הפירוש שנתנו למהלכים אלה ההנהגה הצבאית והאזרחית בישראל מלמדות עד כמה היה הצד הישראלי שבוי בתפיסותיו השגויות.

מהלכים מדיניים

הצהרותיו החוזרות ונשנות של נשיא מצרים, אנואר א-סאדאת, כי בכוונתו לצאת למלחמה נגד ישראל לא זכו להתייחסות רצינית מצד גורמי הביטחון הישראליים. אלה טענו בעקביות, שלא יהיה בכוחו של נשיא מצרים לתרגם את איומיו למעשים בטרם יתגבר על הבעיה של עליונות חיל האוויר הישראלי. והרי ידוע שחשיבותן של ההצהרות הפומביות

התקבל מידע מהימן, ולפיו צפויה מלחמה בתוך זמן קצר, אולם ראש המוסד העביר מידע זה לראש-הממשלה ולשר הביטחון ב-5 באוקטובר. השני - נמסרה ידיעה בדבר יציאתם ממצרים ומסוריה של בני משפחותיהם של היועצים הסובייטיים. את הידיעה העביר ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, לרמטכ"ל. אולם אירועים אלה לא פורשו נכונה, ובתום ישיבת הממשלה, שכונסה בערב יום הכיפורים, איש לא הציע לגייס מילואים.⁸

מהלכים צבאיים

תקריות הגבול שהתרחשו ברציפות בגבול ישראל-סוריה ברמת-הגולן פסקו לפתע, ובינואר 1973 חדלה גם פעילות המחבלים הפלשתינים. גורמי הביטחון בארץ ראו בהתפתחות זו הישג ישראלי, הנובע מפעולותיה היעילות לריסון הסורים ולמיגור המחבלים. אולם למעשה יזמו הסורים שקט זה כדי שיוכלו להתכונן באין מפריע לקראת המלחמה.⁹ בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1973 נערך גיוס מילואים במצרים - זו הפעם הרביעית מאז עלה סאדאת לשלטון. גיוס זה - שנערך במקביל

להפעיל את "פעמוני אזעקה" בקרב גורמי מודיעין ישראלים, אולם אלה התייחסו באדישות לאירוע זה.⁵

ב-25 בספטמבר 1973 נפגש המלך חוסיין - על פי בקשתו - עם ראש-ממשלת ישראל, גולדה מאיר, והתריע בפניה על ההיערכות ההתקפית של צבאות סוריה ומצרים ועל כוונותיהם המדיניות-צבאיות המיידיות של שליטי מדינות אלה. אולם למרות חשיבותה הרבה לא קיבלה התרעה יוצאת דופן זו את המשקל שמן הראוי היה להעניק לה.⁶

בישיבת ממשלה, שנערכה ב-3 באוקטובר נוכח ההתפתחויות לאורך הגבולות, הציג ראש מחלקת מחקר באמ"ן, תת-אלוף אריה שלו, תמונה מפורטת של היערכות צבאות סוריה ומצרים לאורך הגבולות. בתשובה לשאלתה של ראש-הממשלה גולדה מאיר, האם מסוגלים צבאות ערב לפתוח בהתקפה מתוך ההיערכות הנוכחית שלהם, השיב תת-אלוף שלו בחיוב. אולם הרמטכ"ל, רב-אלוף דוד אלעזר, דבק בהערכת אמ"ן מחודש מאי 1973, ולפיה התקפה אינה סבירה.⁷

ולבסוף, ב-4 באוקטובר התרחשו שני אירועים מרכזיים, המעלים סימני שאלה רבים באשר להחלטה התמוהה לאי גיוס המילואים: הראשון -

שיירה סורית שהושמדה בגולן בתקיפת מטוסי חיל האוויר

מערך הטילים נ"מ של מצרים ושל סוריה מגביל מאוד את חופש הפעולה של המטוסים הישראליים. בעקבות מלחמת ההתשה הודיע חיל האוויר למטה הכללי, כי במקרה של מלחמה הוא לא יוכל להקצות משאבים לטובת קרב היבשה כל עוד הוא לא התגבר על מערך ההגנה נ"מ לאורך התעלה ובחזית הסורית.

תוכנית ההגנה על קו המים בסיני הייתה מבוססת על סיוע אווירי מסיבי החל מן השעה הראשונה לפרוץ המלחמה, ואף על פי כן לא שונתה ההיערכות, אף שברור היה שלא יהיה סיוע אווירי בימי הלחימה הראשונים.

ב-16 באפריל 1972 - שנה וחצי לפני פרוץ המלחמה - העביר אמ"ן לשר הביטחון ולרמטכ"ל את תוכנית הצליחה המצרית לפרטי פרטיה. המודיעין הישראלי אמור היה איפוא לזהות כי מה שמתרחש בצבאות מצרים וסוריה הוא הכנות לקראת המלחמה.

יתר על כן, ב-21 במאי 1973 נתן שר הביטחון משה דיין תדריך למטה הכללי, ובו קבע כי נוכח האיומים המגיעים מסוריה וממצרים יש להתכונן למלחמה. "יש להביא בחשבון", אמר, "חידוש המלחמה במחצית השנייה של הקיץ"¹⁰. לבסוף יש לציין דו"ח מודיעין שהגיש ב-1

להצטברותן של ידיעות מדאיגות באשר ליכולתו של הצבא הסורי לאורך קו החזית - חייב היה להביא לתגובה הולמת מצד הדרג המדיני והצבאי. אולם גורמי הביטחון בישראל טענו שכבר שלוש פעמים מאז 1971 נערכו גיוסים דומים במצרים, בלי שיביאו לצעד תוקפני. איש בקרב הדרג המדיני והצבאי לא העלה על דעתו, כי המצרים נוקטים תרגיל הונאה המוכר בשם "הרגלה". צה"ל התרגל לגיוסי המילואים במצרים והפסיק לייחס להם חשיבות. יתר על כן, המודיעין הישראלי לא קישר בין צעדי התגבור שנקטו המצרים והסורים, אלא התייחס לכל חזית כאל יחידה נפרדת. כתוצאה מכך נמצאו הסברים מהסברים שונים לתופעות שנצפו, חוץ מאשר ההסבר האחד הנכון: שמנהיגי סוריה ומצרים החליטו לצאת במשותף למלחמה נגד ישראל.

מתן פירוש שגוי למהלכי המצרים והסורים הוא חטא חמור של המודיעין הישראלי, אולם חמור ממנו הוא התעלמותו ממה שקרה בצד הישראלי. המודיעין הישראלי טען כל הזמן, כי הסבירות לפרוץ מלחמה היא נמוכה, שכן צבאות ערב לא יילחמו לפני שישגו לפחות שוויון באוויר. בכך הלך המודיעין שולל אחרי מיתוס העליונות המוחלטת של חיל האוויר, אף על פי שנאמר לו מפורשות, כי

טנקים סוריים פגועים ונטושים ברמת הגולן

הערות

1. אהרון זאבי, "תוכנית ההונאה המצרית", **מערכות** 289-290, אוקטובר 1983, עמ' 39-42
2. חיים הרצוג **מלחמת יום הדין**, תל-אביב, עידנים, 1975, עמ' 37
3. **שם**, עמ' 33
4. **שם**, עמ' 37
5. **שם**, עמ' 40-41
6. אלי זעירא, **מלחמת יום הכיפור - מיתוס מול מציאות**, תל-אביב, ידיעות אחרונות, 1993, עמ' 126
7. הרצוג, **שם**, עמ' 58
8. זעירא, **שם**, עמ' 158
9. הרצוג, **שם**, עמ' 39
10. זעירא, **שם**, עמ' 103
11. הרצוג, **שם**, עמ' 55
12. זעירא, **שם**, נספח ה'

באוקטובר קצין המערך במודיעין של פיקוד דרום, ובו כי ההיערכות המצרית מעידה על הכנות לקראת מלחמה. ב-3 באוקטובר הגיש אותו קצין - סגן בנימין סימן-טוב - דו"ח נוסף, שבו צוינו מספר גורמים המעידים על כך שהתרגיל המצרי עשוי להיות הסוואה להכנות למלחמה. הערכות אלו כלל לא נכללו בדו"ח המודיעין הפיקודי.¹¹

האלוף ישראל טל, שהיה סגן הרמטכ"ל בתקופה האמורה, טען בהרצאה על "תפיסת ההרתעה בתורת הביטחון הלאומי", כי זו פעם ראשונה ויחידה, שבה הצמרת הביטחונית והמדינית ידעה על הכוונות במשך כל התהליך, וכן היו ידועות לה תוכניות המתקפה. צה"ל עקב כל הזמן אחרי בניין הכוח בצבאות אלה וידע על ריכוזו ועל היערכותו לאורך קווי החזית.¹²

מן האמור לעיל נובע שכל מערכת השיקולים וההחלטות - הן בקרב הדרג המדיני והן בקרב הדרג הצבאי - פעלה שלא בכפוף לחוקי ההיגיון הבריא, אלא על פי משהו שאני מגדיר כ"חסם מחשבתי", אשר מנע את שמיעת "פעמוני האזעקה" בדרך למלחמת יום הכיפורים.

ספר חדש
מבית
"מערכות"

הלאומית
הפליסטינית:
מעצמות להשלמה?

עורכים: משה מז